

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
Φιλοσοφική Σχολή
ΤΜΗΜΑ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
Τομέας Μετάφρασης-Μεταφρασεολογίας

ΠΜΣ: *Ελληνογαλλικές Σπουδές στη Λογοτεχνία, τον Πολιτισμό και τη
Μετάφραση, 2019-2021*
Κατεύθυνση: *Μετάφρασης*

*Σχετικά με τον Μονταίνιο: Μετάφραση και
μεταφραστική ανάλυση δοκιμίου του Ζοζέφ Ντροζ
για τα «Δοκίμια»*

Διπλωματική εργασία *Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης
στη Γαλλική Γλώσσα και Φιλολογία*, με κατεύθυνση τη *Μετάφραση*

που κατατίθεται και υποστηρίζεται από την
κ. Μικαέλα Ελένη Γκάμπρια

Υπό την εποπτεία των: Αναπληρωτή καθηγητή κ. Γεώργιο Βάρσο
Επίκουρη Καθηγήτρια κ. Ανδρομάχη Βιργινία Πανταζάρα
Καθηγήτρια ΕΣΠΑ κ. Φανή Σωφρονίδου

ΑΘΗΝΑ
Μάρτιος 2022

Περιεχόμενα

1.	Περίληψη	2
2.	Εισαγωγή.....	3
3.	Εμπειρία ανάγνωσης του <i>Éloge de Montaigne</i>	5
3.1.	Ο Μονταίνιος και η θέση του στα γαλλικά γράμματα	5
3.2.	Το κείμενο του Ντροζ.....	8
3.3.	Απηχήσεις του Μονταίνιου στο <i>Éloge de Montaigne</i>	11
4.	Μεταφραστική στρατηγική.....	11
5.	<i>Μονταίνιου εγκώμιο – Ζοζέφ Ντροζ (1812)</i>	14
6.	Σχολιασμός.....	36
6.1.	Σημασιολογικά Ζητήματα	37
6.1.1	Βασικά λεξιλογικά πεδία	37
6.1.2.	Παλαιότητα	48
6.1.3.	Διακειμενικό ζήτημα.....	53
6.2.	Ζητήματα ύφους.....	55
6.2.1.	Προφορικότητα.....	55
6.2.2.	Λογιότητα	56
6.2.3.	Παλαιότητα: σύνταξη και στίξη.....	70
6.3.	Επιπλέον παραδείγματα επιλογής λέξεων	72
7.	Επίλογος.....	75
8.	Βιβλιογραφία	76
9.	Παράρτημα: το πρωτότυπο κείμενο	I

1. Περίληψη

Τι μπορεί να κάνει κανείς όταν έρχεται αντιμέτωπος με ένα έντονα προφορικό και λόγιο κείμενο, γραμμένο δύο αιώνες πριν, που αναφέρεται σε κείμενο γραμμένο ακόμα παλιότερα, και που περιλαμβάνει σημεία των οποίων το νόημα έχει αλλάξει ή των οποίων το πολιτισμικό και κοινωνικό ενδιαφέρον δεν είναι το ίδιο στην εξελιγμένη μορφή της γλώσσας-πηγής;

Αυτά τα ερωτήματα θα μας απασχολήσουν κυρίως στην εργασία αυτή, στα πλαίσια της μετάφρασης ενός δοκιμίου το οποίο αποτελεί ανάγνωση των *Δοκιμίων* του Μονταίνιου, και χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου συγγραφής και σχολιασμού δοκιμίων υπό μορφή δοκιμίου τον 19^ο αιώνα. Πρόκειται, πιο συγκεκριμένα, για την ομιλία του Ζοζέφ Ντροζ (Joseph Droz) *Éloge de Montaigne* (*Μονταίνιου εγκώμιο*), που αναφέρεται στην αξία του προσώπου και του έργου του Μονταίνιου.

Λέξεις-κλειδιά: Μονταίνιος, Δοκίμια, Ζοζέφ Ντροζ, μετάφραση, δοκίμιο

Σύμφωνα με τον αντίστοιχο κανονισμό για τις μεταφράσεις των φοιτητών, στην παρούσα εργασία έχει παραμείνει το 10% της μετάφρασης, έχουν αφαιρεθεί δηλαδή οι σελίδες 16-35 του κειμένου, και αντικατασταθεί από μια λευκή σελίδα.

2. Εισαγωγή

Σε αυτήν την εργασία θα προσεγγίσουμε το ζήτημα της μετάφρασης ενός κειμένου που πιθανότατα δημοσιοποιήθηκε υπό μορφή ομιλίας από τον Ζοζέφ Ντροζ στις 23 Μαρτίου 1812, στη Συνεδρία της Τάξης της Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Αυτοκρατορικής Σχολής της Γαλλίας¹, η οποία τον βράβευσε για αυτήν: το *Éloge de Montaigne*, που εκδόθηκε την ίδια χρονιά.

Το κείμενο εκδόθηκε το 1812 και συμπεριελήφθη το 1815 στην 3^η έκδοση προηγούμενου έργου του Ντροζ: *Essai sur l'art d'être heureux, suivi d'un Éloge de Montaigne*². Το 1826 συμπεριελήφθη στον πρώτο τόμο της Συλλογής Έργων³ του, που συμπεριελάμβανε τα προηγούμενα δύο με την προσθήκη του *Étude sur le beau dans les arts*, και το 1857 στη μεταθανάτια 8^η έκδοση του *Essai sur l'art d'être heureux*⁴, που περιλαμβάνει επίσης τη μόνη ολοκληρωμένη λίστα εργογραφίας του Ντροζ που μπόρεσα να βρω. Σύμφωνα με τη Γαλλική Ακαδημία – και τις σημειώσεις της προαναφερθείσας 8^{ης} έκδοσης⁵ – η πρώτη έκδοση του δοκιμίου είχε δημοσιοποιηθεί το 1811⁶, όμως αυτή η έκδοση δεν είναι διαθέσιμη, οπότε για το παρόν πόνημα χρησιμοποιήθηκε η (μάλλον⁷) δεύτερη έκδοση του κειμένου του 1812⁸, η οποία είναι διαθέσιμη στο Παράρτημα.

Ο Φρανσουά Ζαβιέ-Ζοζέφ Ντροζ ήταν γάλλος δικηγόρος, στρατιωτικός και φιλόσοφος που γεννήθηκε στις 31 Οκτωβρίου 1773 στη Μπεζανσόν. Έφτασε στο Παρίσι στις 22 Σεπτεμβρίου 1792 για λόγους σπουδών, αλλά λόγω της πολιτικής

---

¹ La Classe de la Langue et de la Littérature Françaises de l'Institut Impérial

² J. Droz, *Essai sur l'art d'être heureux, suivi d'un Éloge de Montaigne*, troisième édition, Paris, Antoine-Augustin Renouard, 1815 p. 246.

³ J. Droz, *Œuvres de Joseph Droz Essai sur l'art d'être heureux. Éloge de Montaigne. Etudes sur le beau dans les arts*, Vol. I, Paris, Jules Renouard, 1826, p. 239.

⁴ J. Droz, *Essai sur l'art d'être heureux*, huitième édition, Paris, Jules Renouard, 1857, p. 295.

⁵ *Ibid.*, p. 342.

⁶ Académie Française, *Les immortels : François-Xavier-Joseph DROZ*, <<https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/francois-xavier-joseph-droz>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

⁷ Αν και δεν αναγράφεται κάτι τέτοιο στο ίδιο το βιβλίο.

⁸ J. Droz, *Éloge de Montaigne*, Paris, Firmin Didot, 1812.

κατάστασης της Γαλλίας, συμμετείχε εθελοντικά για τρία χρόνια¹ στον Πόλεμο του Πρώτου Συνασπισμού που είχε αρχίσει λίγο νωρίτερα την ίδια χρονιά. Από το 1814 αφοσιώθηκε στη συγγραφή δοκιμίων, και άρθρων σε ακαδημαϊκά περιοδικά. Το δοκίμιό του *De la philosophie morale* διακρίθηκε το 1824 με το βραβείο Μοντυόν (Prix Montyon), ενώ ο ίδιος εξελέγη αντί του Λαμαρτίνου στις 2 Δεκεμβρίου 1824 στην 21^η έδρα² της Γαλλικής Ακαδημίας σε αντικατάσταση του Πιερ Λουί Λακρετέλ του πρεσβύτερου³. Το 1842 συνέβαλε στην έκδοση του *Συμπληρώματος του Λεξικού της Γαλλικής Ακαδημίας*⁴. Πέθανε στις 9 Δεκεμβρίου 1850.

Από τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για την έρευνα αυτής της εργασίας, δηλαδή τις διαθέσιμες εκδόσεις των βιβλίων του, τα βραβεία που του είχαν απονεμηθεί για δοκίμια που είχε γράψει, καθώς και την εκλογή του στη Γαλλική Ακαδημία και τη συμβολή του στη συγγραφή του Λεξικού της, μπορούμε να συμπεράνουμε πως πρόκειται για έναν συγγραφέα αρκετά δημοφιλή στην εποχή του. Σύμφωνα με την εργογραφία⁵ του, είχε παραγάγει έναν πολύ μεγάλο αριθμό έργων, εκ των οποίων αρκετά είχαν μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες, και επανεκδοθεί πολλές φορές. Αντίθετα, από την έλλειψη διαθέσιμων συγκεντρωμένων πληροφοριών σε σύγχρονες πηγές ως προς την ολοκληρωμένη εργογραφία του και τις αποκλίσεις ως προς τις ημερομηνίες συγγραφής διαφόρων έργων του ή ακόμα και την έδρα που κατείχε, αποκλίσεις που παρατηρούνται μεταξύ έγκυρων πηγών όπως της ιστοσελίδας της ίδιας της Γαλλικής Ακαδημίας σε σχέση με τα ιστορικά αρχεία της εποχής που προαναφέρθηκαν, φαίνεται αυτός ο συγγραφέας να έχει ξεχαστεί, ή τουλάχιστον να μην έχει ερευνηθεί. Το κύρος και η φήμη του φαίνεται, λοιπόν, να συγκεντρώνονται περισσότερο στην εποχή του, παρά στη σύγχρονη εποχή.

¹ C. Hugh, "Droz, François-Xavier Joseph", *Encyclopædia Britannica*, 11th edition, Vol. 8, Cambridge University Press, p. 596.

² Στη Société de l'histoire de France, « Liste des membres de l'Académie française : Depuis 1635 jusqu'en 1840 » *Annuaire historique pour l'année*, Vol. 5, Éditions de Boccard, 1841, σελ. 103, (<<https://www.jstor.org/stable/23399460>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022), φαίνεται όμως αυτοί οι δύο να είχαν την 20^η έδρα στη Γαλλική Ακαδημία, όχι την 21^η.

³ Académie Française, *Les immortels : François-Xavier-Joseph DROZ*.

⁴ Académie Française, *Complément du dictionnaire de l'Académie française*, Éd. Joseph Droz, Vol. 1, Paris, Firmin Didot frères, 1842.

⁵ J. Droz, *Essai sur l'art d'être heureux*, huitième édition, Paris, Jules Renouard, 1857, p. 341.

Ο στόχος είναι αυτό το κείμενο να μεταφραστεί με ιδιαίτερη προσοχή έτσι ώστε ο ελληνόφωνος αναγνώστης το διαβάσει χωρίς να το θεωρήσει υπερβολικά ξένο προς αυτόν, αλλά διατηρώντας τα στοιχεία που το παραπέμπουν στον χώρο και το χρόνο όπου γράφτηκε, λαμβάνοντας συστηματικά υπόψη υφολογικές και σημασιολογικές διαστάσεις.

Θα ακολουθήσει η περιγραφή της εμπειρίας ανάγνωσης του πρωτότυπου, η παρουσίαση της μεταφραστικής στρατηγικής που επέλεξα να ακολουθήσω, η μετάφραση, και στη συνέχεια τα σχόλια επ' αυτής ως προς το υφολογικό και το σημασιολογικό επίπεδο.

3. Εμπειρία ανάγνωσης του *Éloge de Montaigne*

3.1. Ο Μονταίνιος και η θέση του στα γαλλικά γράμματα

Ο Μονταίνιος (Michel Eyquem de Montaigne), σε ηλικία 38 ετών, αποσύρεται στον πύργο του και αρχίζει να συντάσσει περί το 1571 ένα κείμενο που αποτελείται από τρία βιβλία με 107 κεφάλαια ποικίλης θεματολογίας, των οποίων ο στόχος είναι η περιγραφή του πολύπλευρου εαυτού του: τα *Δοκίμια*. Η πρώτη έκδοση των δυο πρώτων βιβλίων των *Δοκιμίων* σε δύο τόμους τυπώθηκε την 1^η Μαρτίου 1580 στο Μπορντώ, από τον Simon Millanges, ο οποίος ανέλαβε και τη δεύτερη έκδοσή τους σε έναν τόμο το 1582. Η τρίτη έκδοση τυπώθηκε το 1587 από τον Jean Richer στο Παρίσι. Η τέταρτη έκδοση των *Δοκιμίων* είναι το *Exemplaire de Bordeaux* που τυπώθηκε στο Παρίσι το 1588 από τον Abel L'Angelier. Πρόκειται για την πρώτη ολοκληρωμένη έκδοση που περιλαμβάνει και τα τρία βιβλία των *Δοκιμίων*, την οποία ο Μονταίνιος διόρθωνε χειρόγραφα ως το τέλος της ζωής του στις 13 Σεπτεμβρίου 1592. Αυτή η έκδοση και τα σχόλιά της χρησιμοποιήθηκαν για τη μεταθανάτια έκδοση των *Δοκιμίων* το 1595 που είχε αναλάβει η Marie de Gournay. Το 1613 και το 1633 δημοσιοποιείται η αγγλική και η ιταλική μετάφραση των *Δοκιμίων* αντίστοιχα. Από το 1669 ως το 1801 τα *Δοκίμια* επανεκδίδονται 19 φορές. Το 1774 δημοσιεύεται το *Journal de Voyage de Montaigne en Italie*, το 1802 επανεκδίδονται τα δοκίμια, και στις 23 Μαρτίου 1812 η Γαλλική Ακαδημία βραβεύει τον Abel-François Villemain (1790-1870) με το prix d'Éloquence το ομότιτλο κείμενό του, *Éloge de Montaigne*, όπως βραβεύεται και ο Ντροζ για το δικό του *Éloge de Montaigne* στην ίδια

Συνεδρία¹. Πρόκειται για δείγματα του ότι το κύρος και η φήμη του Μονταίνιου υπερβαίνουν την εποχή του, αφού τα έργα του συνεχίζουν να εκδίδονται ως το 19^ο αιώνα.

Η Αναγέννηση, εποχή στην ύστερη φάση της οποίας έζησε ο Μονταίνιος, άρχισε από τη βόρεια Ιταλία το 14^ο αιώνα, και μέσα στους τρεις επόμενους εξαπλώθηκε στη δυτική Ευρώπη. Έφτασε στη Γαλλία στις αρχές του 15^{ου} αιώνα. Με τον όρο «Αναγέννηση» εννοούμε το πέρασμα από το Μεσαίωνα στους Νεότερους Χρόνους, δηλαδή την πρώιμη νεότερη εποχή, από τον 14^ο ως τον 16^ο αιώνα. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από το ενδιαφέρον για την κλασική αρχαιότητα, την ανάπτυξη των τεχνών, των επιστημών και της λογοτεχνίας, κλάδοι των οποίων η άνθηση διευκόλυνε την ανθρωποκεντρική θεώρηση του κόσμου – σε αντίθεση με τη θεοκεντρική του Μεσαίωνα. Ο Μονταίνιος άρχισε να δείχνει μεγάλο ενδιαφέρον για αυτή την θεώρηση, τον ουμανισμό, παράλληλα με τάσεις που αποκαλούμε σκεπτικισμό. Ως γνώστης των Λατινικών και των αρχαίων Ελληνικών, εμπνεύστηκε από την κλασική Γραμματεία, του Πλάτωνα και του Πύρρωνα, του Σενέκα, του Κάτωννα και του Σέξτου Εμπειρικού. Έζησε εν μέσω θρησκευτικών πολέμων μεταξύ καθολικών και διαμαρτυρόμενων. Ο ίδιος ήταν καθολικός αλλά ο σκεπτικισμός του τον διαμόρφωσε με τέτοιο τρόπο ώστε να υιοθετήσει την ανεξιθρησκία, θεωρεί δηλαδή αναφαίρετο δικαίωμα του κάθε ανθρώπου να ορίζει ο ίδιος τα περιθρησκευτικής του πίστης². Το δοκίμιο δε θα μπορούσε παρά να προκύψει σε αυτήν την καμπή στην ιστορία των Γραμμάτων: πρόκειται για κείμενο με ελεύθερη δοκιμαστική διατύπωση που «προχωρεί μεθοδικά αμέθοδα»³, το οποίο επιδέχεται αλλαγών – καθώς θεωρείται ανά πάσα στιγμή κείμενο προς διόρθωση – και του οποίου ο σκοπός είναι, τελικά, να ρίξει φως και να αρχίσει να ξεπλέκει το κουβάρι της λύσης στο μεγάλο θέμα του αυτοπροσδιορισμού.

Αυτές οι θεωρήσεις, συνεχίζουν να έχουν πολύ σημαντική θέση στη Γαλλία του 17^ο-18^ο αιώνα με την εμφάνιση του πνευματικού κινήματος του Διαφωτισμού,

¹ De Montaigne, Michel, *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1962.

² Fontana, Biancamaria, «« Lâcher la bride » : tolérance religieuse et liberté de conscience dans les Essais de Michel de Montaigne», *Cahiers Philosophiques*, 2000, 27-39. <<https://www.cairn.info/revue-cahiers-philosophiques1-2008-2-page-27.htm#pa4>>, τελευταία πρόσβαση στις 17 Μαρτίου 2022.

³ T. Adorno, *Το Δοκίμιο ως είδος*, Επιμ. Ανδρέας Μυλωνάς, Μετάφρ. Βασιλική Ρουστοπάνη-Newmann, Αθήνα, Έρασμος, 1998, σελ. 26.

του οποίου οι αρχές στηρίζονται στις ατομικές ελευθερίες που επιφέρουν αλλαγές σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης δραστηριότητας, τους θεσμούς, την οικονομία, την εκπαίδευση και τη θρησκεία.

Τα *Δοκίμια* δεν αποτελούν απλά μια ανθολογία γεγονότων. Η ίδια η υποκειμενικότητά τους, η οποία είναι εμφανής από το γεγονός ότι ο Μονταίνιος αναθεωρούσε τα γραπτά του¹, αλλά και η δομή τους που «καθορίστηκε από την τύχη»², όπως και το δοκιμαστικό ύφος τους, τα καθιστά προσπάθειες οργάνωσης της σκέψης. Από το ίδιο το γεγονός της αναθεώρησης δε, καταλαβαίνουμε ότι δεν ήθελε να καθορίζεται από προκατασκευασμένες ιδέες σε σχέση με τον εαυτό του, είτε αυτές προέρχονταν από τον ίδιο, είτε από την κοινωνία στην οποία ζούσε. Ήθελε να κάνει μια προσπάθεια εφαρμογής του συνόλου των γνώσεών του, που πήρε από την κλασική παιδεία με την οποία μεγάλωσε αλλά και από τις καθημερινές του εμπειρίες, όπως βλέπουμε από το εξής απόσπασμα του ιδίου: « Or, à cet apprentissage, tout ce qui se presenta à nos yeux sert de livre suffisant : la malice d'un page, les sottise d'un valet, un propos de table, ce sont autant de nouvelles matieres. »³, στην εσωτερική διεργασία της σκέψης του: « Mon ame ne laissoit pourtant en mesme temps d'avoir à part soy des remuemens fermes et des jugemens seurs et ouverts autour des objets qu'elle connoissoit, et les dirigerait seule, sans aucune communication »⁴. Μέσα από αυτό το πρίσμα, επομένως, ήταν ανά πάσα στιγμή έτοιμος να αναθεωρεί τα γραπτά του σε σχέση με νέες εξελίξεις, καθώς και να παρατηρεί τη δική του ανάγκη για ενδοσκοπήση, όπως παρατίθεται από τον Άουερμπαρχ: « Je suis un être en perpétuel changement, donc je dois y conformer ma description. »⁵. Από το ίδιο το γεγονός της

¹ Όπως βλέπουμε από τις χειρόγραφες διορθώσεις του *Exemplaire de Bordeaux*.

² J. Droz, *Éloge de Montaigne*, Paris, Firmin Didot, 1812, p. 7.

³ M. De Montaigne, *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1962, p. 151-152. «Σε αυτή λουπόν τη μαθητεία [που προτείνω], ό, τι παρουσιάζεται μπροστά στα μάτια μας χρησιμεύει σαν επαρκές βιβλίο: η πονηριά ενός ακόλουθου, η ανοησία ενός υπηρέτη, μια κουβέντα στο τραπέζι, είναι εξίσου νέα υλικά.» Μ. Ντε Μονταίνι, *Δοκίμια*, βιβλίο πρώτο, Μεταφρ. Φίλιππος Δρακονταειδής, 3η έκδοση, Τόμ. 1, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1999, σελ. 214.

⁴ *Ibid.*, p. 176. «Το μυαλό μου ωστόσο, δεν έπαυε, τον ίδιο εκείνο καιρό, να νιώθει μέσα του δυνατά σκιρτήματα και κρίσεις στέρεες κι ανοιχτές, γύρω από τα πράγματα που μάθαινε και τα χώνευε μόνο του, χωρίς καμιά βοήθεια» *Ibid*, σελ. 243.

⁵ E. Auerbach, *Mimésis*, Paris, Gallimard, 1968, p. 290.

παραδοχής της ανάγκης του για αναθεώρηση φαίνεται ο σκεπτικισμός του, όχι μόνο ως προς τα ακαδημαϊκά θέματα και την απόρριψη της αυθεντίας, αλλά και ως προς τον ίδιο του τον εαυτό και τις αντιλήψεις του για τη ζωή.

Τα *Δοκίμια* αποτελούν ουσιαστικά την πρώτη καταγεγραμμένη δοκιμή φιλοσοφικής σκέψης της νεωτερικότητας και απαντούν στην ανάγκη που προέκυψε για τον προσδιορισμό του ανθρώπου με την εγκαθίδρυση του Ουμανισμού. Η ενδοσκοπήση που προαναφέρθηκε ήταν ο τρόπος με τον οποίο θα μπορούσε να επιτευχθεί αυτός ο σκοπός¹. Εξέχουσα σημασία έχει η επιλογή της γλώσσας: ήταν το πρώτο διδακτικό έργο που γράφτηκε στα Γαλλικά², και μάλιστα σε μια τοπική μορφή γαλλικών του Περιγκόρ και της Γασκώνης³, αντί για τα Λατινικά που χρησιμοποιούνταν ως τότε για την συγγραφή δημόσιων κειμένων. Επίσης σημαντική είναι ακριβώς η επιλογή της μορφής που είχε αυτός ο προσδιορισμός, ελεύθερη από άσκοπες στιχουργικές που θα επιβράδυναν τον ειρμό της σκέψης, ο οποίος πολλές φορές καταγράφεται αυτούσιος, αφού καταγράφεται ουσιαστικά το πέρασμά του από πολλά σημεία εν κινήσει⁴.

3.2. Το κείμενο του Ντροζ

Ο τίτλος του κειμένου είναι *Μονταίνιου εγκώμιο*, και πρόκειται ακριβώς για αυτό: ένα κείμενο το οποίο περιγράφεται, από όλες τις διαθέσιμες πηγές της εποχής, ως «ομιλία», και έχει ως στόχο να κάνει τα θετικά χαρακτηριστικά του Μονταίνιου που οδήγησαν στη συγγραφή των *Δοκιμίων* να λάμψουν μέσα στο σκοτεινό συγκεκριμένο της εποχής των θρησκευτικών πολέμων⁵. Αυτή η ομιλία γράφεται, δηλαδή, προς τιμήν του πρώτου δοκιμογράφου, που είχε ζήσει τρεις αιώνες πριν τον συγγραφέα, και που θεωρείται ένας από τους πιο σημαντικούς φιλοσόφους των γαλλικών Γραμμάτων κατά την εποχή συγγραφής του κειμένου του Ντροζ: η ίδια η φήμη του, η

¹ J. Starobinski, *Montaigne en mouvement*, Paris, Gallimard, 1982, p. 8.

² J. Droz, *Éloge de Montaigne*, Paris, Firmin Didot, 1812, p.27.

³ *Ibid.*

⁴ D. Judovitz, *The Culture of the Body: Genealogies of Modernity*, Paris, University of Michigan Press, 1982, p. 37-38.

⁵ Imago Mundi, *Encyclopédie gratuite en ligne* : *L'éloge*. <<https://www.cosmovisions.com/textEloge.htm#:~:text=Le%20mot%20C3%89loge%2C%20en%20latin,la%20louange%20de%20quelque%20personnage>>, τελευταία πρόσβαση στις 17 Μαρτίου 2022.

επανεκδοσή του τέσσερις φορές, το 1812, το 1815 το 1826 και το 1857, αποτελεί απόδειξη της αξίας του έργου – και κατά συνέπεια του περιεχομένου του – στους καλλιεργημένους κύκλους της Γαλλίας για πάνω από 40 χρόνια. Για το λόγο αυτό, το κείμενο αποτελεί αξιόλογο στοιχείο για τον τρόπο με τον οποίο διαβαζόταν ο Μονταίνιος τον 19^ο αιώνα.

Ο Ντροζ παρουσιάζει τον Μονταίνιο με τρόπο ώστε να εξυψώνεται στα μάτια (ή τα αυτιά) του αναγνώστη (ή ακροατή). Τοποθετείται υπέρ της φιλοσοφίας του, τονίζει την ακεραιότητα του χαρακτήρα του και τη χρησιμότητα των θέσεών του στη διαμόρφωση της φιλοσοφίας και των πρακτικών του ανθρώπου. Όμως με κανέναν τρόπο δεν τον εξιδανικεύει, αφού σε αρκετά σημεία κάνει αναφορά σε ελαττώματα ή άλλες ιδιότητές του που θα μπορούσαν να έχουν αρνητικές συνδηλώσεις. Τον παρουσιάζει όπως είναι για εκείνον, δηλαδή ως φίλο που χαίρει μεγάλης εκτίμησης.

Πρόκειται για ένα κείμενο του οποίου η σύνταξη είναι μεστή και άμεση, δυναμική, με στοιχεία προφορικότητας, λογιότητας και παλαιότητας, τόσο για τον αναγνώστη την εποχή συγγραφής, καθώς χρησιμοποιείται αυτούσιο λεξιλόγιο του 16^{ου} αιώνα, όσο και για εμάς σήμερα, που βρισκόμαστε αντιμέτωποι με δύο επίπεδα παλαιότητας. Το ύφος είναι καλλιεργημένο και ανάλαφρο.

Το στοιχείο της ζωγραφικής είναι σημαντικό στο κείμενο: ορίζει το στόχο του συγγραφέα να *ζωγραφίσει* τον Μονταίνιο μέσα από αυτό, και επανέρχεται σε όλη την έκταση του κειμένου. Χρησιμοποιείται για πρώτη φορά από τον ίδιο τον Μονταίνιο στο εισαγωγικό του σημείωμα *Au Lecteur* (« Car c'est moi que je peins. »¹), και ο Ντροζ συγκρατεί τη λέξη για τη δική του ομιλία. Την ενδυναμώνει χρησιμοποιώντας λέξεις του ίδιου λεξιλογικού πεδίου για να αποτυπώσει τη δράση των φιλοσόφων και συγκεκριμένα του Μονταίνιου μέσω μεταφορών με πεδίο αναφοράς τη ζωγραφική και τους ζωγράφους. Το θέμα της ζωγραφικής όμως αρχίζει να καθορίζει το κείμενο, όχι μόνο ως επιμέρους λεξιλογικό πεδίο, αλλά και στην ολότητά του, όταν συνειδητοποιούμε διαβάζοντάς το ότι δίνει νοητικά την εντύπωση πίνακα: χρησιμοποιείται συγκεκριμένο εύρος λεξιλογίου για κάθε θεματικό άξονα του κειμένου, τόσο, που η εμφάνιση συγκεκριμένων λέξεων σηματοδοτεί τον κάθε άξονα: τη θέση του στο κείμενο, καθώς και την παρουσία του σε διαφορετικά

---

¹ M. De Montaigne, *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1962, p. 9.

περικείμενα^{*}. Αυτό σημαίνει ότι κάθε φορά που χρησιμοποιούνται οι λέξεις αυτές για να προσδιορίσουν κάτι άλλο από τον Μονταίνιο, τους προσδίδεται κάτι από την ουσία του, αφού έχουν χρησιμοποιηθεί κατά βάση για να τον περιγράψουν. Από το κείμενό του, καταλαβαίνουμε πως ο Ντροζ ήθελε να συνδέσει τις έννοιες με ένα πολύ συγκεκριμένο λεξιλόγιο, πιθανότατα με την ελπίδα να εδραιώσει το λογοτεχνικό του ύφος και να προτείνει ίσως ένα είδος ορολογίας για τον Μονταίνιο, εμπνευσμένη από τα ίδια τα *Δοκίμια*. Το λεξιλόγιο αυτό, που θα εξετάσουμε παρακάτω, είναι προσεκτικά επιλεγμένο, έτσι ώστε, στο σύνολό τους, οι λέξεις που χρησιμοποιούνται με τις συνδηλώσεις τους να αποτελούν το φάσμα στο οποίο κινείται το κείμενο μέσω της εμπειρίας του Ντροζ από τον Μονταίνιο· ένα φάσμα του οποίου οι περιοχές φωτίζονται από την ανάγνωση με λέξεις που εξυπηρετούν την παλέτα του κειμένου από την απαλότητα μέχρι τον εκφυλισμό, με τις συγκεκριμένες αποχρώσεις που χρειάζεται ο νοητικός πίνακας του Μονταίνιου σύμφωνα με τον Ντροζ.

Σε σύνδεση με τα παραπάνω, παρατηρούμε τους εξής άξονες γύρω από τους οποίους περιστρέφεται το κείμενο:

Αναφέρεται καταρχάς στον *άνθρωπο Μονταίνιο*, για τον οποίο μιλάει στην εισαγωγή του, όταν τον περιγράφει παιδί, οπότε αυτές οι λέξεις συνδέονται με την εικόνα του παιδιού, την αθωότητα, την πίστη στον άνθρωπο, την επιείκεια και την απόλαυση της ζωής. Στη συνέχεια περνάει στον *φιλόσοφο Μονταίνιο*, που έχει πολλά στοιχεία από τον προηγούμενο άξονα, αλλά περιγράφει κυρίως τον Μονταίνιο ως σκεπτόμενο άνθρωπο, σχετίζεται δηλαδή και με ακαδημαϊκά ζητήματα. Στο καθεαυτού *Εγκώμιο*, που ακολουθεί, έχουμε ένα λεξιλογικό πεδίο που χρησιμοποιεί για να ανυψώσει στα μάτια του αναγνώστη τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται ο Μονταίνιος ως άνθρωπος και ως φιλόσοφος. Παράλληλα, στον άξονα που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε των *Ταραχών*, ένα ακόμα λεξιλογικό πεδίο χρησιμοποιείται για να περιγράψει τα μελανά σημεία της ιστορίας της Γαλλίας στην εποχή του Μονταίνιου.

Οι λεξιλογικές επιλογές του συγγραφέα αντικατοπτρίζουν το αντικείμενο του δοκιμίου αυτού, τον Μονταίνιο, όπως τον αντιλαμβάνεται ο Ντροζ. Το σύνολο των

---

* Περισσότερα ως προς αυτό το κομμάτι βρίσκονται στην ενότητα 6.1.1. *Βασικά λεξιλογικά πεδία*.

λεξιλογικών επιλογών μαζί με την ευχάριστη πλέξη που τις αναδεικνύει είναι ο λόγος για τον οποίο αυτό το κείμενο είναι όχι μόνο γλαφυρό, αλλά επίσης τόσο ολιστικό και ευχάριστο όσο και ο απεικονιζόμενος.

3.3. Απηχήσεις του Μονταίνιου στο *Éloge de Montaigne*

Ο Ντροζ γράφει ένα κείμενο που θέλει να αντικατοπτρίζει τον Μονταίνιο σε κάθε στροφή, ως ύπαρξη, ως φιλόσοφο και ως γράφοντα. Τον περιγράφει σε κάθε ηλικία, αναφέροντας συγκεκριμένες εμπειρίες και συγκεκριμένα γεγονότα από τη ζωή του, όπως και ο ίδιος ο Μονταίνιος έκανε αποσπασματικά για τον εαυτό του στα *Δοκίμια*.

Όπως ο Μονταίνιος χειρίζεται τις ομιλίες του συνδυάζοντας τις εμπειρίες του με τη φιλοσοφία, την ιστορία και τη θρησκεία, παρόμοια και ο Ντροζ, στο κείμενό του, κάνει συχνές αναφορές στις φιλοσοφικές αρχές της αρχαίας Ελλάδας, στο πολιτικό πλαίσιο, και στα δόγματα και τις ταραχές της Γαλλίας του 16^{ου} αιώνα.

Όπως ο Μονταίνιος χρησιμοποιεί ένα λεξιλόγιο επιλεγμένο με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να βρίσκει αντίκρισμα σε όλα τα συγκείμενα που θίγει, να «ξεκλειδώνει», δηλαδή, πολλαπλά νοήματα δίνοντάς τους τη δυνατότητα της απρόσκοπτης κίνησης σε όλο το κείμενο, παρόμοια και ο Ντροζ κάνει χρήση τέτοιου είδους λεξιλογικών επιλογών.

Μέσα από αυτές τις επιλογές, ο Ντροζ χρησιμοποιεί όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή του έτσι ώστε να αντικατοπτριστεί, με όσους περισσότερους τρόπους είναι δυνατό, ο Μονταίνιος στο κείμενό του.

4. Μεταφραστική στρατηγική

Ως προς το υφολογικό στοιχείο του κειμένου, θα ήθελα να παραθέσω ένα απόσπασμα από το ίδιο το κείμενο, το οποίο έχει μεγάλη σημασία για το παρόν πόνημα:

« Quel écrivain, dit-il, quel écrivain doué d'une ame forte, d'une imagination vive, après avoir lu Montaigne avec enthousiasme, ne gémit pas d'être privé des richesses et de la liberté de nos pères ? Que sont devenues tant d'expressions harmonieuses, dont l'énergie ou la grace nous plaît dans les *Essais* ? Quel caprice les a proscrites ? Vous rougiriez de les ignorer, et vous n'osez en faire usage ! Des formes elliptiques, tantôt naïves et gracieuses, tantôt hardies et véhémentes, sont remplacées par une foule d'articles, de mots sans force et sans couleur, qui

ralentissent la phrase et la pensée. Une construction directe, monotone, languissante, succède aux inversions variées et rapides. »¹

Αυτό το παράθεμα αφορά τόσο στη γλώσσα που χρησιμοποιεί ο Μονταίνιος στα *Δοκίμια*, όσο και στη γλώσσα του Ντροζ, ο οποίος τάσσεται υπέρ μιας παλαιότερης μορφής της γλώσσας, και ανά σημεία μιμείται την ανορθόδοξη αμεσότερη σύνταξη που χαρακτήριζε τα Λατινικά και τα παλιά Γαλλικά*. Αφορά όμως και τη μετάφραση, η οποία θα πρέπει να μιμηθεί αυτό το ύφος και την αίσθηση παλαιότητας στην Ελληνική, αναδεικνύοντας τον ιδιάζοντα χαρακτήρα του κειμένου, το στοιχείο του ξένου, όπως το χαρακτηρίζει ο Μπερμάν: «Ο ηθικός σκοπός της μεταφραστικής πράξης είναι η πρόσληψη του ξένου ως ξένου.»²

Εν κατακλείδι, το ζητούμενο σε αυτή τη μεταφραστική εργασία είναι να επιτευχθεί μια «ισοδυναμία εν διαφορά»³ μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος. Με αυτόν τον τρόπο είναι δυνατό να διατηρηθεί το ύφος, η λογιότητα, η προφορικότητα και γενικότερα ο έντονα χρωματισμένος τόνος που διατρέχουν το πρωτότυπο κείμενο, να διατηρηθεί δηλαδή η ζωντάνια και η αμεσότητα του πρωτοτύπου, καθώς και η χαρακτηριστική αλλά εν πολλοίς απροσδιόριστη αίσθηση παλαιότητάς του στο μετάφρασμα.

Μία διακειμενική δυσκολία διέπει επίσης το *Éloge de Montaigne*: πρόκειται για τη χρήση τόσο του λεξιλογίου του Μονταίνιου, όσο και αυτούσιων παραθεμάτων από τα *Δοκίμια* στο ρέοντα λόγο της ομιλίας. Η μετάφραση των γραπτών του Μονταίνιου δεν είναι μέσα στα ζητούμενα αυτής της εργασίας, οπότε, εφόσον τα

---

¹ J. Droz, *Éloge de Montaigne*, 1812, p. 29. «Ποιος συγγραφέας προικισμένος με δυνατή ψυχή, με ζωηρή φαντασία, μας λέει, ποιος συγγραφέας, αφού διάβασε με ενθουσιασμό τον Μονταίνιο, δε δυσανασχετεί που στερείται τον πλούτο και την ελευθερία των προγόνων μας; Τι απέγιναν οι τόσες αρμονικές εκφράσεις, των οποίων την ενέργεια και τη χάρη απολαμβάνουμε στα *Δοκίμια*; Τι είδους ιδιοτροπία τις καταδίκασε; Θα κοκκινίζατε που τις αγνοείτε, και δεν τολμάτε να τις χρησιμοποιήσετε! *Ελλειπτικές μορφές, άλλοτε αφελείς και γεμάτες χάρη, άλλοτε τολμηρές και έντονες, αντικαθίστανται από πλήθος άρθρων, από λέξεις χωρίς δύναμη, χωρίς χρώμα, που επιβραδύνουν τη φράση και τη σκέψη. Η επίπεδη σύνταξη, μονότονη και βαρετή, διαδέχεται ποικίλες και ταχείες αντιστροφές.*» Μετάφραση και υπογράμμιση δική μου.

* Περισσότερα για αυτό το ζήτημα θα αναλυθούν στην υποενότητα 6.2.3. *Παλαιότητα των Υφολογικών Ζητημάτων*.

² A. Berman, *La traduction comme épreuve de l'étranger*, 1985, p.67-81

³ Jakobson, Roman, «Aspects linguistiques de la traduction», *Essais de linguistique générale*, Vol. 1, Paris, Éditions de Minuit, 1963, p. 78-86.

Δοκίμια έχουν μεταφραστεί ήδη από τον κ. Φ. Δρακονταειδή, έχει χρησιμοποιηθεί η δική του μετάφραση για τους σκοπούς της.

Υπάρχουν σημεία όπου ο Ντροζ χρησιμοποιεί συγκεκριμένες λέξεις του Μονταίνιου συνοδευόμενες από αντίστοιχο παράθεμα των *Δοκιμίων*, για τις οποίες η δική μου μεταφραστική επιλογή, λαμβάνοντας υπόψη την ολότητα του κειμένου του Ντροζ, διαφέρει από τη μεταφραστική επιλογή του κ. Φ. Δρακονταειδή για την ίδια λέξη στο παράλληλο κείμενο των *Δοκιμίων*. Στο σώμα του κειμένου βρίσκεται η παραπομπή αυτούσια, και στην υποσημείωσή της επισημαίνεται η λεξιλογική επιλογή που χρησιμοποιείται στο υπόλοιπο κείμενο για το ίδιο νόημα.

Τα σημεία που δε μπόρεσα να ταυτοποιήσω, επιχείρησα να μεταφράσω με τα ίδια κριτήρια που χρησιμοποίησα για τη μετάφραση του υπόλοιπου κειμένου.

5. Μονταίνιου εγκώμιο – Ζοζέφ Ντροζ (1812)

Παρατηρητής χωρίς προκαταλήψεις, προσφιλής και ειλικρινής μοραλιστής, πάντα πρωτότυπος στη γραφή του, ο Μιχαήλ Μονταίνιος μας κάνει να ξεχνάμε πως είναι συγγραφέας· συνομιλεί, και το προσέχουμε στις ομιλίες του, που συνενώνουν τη βαθύτητα με τη χαρά, την εγκαρδιότητα με την αβρότητα· δεν τον αποχωριζόμαστε χωρίς την επιθυμία να τον ξαναδούμε, και σύντομα γινόμαστε φίλοι του. Αν θέλω να του αποτίσω άξιο φόρο τιμής ποιοι είναι οι τίτλοι που κατέχω; Ένας μόνο, Κύριοι, το ότι έχω ζήσει πολύ μαζί του.

Η ακτινοβολία αυτής της λογοτεχνικής επιβλητικότητας, όπου καλούμε μαθητές να στέψουν τις προτομές των δασκάλων τους, απαιτεί μάλλον το συγκερασμό του στόμφου του λόγου με την αξιοπρέπεια της σκέψης. Όμως φέρνω στο νου μου τον Μονταίνιο να πρωτογράφει ένα κεφάλαιο στα *Εγκώμια*. Στο δικό του έργο επεδίωκε να προσδιορίσει τη φυσιγνωμία του. Μια μεγαλεπήβολη λέξη θα τον πλήγωνε περισσότερο από μια καθημερινή φράση, εκείνον που όφειλε τη δύναμή του στην παραίτησή του, τη χάρη του στην ατημελησία του, και που ήταν πάντα απλός, εφευρετικός και ουσιώδης. Έχοντας μνηθεί στα όσα μας διδάσκει, θα φοβόμουν κυρίως μη γίνω ρήτορας· δε θα προσπαθούσα να τυφλώσω με λαμπερά χρώματα· και θα είστε επιεικείς, αν ο πίνακάς μου είναι πιστός.

Απορρίπτω τις διαιρέσεις που διέπουν το μυαλό μου: ένα μεθοδικό πλάνο, θα άρμοζε, αλήθεια, για εγκώμιο σε έναν συγγραφέα που περιφρονούσε τη μέθοδο αυτή; Θα ανατρέξω σχεδόν ταυτόχρονα στη ζωή του, το χαρακτήρα και τις απόψεις του. Θα υπάρξει παρόλα αυτά μια κάποια τάξη σε αυτήν την ομιλία: εφόσον δε μοιάζω στον Μονταίνιο ως προς τις σπάνιες αρετές του, θέλω τουλάχιστον να αποφύγω τα ελαττώματά του.

Το χαρακτήρα και τη λογική του διαμόρφωσε η ηπιότερη παιδεία. Πρότυπο καλοσύνης, ο πατέρας του, κατά την ανατροφή του, απομάκρυνε τον καταναγκασμό και τον προστάτευε στοργικά από τη θλίψη και την κόπωση. Ο Μονταίνιος ήταν το μόνο παιδί για το οποίο τα Λατινικά δεν κόστισαν δάκρυα· μιλούσε τη γλώσσα πριν καταλάβει πώς την έμαθε. Όταν η μελέτη διέκοπτε τις διασκεδάσεις της ηλικίας του, ήθελαν να πιστεύει ότι άλλαζε απλώς παιχνίδια και απολαύσεις. Ένα γεγονός αρκεί για να αναδείξει την πολυμήχανη τρυφερότητα που κατηύθυνε την παιδεία του: για

να μη διαστρεβλωθούν οι αναδυόμενες κλίσεις του με ένα απότομο ξύπνημα, τον ξυπνούσαν με τον ήχο μουσικών οργάνων.

Δεν θα μπορούσα να μην αναγνωρίσω την επίδραση των πρώτων του χρόνων στη φιλοσοφία του. Η τόση φροντίδα και αγάπη τον προδιαθέτουν έτσι ώστε να αποφεύγει την εξάρτηση, να ακολουθεί τη λογική περισσότερο από τις κρατούσες απόψεις, να αντλεί ευχαρίστηση από την γαλήνη και την αμεριμνησία. Βλέπω ακόμα μια παιδεία, ενίοτε μοναδική, να προετοιμάζει την πρωτότυπη απόχρωση και την εφευρετική γοητεία των *Δοκιμιών*.

Πόσο πρέπει να κλονίστηκε ο Μονταίνιος όταν η κοινωνία ανοίχτηκε μπροστά στο βλέμμα του! Αυτός ο φιλόσοφος έζησε υπό έξι βασιλείς (Α). Η αυγή των γραμμάτων που έλαμψε για τους προγόνους μας υπό τον Φραγκίσκο Α', φώτισε το λίκνο του· πριν το θάνατό του, η αξία και η φιλανθρωπία του Ερρίκου Δ' υπόσχονταν στην πατρίδα ένα ευτυχισμένο μέλλον. Όμως στο μεσοδιάστημα υπήρξαν καιροί καταστροφών, δεισιδαιμονιών και ντροπής. Η παιδική ηλικία του Μονταίνιου τελείωνε τον καιρό του αφανισμού των Βοντουά· και σε ολόκληρη σχεδόν τη διάρκεια της ζωής του, η καταρρακωμένη Γαλλία αντίκρισε, με τρόμο στρατιώτες, δολοφόνους και δήμιους να ερίζουν για πάθη και εγκλήματα. Αχ, πόσο θα ένιωθε την ανάγκη να κλειστεί στον εαυτό του! Πόσο θα τον έκαναν οι καταιγίδες σε αυτόν τον κόσμο να αγαπά όλο και περισσότερο αυτή τη φιλοσοφία που, μακριά από οποιοδήποτε μονοπάτι φιλοδοξίας, υποστηρίζει τις ουσιώδεις απολαύσεις· και, περιφρονώντας τους μεγαλοπρεπείς ρόλους, που τόσο κυνηγούν η έπαρση και η ασυλλογισία, κρατά για τους μαθητές της εκείνον του παρατηρητή!

Η αγάπη για την γαλήνη και την ανεξαρτησία είναι το συναίσθημα που διακατείχε τον νωχελικό Μονταίνιο. Υπάρχουν δύο είδη νωχέλειας. Το ένα μουδιάζει, θλίβει τις μικρές ψυχές, και τις κάνει να φυτοζωούν υπό από το βάρος μιας διαρκούς κόπωσης. Το άλλο αναπτύσσεται σε κάποιες προνομιούχες ψυχές των οποίων οι σκέψεις, οι επιθυμίες, είναι ξένες προς τα κοινότοπα ενδιαφέροντα. Αποφεύγουν την άκαιρη πίεση των υποχρεωτικών καθηκόντων, και δημιουργούν πολυμήχανα γαλήνιες, ελεύθερες ασχολίες, που καλλιεργήθηκαν όπως και οι ίδιες· και, καθώς αφοσιώνονται στις ασχολίες αυτές, ή τις διακόπτουν κάθε μέρα κατά βούληση, συγκεράζουν ευχάριστα τη γοητεία μιας χρήσιμης αμεριμνησίας, με την απόλαυση μιας ευάρεστης και γλυκιάς δραστηριότητας.

Αυτή η σελίδα αντιπροσωπεύει τις σελίδες 16-35 της μετάφρασης που αφαιρέθηκαν από την εργασία λόγω κανονισμού.

6. Σχολιασμός

Κατά τη μετάφραση του κειμένου του Ντροζ, εφαρμόστηκαν μεταφραστικές τεχνικές, προκειμένου να διατηρηθεί η ροή του λόγου μέσα στην παλαιότητα και τη λογιότητα της, για τη διαχείριση εστιασμένων σημείων όπου η κατά λέξη μετάφραση ήταν αδύνατη λόγω των διαφορετικών μέσων της γλώσσας-πηγής και της γλώσσας-στόχου.

Οι μεταφραστικές τεχνικές που εφαρμόστηκαν σύμφωνα με τις κατηγορίες που προτείνουν οι Vinay & Darbelnet¹ :

- Η κατά λέξη μετάφραση, χωρίς αλλαγή σε κανένα επίπεδο με ορθή σημασιολογική μεταφορά.
- Η μετατόπιση (ή μετάταξη) που ορίζεται ως αλλαγή γραμματικής κατηγορίας κατά τη μετάφραση, για τη διατήρηση της φυσικότητας στην απόδοση.
- Η μετατροπία που ορίζεται ως αλλαγή οπτικής με σκοπό να διατηρηθεί η φυσικότητα της έκφρασης.

Οι μεταφραστικές τεχνικές που εφαρμόστηκαν σύμφωνα με την ορολογία του Malcolm Harvey² :

- Λειτουργικό ισοδύναμο. Αναφέρεται σε όρο ή έκφραση που να λειτουργεί με αντίστοιχο τρόπο στη γλώσσα-στόχο.

Οι μεταφραστικές τεχνικές που εφαρμόστηκαν σύμφωνα με την ορολογία του Newmark³ :

- Συνωνυμία η οποία περιλαμβάνει την απόλυτη συνωνυμία, την πλησιωνυμία, την υπερωνυμία, και την υπωνυμία.
 Ως απόλυτη συνωνυμία ορίζεται η πλήρης ταύτιση της σημασίας.
 Ως πλησιωνυμία ορίζεται η γεινίαση στο σημασιολογικό επίπεδο.
 Ως υπερωνυμία ορίζεται η υπερκείμενη έννοια.

¹ Munday, Jeremy, *Μεταφραστικές σπουδές: Θεωρίες και εφαρμογές*, Επιμ. Ασημίνα Κεχαγιά-Παύλου, Μεταφρ. Άγγελος Φιλιππάτος, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004, σελ. 100-103.

² Τ. Δημητρούλια και Γ. Κεντρωτής, *Λογοτεχνική Μετάφραση: Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 2015, σελ.105-108.

³ *Ibid.*

Ως υπωνυμία ορίζεται η υποκείμενη έννοια.

- Παράφραση, που ορίζεται ως ελεύθερη απόδοση νοήματος, παραλλαγή ή προσαρμογή εκφράσεων προκειμένου να διατηρηθεί η φυσικότητα στη γλώσσα-στόχο.
- Σύνθετη ή συνδυαστική μέθοδος που αναφέρεται σε συνδυαστική χρήση τεχνικών.

6.1. Σημασιολογικά Ζητήματα

6.1.1 Βασικά λεξιλογικά πεδία

Το *Éloge de Montaigne* είναι, όπως είπαμε, ένα κείμενο που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από πλευράς επιλογής λέξεων που εντάσσονται σε άξονες και λεξιλογικά πεδία για κάθε θεματική. Πρόκειται για λέξεις που επαναλαμβάνονται, σαν μοτίβο, δίνουν τόνο στο κείμενο και παραστατικότητα στις περιγραφές, είτε πρόκειται για πρόσωπα είτε για καταστάσεις. Ακριβώς σε αυτές τις λεξιλογικές επιλογές στηρίζεται η γλαφυρότητα του Ντροζ, επομένως ήταν στοιχείο που έπρεπε να ληφθεί υπόψη κατά τη μετάφραση.

Οι λέξεις που θα επιλέγονταν για κάθε άξονα θα έπρεπε να έχουν αντίστοιχη οριοθέτηση μεταξύ τους με αυτή που έχουν στο εννοιολογικό φάσμα του πρωτότυπου, και να αλληλοσυμπληρώνονται – όπως και στο πρωτότυπο – ρίχνοντας φως σε ολόκληρο το φάσμα που αποδίδει το πρωτότυπο για κάθε άξονα. Το *Μονταίνιου εγκώμιο* οφείλει να οδηγείται από τον (και να οδηγεί τον αναγνώστη στον) χώρο του *Éloge de Montaigne*.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο Ντροζ, δανείζεται λέξεις από τη ζωγραφική για να φτιάξει τον καμβά πάνω στον οποίο ο Μονταίνιος, υπάρχει, στοχάζεται, εγκωμιάζεται ως άνθρωπος, ως φίλος και ως φιλόσοφος. Σε αυτόν τον καμβά διαδραματίζονται και τα ιστορικά γεγονότα, που συντάραξαν τη Γαλλία. Θα μπορούσαμε να δούμε το *Éloge de Montaigne* σαν έναν πίνακα, πάνω στον οποίο απεικονίζεται ο Μονταίνιος μέσα στην εποχή του.

Ακολουθεί το σύστημα με βάση το οποίο έχουν επιλεγεί οι προαναφερθέντες πέντε βασικοί άξονες του κειμένου. Η *Ζωγραφική*, που, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αποτελεί το σκελετό της εκφραστικής δομής του κειμένου. Στη συνέχεια ακολουθούν ο *Άνθρωπος* και ο *Φιλόσοφος Μονταίνιος*, το *Εγκώμιο* όπου παρατηρούμε τους

τρόπους με τους οποίους αναδεικνύονται ο *Άνθρωπος* και ο *Φιλόσοφος Μονταίνιος*, και, τέλος, οι *Ταραχές* όπου συγκεντρώνονται όλες οι λεξιλογικές επιλογές που είναι σχετικές με το ιστορικό πλαίσιο θέλει να πετύχει το που ανά περιπτώσεις ταυτίζονται και με την έννοια του λεξιλογικού πεδίου.

Θα παρατηρήσουμε ότι πολλές λέξεις επαναλαμβάνονται σε δύο ή περισσότερους άξονες, κάτι το οποίο επίσης συμβαίνει και στα Δοκίμια του Μονταίνιου: όπως σημειώνει ο Άουερμπαχ: « [...] Montaigne est arrivé au cœur de son domaine propre, au jeu entre moi et moi, entre Montaigne écrivain et Montaigne matière de cet écrivain. Les phrases jaillissent, riches de sens et de sons, se rapportant tantôt à l'un, tantôt à l'autre, le plus souvent aux deux à la fois. »¹ Αυτό συμβαίνει επειδή οι ιδιότητες του ανθρώπου επηρεάζουν εκείνες του φιλόσοφου· για αυτές ακριβώς εγκωμιάζεται στη συνέχεια, και αυτές αποτελούν την ουσία του κειμένου.

Βασικά λεξιλογικά πεδία στο *Éloge de Montaigne* και το *Μονταίνιου εγκώμιο* σε μορφή γλωσσαρίου:

Ζωγραφική

coloré/é	χρωματισμένος/η
couleur	χρώμα
esquisse	ζωγραφιά
esquisser	σχεδιάζω
peindre (/se)	ζωγραφίζω(/ομαι)
peintre	ζωγράφος

pinceau	πινέλο
tableau	πίνακας
teinte	απόχρωση
ton	τόνος
tracer l'image	ιχνογραφώ

Το *peindre* μεταφράστηκε *ζωγραφίζω* εφόσον είναι το κατεξοχήν ρήμα του λεξιλογικού πεδίου της ζωγραφικής, εκφράζει την εξέλιξη της δημιουργίας ενός πίνακα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται μάλλον για την πρόθεση του Ντροζ να εγκωμιάσει, να *ζωγραφίσει* τον Μονταίνιο. Όταν το εγκώμιο θα έχει τελικά ολοκληρωθεί, θα έχει ολοκληρωθεί και ο *πίνακας*. Το *peindre*, βεβαίως, είχε

¹ E. Auerbach, *Mimésis*, Paris, Gallimard, 2005, p. 290.

ευρύτερη σημασιολογική λειτουργία στην εποχή: *peindre, signifie aussi figurement descrire & representer vivement quelque chose par le discours*¹, από τον 20^ο αιώνα και ύστερα όμως, χάνει κάπως τη λειτουργία αυτή. Για την παρούσα μετάφραση επελέγη το *ζωγραφίζω* αντί για κάποια άλλη μεταφραστική επιλογή – όπως το *απεικονίζω*, που σημασιολογικά αντιστοιχεί με τη συμπληρωματική έννοια του *peindre* – επειδή μέσω αυτής της λέξης προβάλλεται ακριβώς η ιδιαιτερότητα με την οποία θα ερχόταν σε επαφή ο Γάλλος αναγνώστης αν διάβαζε το πρωτότυπο.

Φράσεις σχετικές με το πεδίο:

- « Je ne songeais qu'à te *peindre* avec fidelité [...] » (p. 32)
«Σκεφτόμουν μόνο να σε ζωγραφίσω με πιστότητα [...]» (σελ. 31)
- « [...] et vous serez indulgens si mes *tableaux* sont fidèles. » (p. 4)
«[...] και θα είστε επιεικείς αν ο πίνακάς μου είναι πιστός.» (σελ. 14)

Άνθρωπος Μονταίνιος

abandon	παραίτηση
aimable	προσφυλής
assurance	σιγουριά
bonhomie	εγκαρδιότητα
bonne foi	καλή πίστη
candeur	αθωότητα
consolateur	παρηγορητής
constance	σταθερότητα
doux	γλυκός
finesse	αβρότητα
franc	ελικρινής
franchise	ελικρίνεια
gaité	χαρά
heureux	ευτυχής
imagination	φαντασία

indulgence	επιείκεια
indulgent	επιεικής
insouciance	αμεριμνησία
<i>libre</i>	<i>ελεύθερος</i>
mollement	απαλά
nonchalant	νωχελικός
négligence	ατημελησία
<i>oysif</i>	<i>άεργος</i>
riquant	εφευρετικός
plaisir	απόλαυση
profondeur	βαθύτητα
prudence	φρόνιμος
repos	γαλήνη
rêverie	ονειροπόληση
simple	απλός

¹ *Le Dictionnaire de l'Académie française 1694, t. 2 [1694]*

tranquille	ήσυχος
vif	ζωηρός

volupté	ηδονή
vrai	ουσιώδης

Το παρακάτω απόσπασμα περιλαμβάνει αρκετές από τις ιδιότητες του Μονταίνιου με τις οποίες ερχόμαστε σε επαφή στην αρχή του κειμένου: η λέξη *profondeur* μεταφράστηκε *βαθύτητα* αντί *βάθους*, έτσι ώστε να φανερώνει ιδιότητα, η λέξη *gaité* μεταφράστηκε κυριολεκτικά *χαρά*. Η λέξη *bonhomie* μεταφράστηκε *εγκαρδιότητα* μέσω υπωνυμίας, επειδή περικλείεται στις ιδιότητες του *bonhomie*, το οποίο σύμφωνα με το *Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας*¹ σημαίνει τη *φυσική καλοσύνη*. Με τη λέξη *καλοσύνη* όμως, αποδόθηκε η λέξη *bonté*. Τέλος, η λέξη *finesse* μεταφράστηκε *αβρότητα* δίνοντας μεγαλύτερο βάρος στο χαρακτήρα παρά στη λεπτότητα των τρόπων, αν και από όσα διαβάζουμε για τον Μονταίνιο, ίσχυε και αυτό.

Φράση σχετική με το πεδίο:

- « [...] on est attentif à ses discours, qui réunissent, la *profondeur* et la *gaité*, la *bonhomie* et la *finesse* [...] » (p. 3)

«[...] το προσέχουμε στις ομιλίες του που συνενώνουν τη *βαθύτητα* με τη *χαρά*, την *εγκαρδιότητα* με την *αβρότητα* [...]» (σελ. 14)

Φιλόσοφος Μονταίνιος

abandonner	αφήνω
aimable	προσηνής
berçant	ταλαντευόμενος
charme	γοητεία
diffus	συγκεχυμένος
doux	γλυκός
doute	αμφιβολία
éparse	σκόρπιος
épicurien	επικούρειος
esprit	πνεύμα
franchise	ελικρίνεια

grace	χάρη
guide	οδηγός
idée	ιδέα
ignorance	άγνοια
imagination	φαντασία
indulgence	επιείκεια
indulgent	επιεικής
indépendance	ανεξαρτησία
ingénieux	ευρηματικός
	ευφυής
insouciant	ανέμελος

¹ *Dictionnaire critique de la langue française T.1 (A-D) [1787]*

juste	ακριβής
long	μακρήγορος
maxime	απόφθεγμα
modération	μέτρο
mollement	απαλά
mollesse	απαλότητα
moraliste	μοραλιστής
neuf	καινούργιος
négliger	νωχελικός
observateur	παρατηρητής
pacifique	φιλήσυχος
paix	ειρήνη
pensée	σκέψη
philosophie	φιλοσοφία
riquant	εφευρετικός

<i>plaisir</i>	ηδονή
profond	βαθύς
pyrrhonisme	πυρρωνισμός
raison	λογική
sagesse	σοφία
scepticisme	σκεπτικισμός
sceptique	σκεπτικιστής
serein	γαλήνιος
simple	απλός
spirituel	πνευματικός
tolérance	ανεκτικότητα
vif	ζωηρός
vrai	ουσιώδης
vérité	αλήθεια

Στο παρακάτω απόσπασμα η έκφραση *en berçant* αντικατοπτρίζει το φιλοσοφημένο τρόπο με τον οποίο ζούσε ο Μονταίνιος, κεντρικό σημείο της γενικότερης φιλοσοφίας του· πάνω σε αυτό το στοιχείο στηρίχτηκε ο Starobinsky για τον τίτλο του έργου του *Montaigne en Mouvement*¹, και ο Floyd Gray αντίστοιχα για τον τίτλο του δοκιμίου του *La balance de Montaigne*². Όπως αυτοί, αλλά πολύ πριν από αυτούς, είχε και ο Ντροζ χρησιμοποιήσει την εικόνα της ταλάντευσης, όχι μόνο εδώ, αλλά και σε άλλα σημεία του κειμένου.

Φράση σχετική με το πεδίο:

- « *En berçant mollement sa vie, souvent Montaigne pensait aux troubles de la nôtre.* » (p. 15)
«Ταλαντευόμενος απαλά στη ζωή του, ο Μονταίνιος σκεφτόταν συχνά τις ταραχές της δικής μας.» (σελ. 21)

¹ J. Starobinski, *Montaigne en mouvement*. Paris, Gallimard, 1982.

² Gray, Floyd, *La Balance de Montaigne: Exagium/Essai*, Paris, A.G. Nizet, 2005.

Η λέξη *mollement* μεταφράστηκε *απαλά*. Κατά κυριολεξία σημαίνει *μαλακός*. Για αυτή τη μετάφραση έχει υιοθετηθεί η λέξη *απαλότητα* για το *mollesse* και *απαλά* για το *mollement* ως υπώνυμα του *μαλακός*. Αυτές οι μεταφραστικές επιλογές υπερίσχυσαν έναντι του *μαλθακότητα* και *μαλθακά*, που χρησιμοποιήθηκαν από τον κ. Φ. Δρακονταειδή για τα *Δοκίμια*, λόγω υφολογικής διαφοράς μεταξύ των δυο έργων*. Επιπλέον, οι λέξεις *μαλθακότητα* και *μαλθακά* έχουν απαξιωτικές συνδηλώσεις στην Ελληνική, τις οποίες δε θέλουμε να εισάγουμε στο χώρο του *Εγκωμίου*.

Εγκώμιο

admirer	θαυμάζω
aimable	αγαπημένος
aimer	αγαπώ
bien-faiteur	ευεργέτης
bon ami	καλός φίλος
briller	λάμπω
charme	γοητεία
chef-d'œuvre	αριστούργημα
confiant	έμπιστος
consolateur	παρηγορητής
(être) décoré	παρασημοφορούμαι
désintéressé	ανιδιοτελής
éclairer	φωτίζω
éclat	λάμψη
élévation de son ame	καλλιέργεια της ψυχής του
éloge	εγκώμιο
estime	εκτίμηση
excellent	εξαιρετικός

fidèle	πιστός
fécond	αστείρευτος
gloire	δόξα
guide	οδηγός
guide-moi	οδήγησέ με
génie	διάνοια
hommage	φόρος τιμής
homme de bien	τίμιος άνθρωπος
honneur	εκτίμηση
honorer	τιμώ
indulgent	επιεικής
influence	επιρροή
ingénieux	ευφυής
inspirer	εμπνέω
instructif	μορφωτικός
instruire	για την παιδεία
(jaillir la) lumière	(σκορπίζω το) φως
louer	εγκωμιάζω
lumière/s	φως/φώτα

* Άλλα παραδείγματα διαφορών των μεταφραστικών επιλογών μεταξύ των δυο κειμένων βρίσκονται στην ενότητα 6.1.3. *Διακειμενικά ζητήματα*.

prodige	θαύμα
reconnaissance	αναγνώριση
respect	σεβασμός
sage	σοφός

sagesse	σοφία
soigneux	με φροντίδα
source	πηγή
talent	ταλέντο

Πρόκειται για μοτίβα που χρησιμοποιεί ο Ντροζ κάθε φορά που θέλει να υπογραμμίσει την αξία του πνεύματος του Μονταίνιου, αντιπαραβάλλοντάς την με το σκότος (ή έρεβος) που τον περιέβαλλε.

Φράση σχετική με το πεδίο:

- « Sous quelque rapport qu'on observe Montaigne, on reconnaît qu'il était né pour faire jaillir la lumière du milieu des ténèbres. » (p. 31)

«Από όποια πλευρά κι αν παρατηρήσουμε τον Μονταίνιο, αναγνωρίζουμε ότι γεννήθηκε για να σκορπίσει φως εν μέσω σκότους.» (σελ. 31)

Ταραχές

accusation	κατηγορία
assassin	δολοφόνος
bannière	λάβαρo
bourreau	δήμιος
calamité	καταστροφή
crime	έγκλημα
cri	κραυγή
crédulité	ευπιστία
deuil	πένθος
discorde	διχόνοια
disputer	ερίζω
déplorable	θλιβερός
désolé	καταρρακωμένος
ensanglanter	αιματοκυλώ
éploré	απαρηγόρητος
épouvante	τρόμος
extermination	αφανισμός

(s') entre-déchirer	αλληλοσπαράζομαι
fanatisme	φανατισμός
flamme	φλόγα
fureur(s)	πάθη
haine	μίσος
honte	ντροπή
horreur	δεινό
horrible	τρομερός
huguenot	ουγενότος
orage	καταιγίδα
rapiste	παπιστής
persécuteur	διώκτης
persécuté	διωκόμενος
préjugé	προκατάληψη
réformateur	μεταρρυθμιστής
soldat	στρατιώτης
sombre	σκοτεινός

sortilège	ξόρκι
superstition	δεισιδαμονία
tempête	καταιγίδα

trouble	ταραχή
ténèbres	έρεβος
violent	βίαιος

Παρατηρούμε πως οι λέξεις αυτές, των οποίων οι έννοιες παραπέμπουν στην εποχή των θρησκευτικών πολέμων επανέρχονται κάθε φορά που αναφέρεται σε αυτούς, οπότε γίνεται ανάκληση του ανάλογου λεξιλογίου ως σχετικού με την έννοια της *Ταραχής (Trouble)*, και οριοθετείται μέσα στο κείμενο τόσο το ιστορικό πλαίσιο, όσο και οι αρνητικές συνδηλώσεις του.

Φράσεις σχετικές με το πεδίο:

- « Ennemi de la *superstition* et des *troubles*, il fut le sage de ses temps *déplorables*. » (p. 16)
«Εχθρός των *δεισιδαιμονιών* και των *ταραχών*, υπήρξε ο σοφός εκείνης της *θλιβερής* εποχής.» (σελ. 21)
- « Mais des temps de *calamités*, de *superstition* et de *honte*, remplissent l'intervalle qui sépare les deux époques. » (p.5)
«Όμως στο μεσοδιάστημα υπήρξαν καιροί *καταστροφών*, *δεισιδαιμονιών* και *ντροπής*.» (σελ. 15)

Αν εξετάσουμε την απόχρωση των λέξεων που αποτελούν το κάθε λεξιλογικό πεδίο, διακρίνουμε τις διαφορετικές εντάσεις τους, οπότε έχουμε ανάγλυφη την εικόνα της κάθε θεματικής πάνω στον ενιαίο πίνακα του Ντροζ.

Ωστόσο, η σχέση του Ντροζ με τις λέξεις που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο των παραπάνω λεξιλογικών πεδίων δεν σταματά εδώ, εφόσον τις χρησιμοποιεί και εκτός αυτών, δημιουργώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, ένα μοτίβο που λειτουργεί σημειολογικά, αφού δεν πρόκειται παρά μόνο για τις λέξεις που αποδίδουν τα χαρακτηριστικά του Μονταίνιου ως ανθρώπου και ως φιλόσοφου.

Σύμφωνα με την ακολουθούμενη μεταφραστική στρατηγική, και λαμβάνοντας υπόψη τις επιλογές του Ντροζ, έγινε προσπάθεια οι λέξεις αυτές, κατά το δυνατό, να μεταφραστούν με τον ίδιο τρόπο εντός και εκτός της χρήσης τους στο αντίστοιχο λεξιλογικό πεδίο, έτσι ώστε ο ελληνόφωνος αναγνώστης να βρεθεί σε ένα νοητικό αλλά και συναισθηματικό τόπο, όπου τα πάντα απηχούν τον Μονταίνιο του Ντροζ. Αφού ο Ντροζ *θέλει τον Μονταίνιο παρόντα* με βάση τις λέξεις αυτές στο πρωτότυπο

κείμενό του, ένας από τους πιο σημαντικούς σκοπούς αυτής της μετάφρασης είναι ο Μονταίνιος να αντικατοπτρίζεται παντού σε αυτή με τον ίδιο τρόπο.

Βεβαίως, τέτοιου είδους περιορισμοί δεν μπορούν να λειτουργήσουν πάντα, αφού στα Γαλλικά υπάρχει η δυνατότητα χρήσης μικρότερου αριθμού λέξεων που καλύπτουν το φάσμα μιας ευρύτερης χρήσης, ενώ στην Ελληνική ενδέχεται να υπάρχει μεγαλύτερη ή μικρότερη ποικιλία λέξεων για ειδικότερες χρήσεις σε συγκεκριμένα σημεία του φάσματος. Για το λόγο αυτό, στις ακόλουθες περιπτώσεις, η κάθε λέξη από αυτές που αναφέρονται παρακάτω έχει μεταφραστεί με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που υιοθετήθηκε για τη χρήση της εντός λεξιλογικού πεδίου.

Αυτές είναι κάποιες από τις περιπτώσεις για τις οποίες χρησιμοποιήθηκε συνωνυμία, και συγκεκριμένα υπωνυμία, πλησιωνυμία και υπερωνυμία.

Ειδικότερα, η λέξη *mollesse*, στην παρακάτω φράση, μεταφράζεται, μέσω πλησιωνυμίας, *ευελιξία* αντί για *απαλότητα*:

- « Mais la morale du plus sage des Grecs n'eut point la *mollesse* de cette philosophie qu'on nomme épicurienne [...] » (p. 21)
«Ωστόσο το ήθος του πιο σοφού Έλληνα δεν διέθετε καθόλου την *ευελιξία* της επονομαζόμενης επικούρειας φιλοσοφίας [...]» (σελ. 25)

Η λέξη *heureux*, εδώ, μεταφράζεται, μέσω υπωνυμίας, *άνετος* αντί για *ευτυχής*, με τη λογική ότι *χειριζόταν με άνεση* τις υφολογικές δυνατότητες που προσέφερε η γλώσσα έτσι ώστε να μη γίνεται μονότονος:

- « *Heureux* dans ses tons variés, jamais la monotonie n'appesantit sa plume. » (p. 27)
«Άνετος στους ποικίλους τόνους του, ποτέ η μονοτονία δεν βάρυνε την πένα του.» (σελ. 29)

Οι λέξεις *négligent* και *négligeant*, παρακάτω, μεταφράζονται, μέσω πλησιωνυμίας, *παραβλέπουν* και *παραβλέποντας* αντί *αμελούν* και *αμελώντας*, αντίστοιχα, όπως θα προέκυπτε από το *négligence* που μεταφράστηκε *ατημελησία*.

- « Les hommes proclament et *négligent* ce principe. Mais ce qu'ils semblent ignorer, c'est que notre première et constante fonction sur la terre est de vivre [...] » (p. 9)

«Οι άνθρωποι διακηρύσσουν και *παραβλέπουν* την αρχή αυτή. Όμως φαίνεται να αγνοούν πως το πρωταρχικό και συνεχές καθήκον μας σε αυτή τη γη είναι να ζήσουμε [...]» (σελ. 17)

- « [...] il appartient à cette école de Socrate qui, *négligeant* les sciences vulgaires [...] » (p. 21)
«[...] ανήκει στη σχολή του Σωκράτη ο οποίος, *παραβλέποντας* τις κοινές επιστήμες [...]» (σελ. 24)

Η λέξη *ingénieuse, ingénieuses*, στις παρακάτω φράσεις, μεταφράζεται *πολυμήχανη, πολυμήχανα* μέσω υπερωνυμίας αντί για *ευφυής/ευρηματικός*. Ειδικά για το *πολυμήχανα* εφαρμόστηκε ταυτόχρονη μετάταξη (επίθετο-επίρρημα), προκειμένου να υπάρχει φυσικότητα στο ελληνικό κείμενο:

- « Un fait suffit pour montrer quelle *ingénieuse* tendresse dirigeait son éducation [...] » (p. 4)
«Ένα γεγονός αρκεί για να αναδείξει την *πολυμήχανη* τρυφερότητα που κατηύθυε την παιδεία του[...]» (σελ. 14)
- « Evitant la contrainte importune des travaux commandés, elles sont *ingénieuses* à se créer des occupations libres, sereines [...] » (p. 6)
«Αποφεύγουν την άκαιρη πίεση των υποχρεωτικών καθηκόντων, και δημιουργούν *πολυμήχανα* *γαλήνιες, ελεύθερες* ασχολίες [...]» (σελ. 15)

Χρήση ίδιων λέξεων εκτός αντίστοιχου λεξιλογικού πεδίου στο *Éloge de Montaigne* και στο μεταφρασμένο κείμενο *Μονταίνιου εγκώμιο*:

1. « Et vous serez *indulgents*, si mes tableaux sont *fidèles*. » (p. 4)
«Και θα είστε *επιεικείς*, αν ο πίνακάς μου είναι *πιστός*.» (σελ.14)
2. « Un fait suffit pour montrer quelle *ingénieuse* tendresse dirigeait son éducation [...] » (p. 4)
«Ένα γεγονός αρκεί για να αναδείξει την *πολυμήχανη* τρυφερότητα που κατηύθυε την παιδεία του [...]» (σελ. 14)
3. « Evitant la contrainte importune des travaux commandés, elles sont *ingénieuses* à se créer des occupations libres, sereines, élevées comme elles ; et, s’y livrant, ou les interrompant chaque jour à leur choix, elles allient, avec délices, les charmes d’une utile *insouciance* aux plaisirs d’une riante et douce activité. » (p. 6)
«Αποφεύγουν την άκαιρη πίεση των υποχρεωτικών καθηκόντων, και δημιουργούν *πολυμήχανα* *γαλήνιες, ελεύθερες* ασχολίες, που *καλλιεργήθηκαν* όπως οι ίδιες και,

καθώς αφοσιώνονται σε αυτές, ή τις διακόπτουν κάθε μέρα κατά βούληση, συγκεράζουν ευχάριστα τη *γοητεία* μιας χρήσιμης *αμεριμνησίας*, με την *απόλαυση* μιας ευάρεστης και *γλυκιάς* δραστηριότητας.» (σελ. 15)

4. « Sa forme permet de le parcourir, comme un de ces recueils destinés à d'*oisifs* lecteurs [...] » (p. 7)
«Η μορφή του επιτρέπει να το περιηγηθείς, όπως κάποια από αυτά τα ανάλεκτα για αναγνώστες *άεργους* [...]» (σελ. 16)
5. « Les hommes proclament et *négligent* ce principe. Mais ce qu'ils semblent *ignorer*, c'est que notre première et *constante* fonction sur la terre est de vivre [...] » (p. 9)
«Οι άνθρωποι διακηρύσσουν και *παραβλέπουν* την αρχή αυτή. Όμως φαίνεται να *αγνοούν* πως το πρωταρχικό και *συνεχές* καθήκον μας σε αυτή τη γη είναι να ζήσουμε [...]» (σελ. 17)
6. « Les pensées de l'auteur des Essais sont à la fois *ingénieuses* et justes. » (p. 14)
«Οι σκέψεις του συγγραφέα των *Δοκιμίων* είναι ταυτόχρονα *ευφυείς* και ακριβείς.» (σελ. 20)
7. « Mon opinion doit obtenir *l'indulgence* [...] » (p. 16)
«Η άποψή μου πρέπει αντιμετωπιστεί με *επιείκεια* [...]» (σελ. 22)
8. « [...] sous les formes d'une aimable insouciance et d'un *ingénieux* pyrrhonisme. » (p. 16)
«[...] υπό τη μορφή μιας ευχάριστης αμεριμνησίας και ενός *ευφυούς* πυρρωνισμού.» (σελ. 22)
9. « Il reçut de son talent *l'heureux* privilège de s'approprier les idées qu'il trouvait conformes aux siennes [...] » (p. 20)
«Έλαβε από το χάρισμά του το *ευτυχές* προνόμιο να ιδιοποιηθεί τις ιδέες που έβρισκε συμβατές με τις δικές του [...]» (σελ. 24)
10. « [...] il appartient à cette école de Socrate qui, *négligeant* les sciences vulgaires [...] » (p. 21)
«[...] ανήκει στη σχολή του Σωκράτη ο οποίος, *παραβλέποντας* τις κοινές επιστήμες [...]» (σελ. 24)
11. « Mais la morale du plus sage des Grecs n'eut point la *mollesse* de cette philosophie qu'on nomme épicurienne, et dont le chantre de Tibur a donné de si *douces* leçons. Montaigne fut encore le disciple fervent de cet amant *heureux* de la sagesse et des muses [...] » (p. 21)

«Ωστόσο το ήθος του πιο σοφού Έλληνα δεν διέθετε καθόλου την ευελιξία της επονομαζόμενης επικούρειας φιλοσοφίας, και της οποίας ο ψάλτης του Τιμπούρ έδινε τόσο ευχάριστα μαθήματα. Ο Μονταίνιος υπήρξε ακόμα ένθερμος μαθητής του ευτυχισμένου εραστή της σοφίας και των μουσών [...]» (σελ. 25)

12. « Notre insouciant philosophe, que le plaisir paraît toujours guider, compâtit [...] » (p. 21)

«Ο αμέριμνος φιλόσοφός μας, που μάλλον πάντα οδηγείται από την απόλαυση, συνέπασχε [...]» (σελ. 25)

13. « Heureux dans ses tons variés, jamais la monotonie n'appesantit sa plume. » (p. 27)
«Άνετος στους ποικίλους τόνους του, ποτέ η μονοτονία δεν βάρυνε την πένα του.» (σελ. 29)

14. « Veut-il peindre des idées aimables ? il les présente mollement, et leur donne une grace naïve [...] » (p. 28)

«Θέλει να ζωγραφίσει ευχάριστες ιδέες; Τις παρουσιάζει με γλυκύτητα και τους προσδίδει μια αφελή χάρη [...]» (σελ. 29)

15. « Que sont devenues tant d'expressions harmonieuses, dont l'énergie ou la grace nous plaît dans les Essais ? » (p. 29)

«Τι απέγιναν οι τόσες αρμονικές εκφράσεις, των οποίων την ενέργεια και τη χάρη απολαμβάνουμε στα Δοκίμια;» (σελ. 29)

16. « Plus de création ni d'indépendance ! » (p. 29)

«Ούτε δημιουργία ούτε ανεξαρτησία πλέον!» (σελ. 30)

17. « En rejetant des tours pittoresques et négligés [...] » (p. 30)

«Με την απόρριψη πρωτότυπων και ατημέλητων εκφράσεων [...]» (σελ. 30)

6.1.2. Παλαιότητα

Καθώς πρόκειται για κείμενο του 19^{ου} αιώνα, οι λεξιλογικές επιλογές του συγγραφέα σε κάποιες περιπτώσεις απηχούν, φυσικά, τη σημασιολογία της εποχής τους.

Πρόκειται, επί παραδείγματι, για τις παρακάτω λέξεις, των οποίων οι σχετικές έννοιες θα παρατεθούν από τον εκάστοτε τόμο του Λεξικού της Γαλλικής Ακαδημίας.

Causer

« CAUSER. v.act. S'entretenir familièrement avec quelqu'un de choses légères. »¹

¹ Le Dictionnaire de l'Académie française 1694, t. 1, 1694.

« CAUSER. v.n. S'entretenir familièrement avec quelqu'un. »^{1 2 3 4}

Πρόκειται για λήμμα που εμφανίζεται στα *Λεξικά της Γαλλικής Ακαδημίας* από το 1694 ως και το 1932 με αυτήν την έννοια. Σήμερα όμως, η κυρίαρχη χρήση του ως μεταβατικού ρήματος, είναι *προκαλώ* (« Être à l'origine de, avoir pour effet quelque chose (l'effet désigne généralement un dommage) »⁵). Σπανιότερα χρησιμοποιείται ως αμετάβατο, *φλυαρώ* – *le parler aurait quelque chose de plus noble ou de plus abouti, laissant dans l'ombre ce qui fait cette noblesse, alors que le « causer » serait du côté du vulgaire*⁶ – ενώ υπό την έννοια αυτή χρησιμοποιούνται ευρέως σήμερα λέξεις όπως *causerie, causette*.

Στο κείμενο το *causer* μεταφράστηκε *συνομιλώ*, αφού πρόκειται για μια ουδέτερη επιλογή, κατάλληλη για δοκίμιο σχετικά με τον Μονταίνιο:

- « [...] il *cause*, et l'on est attentif à ses discours [...] » (p. 3)
«[...] *συνομιλεί*, και το προσέχουμε στις ομιλίες του [...]» (σελ. 14)

Affecter

« AFFECTER Signifie aussi, Marquer une espèce de prédilection & d'attachement pour de certaines choses, ou pour de certaines personnes. »^{7 8}
9

Το συγκεκριμένο λήμμα εμφανίζεται στο *Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας* από το 1762 ως και το 1835. Η ανωτέρω έννοιά του ως *επιζητώ* είναι συμπληρωματική της

¹ *Le Dictionnaire de l'Académie française. Quatrième Édition. T.1, 1762.*

² *Le Dictionnaire de l'Académie française. Cinquième Édition. T.1, 1798.*

³ (*Le Dictionnaire de l'Académie française. Sixième Édition. T.1, 1835.*)

⁴ (*Le Dictionnaire de l'Académie française. Huitième Édition. T.1, 1932.*)

⁵ Le Dictionnaire Larousse en ligne, <<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/causer/13862>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

⁶ F. Gautret. « On parle ou on cause ? », *La lettre de l'enfance et de l'adolescence*, vol. 85-86, no. 2, 2011, p. 67. Éditions Érès <<https://www.cairn.info/revue-lettre-de-l-enfance-et-de-l-adolescence-2011-2-page-67.htm>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

⁷ *Le Dictionnaire de l'Académie française. Quatrième Édition. T.1, 1762.*

⁸ *Le Dictionnaire de l'Académie française. Cinquième Édition. T.1, 1798.*

⁹ (*Le Dictionnaire de l'Académie française. Sixième Édition. T.1, 1835.*)

βασικής το 1762: « Destiner & appliquer une chose à un certain usage. Il ne se dit guère qu'en parlant des fonds de terre, des héritages, des rentes. » Περνάει όμως στην πρώτη θέση το 1798. Μετά το 1835 αυτή η έννοια εκλείπει. Πρόκειται για ένα από τα στοιχεία που κατατάσσουν ποιοτικά το πρωτότυπο στην εποχή του, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

Στο κείμενο το *affecter* μεταφράστηκε *γύρευε* υπό την έννοια του *επιζητούσε*, το οποίο όμως θα σήμαινε τη συστηματική αναζήτηση για κάποιο σκοπό, ενώ, το *γύρευε* δηλώνει την τάση και το ενδιαφέρον του Μονταίνιου για ενασχολήσεις *λόγω γούστου*, όπως προκύπτει από το ίδιο το κείμενο.

- « [...] je vois jusqu'à son costume, dans lequel on l'accusait d'*affecter* un peu de singularité » (p. 7)
«[...] βλέπω έως και τα ρούχα του, μέσα στα οποία τον κατηγορούσαν ότι *γύρευε* μια κάπως επιτηδευμένη μοναδικότητα.» (σελ. 16)

Misères

« Misères, se dit aussi au pluriel, pour signifier des bagatelles, des choses de peu d'importance et de valeur. »¹

Το συγκεκριμένο λήμμα εμφανίζεται στο *Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας* μόνο το 1798. Πρόκειται για ένα από τα στοιχεία που κατατάσσουν ποιοτικά το πρωτότυπο σε εποχή λίγο προγενέστερη, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, πράγμα που σημαίνει ότι ο Ντροζ κάνει χρήση λεξιλογίου που αρχίζει να εκλείπει κατά την εποχή συγγραφής του κειμένου.

Στο κείμενο, το *misères* μεταφράστηκε *έγνοιες*, επειδή η λέξη αναφέρεται σε κοινά προβλήματα που μόνο επισκιάζουν και αποπροσανατολίζουν τη σκέψη από τα σημαντικότερα ζητήματα της ζωής.

- « Gémissant de ce qu'on s'étudie à multiplier nos *misères* » (p. 11)
«Βαρυγκομώντας με την προσπάθεια του κόσμου να πολλαπλασιάζει τις *έγνοιες* του» (σελ. 19)

Homme

« Devenir homme de bien, Redire in rectam semitam, siue in viam. »¹

¹ *Le Dictionnaire de l'Académie française. Cinquième Édition. T.2, 1798.*

« *Homme*. se dit specialement du sexe masculin [...] *homme de bien*. [...] »²

De bien

« *Devenir homme de bien, se remettre à bien vivre, Redire in rectam semitam, siue in viam, Se ad frugem bonam recipere.* »³

« Quelquefois il signifie Vertu. *Un homme de bien. Une femme de bien. En tout bien & en tout honneur. Cet homme va tousjours au bien.* »⁴

« BIEN signifie quelquefois Religion, vertu, probité, ce qui est louable, estimable »⁵

« Religion, vertu, probité. *Homme de bien* »⁶

Πρόκειται για όρο του 17^{ου} αιώνα που συνεχίζει, με κάθε επανέκδοση του *Λεξικού της Γαλλικής Ακαδημίας*, να υπάρχει και στο λήμμα *homme* και στο λήμμα *bien* ως το 1787, πράγμα που υποδηλώνει τη σπουδαιότητά του για την εποχή.

Στο κείμενο, μεταφράστηκε *τίμιος άνθρωπος*, που χρησιμοποιείται επίσης με την ίδια έννοια στην Ελληνική. Θα μπορούσε να είχε επιλεγεί η λέξη *ενάρετος* που απηχεί τη λέξη *vertu*, όμως ο όρος *ενάρετος άνθρωπος* ενέχει μια θρησκευτική διάσταση, ενώ ο *τίμιος άνθρωπος* απηχεί την εντιμότητα σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο, πράγμα που αρμόζει στην προσωπικότητα του Μονταίνιου βάσει κειμένου.

- « [...] Montaigne fut un *homme de bien*. » (p. 25)
«[...] ο Μονταίνιος ήταν ένας *τίμιος άνθρωπος*.» (σελ. 27)

Garantir

« GARANTIR DE signifie aussi Préserver »^{7 8}

¹ *Thresor de la langue francoyse tant ancienne que moderne T.2*, 1606.

² *Le Dictionnaire de l'Académie française 1694, t. 1*, 1694.

³ *Thresor de la langue francoyse tant ancienne que moderne T.1*, 1606.

⁴ *Le Dictionnaire de l'Académie française 1694, t. 1*, 1694.

⁵ *Le Dictionnaire de l'Académie française. Quatrième Édition. T.1*, 1762.

⁶ *Dictionnaire critique de la langue française T.1 (A-D)*, 1787.

⁷ *Le Dictionnaire de l'Académie française. Quatrième Édition. T.1*, 1762.

⁸ *Le Dictionnaire de l'Académie française. Cinquième Édition. T.1*, 1798.

« Il signifie, dans une acception plus générale, Mettre à l'abri, préserver de. »¹

2

Πρόκειται για λήμμα που εμφανίζεται στο *Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας* από το 1762 ως το 1835 με την έννοια *προστατεύω* ως δεύτερη του ρήματος, ενώ από το 1873, αυτή η έννοια περνά στην τρίτη θέση. Από το 1932 περνά στην τέταρτη και σήμερα βρίσκεται στην όγδοη θέση, σύμφωνα με το Larousse³.

Στη μετάφραση, σύμφωνα με τα παραπάνω, διατηρήθηκε η έννοια της λέξης *garantir* ως *προστατεύω*:

- « Si le corps souffre, il cherche à garantir l'âme de la contagion; il la distraît, l'élève, essaie d'échapper à la douleur, et de lui faire perdre sa trace. » (p. 12)
«Όταν το σώμα υποφέρει, προσπαθεί να προστατέψει την ψυχή από τη μόλυνση· τη διασκεδάζει, την καλλιεργεί, προσπαθεί να ξεφύγει από τον πόνο, να την κάνει να χάσει κάθε ίχνος του» (σελ. 19)

Acheter

« *Acheter*, Se dit figurement pour marquer la peine, la difficulté d'avoir, d'obtenir, de faire une chose. »^{4 5 6 7}

« Il se prend aussi figurément. J'ai bien couru pour obtenir cette grâce, on me l'a bien fait acheter. C'est une dignité qu'il a achetée au prix de son sang. Vous me faites acheter bien cher la grâce que vous m'accordez. »⁸

¹ (*Le Dictionnaire de l'Académie française. Sixième Édition. T.1, 1835.*)

² (*Le Dictionnaire de l'Académie française. Huitième Édition. T.1, 1932.*)

³ Le Dictionnaire Larousse en ligne, <<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/garantir/36079>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

⁴ *Le Dictionnaire de l'Académie française 1694, t. 1, 1694.*

⁵ Le Dictionnaire de l'Académie française. Quatrième Édition. T.1, 1762.

⁶ *Le Dictionnaire de l'Académie française. Cinquième Édition. T.1, 1798.*

⁷ *Le Dictionnaire de l'Académie française. Sixième Édition. T.1, 1835.*

⁸ *Le Dictionnaire de l'Académie française. Huitième Édition. T.1, 1932.*

Πρόκειται για λήμμα που εμφανίζεται στο *Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας* με τη μεταφορική έννοια *αποκτώ* από το 1694 ως το 1932. Τώρα πια, στο Larousse¹ δεν εμφανίζονται αποτελέσματα σχετικά με αυτή τη μεταφορική έννοια.

Στη μετάφραση διατηρήθηκε η έννοια της λέξης *αποκτώ*, όμως αποδόθηκε *εξασφαλίζω* μέσω πλησιωνυμίας:

- « [...] et je crois qu'on pouvait acheter, par moins de sacrifices, ses beautés nouvelles. » (p. 30)

«[...] και πιστεύω ότι μπορούσαμε να εξασφαλίσουμε, με λιγότερες θυσίες, τις καινούργιες της ομορφιές.» (σελ. 30)

6.1.3. Διακειμενικό ζήτημα

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ένα κρίσιμο διακειμενικό ζήτημα που διέπει το κείμενο, το αν και κατά πόσο θα έπρεπε ή όχι να υιοθετηθούν οι όροι της μετάφρασης Δρακονταειδή των *Δοκιμίων* για το *Μονταίνιου εγκώμιο*, είναι πολύ σημαντικό.

Το κριτήριο για τις αλλαγές είναι σημασιολογικό* και υφολογικό. Πρόκειται κυρίως για τις ακόλουθες περιπτώσεις:

Oysif

Η μεταφραστική επιλογή του κ. Φ. Δρακονταειδή, στα *Δοκίμια* για το *oysif* είναι *σκνός*, που σημαίνει σύμφωνα με τα λεξικά τόσο Κριαρά όσο και Τριανταφυλλίδη «*βραδυκίνητος, αργός*». Για την παρούσα μετάφραση επελέγη η λέξη *άεργος*, καθώς σε σημασιολογικό επίπεδο είναι ταυτόσημη με το *oysif* «που περνάει τον καιρό του χωρίς να ασχολείται με κάτι, που δεν έχει έργο, απασχόληση», και συμβατή υφολογικά με το κείμενο, επομένως δεν υπάρχει κανένας λόγος να μη χρησιμοποιηθεί η αρχική σημασία, που πιθανώς υφολογικά να μην ταίριαζε στα *Δοκίμια*.

¹ Le Dictionnaire Larousse en ligne, <<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/acheter/683>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

* Οι ελληνικοί ορισμοί που χρησιμοποιήθηκαν για τη διαδικασία αυτή προέρχονται από το *Νεοελληνικό Λεξικό της Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα*, που περιλαμβάνει το λεξικό του Τριανταφυλλίδη και το λεξικό Κριαρά, οι γαλλικοί ορισμοί προέρχονται από το παλαιότερο διαθέσιμο *Λεξικό της Ακαδημίας*, καθώς πρόκειται για παλαιότερους όρους που είχε χρησιμοποιήσει ο Μονταίνιος.

Plaisir-Volupté

Η μεταφραστική επιλογή του κ. Φ. Δρακονταειδή, στα *Δοκίμια* για το *plaisir* (*joye, contentement, mouvement, sentiment agreable excité dans l'ame par la presence, ou par l'image d'un bien*¹) είναι *ηδονή*, που σημαίνει σύμφωνα με τον Κριαρά *ευχαρίστηση, τέρψη, απόλαυση*, ενώ σύμφωνα με τον Τριανταφυλλίδη σημαίνει *εξαιρετικά έντονη αισθησιακή απόλαυση που δημιουργείται από την ικανοποίηση ενστίκτων και ορμών*. Για την παρούσα μετάφραση επελέγη η λέξη *απόλαυση*, καθώς σε σημασιολογικό επίπεδο είναι ταυτόσημη με την *ηδονή* κατά Κριαρά, αλλά και αρκετά μακριά από την κατά Τριανταφυλλίδη εκδοχή του ορισμού που επικρατεί σήμερα.

Η λέξη *volupté* (*plaisir corporel, plaisir des sens*²), κατά Δρακονταειδή, έχει αποδοθεί *φιληδονία*. Ο ορισμός του Τριανταφυλλίδη για τη *φιληδονία* είναι *αγάπη, ροπή προς τις ηδονές*. Για την παρούσα μετάφραση επελέγη η λέξη *ηδονή*, καθώς ο ορισμός του γαλλικού όρου αντιστοιχεί σημασιολογικά με τον προαναφερόμενο ορισμό του Τριανταφυλλίδη για την *ηδονή*.

Οι μεταφραστικές επιλογές δηλαδή για το ζεύγος *plaisir-volupté* είναι κατά Δρακονταειδή *ηδονή-φιληδονία*, ενώ για τις σημασιολογικές ανάγκες του συγκεκριμένου κειμένου, επελέγη το ζεύγος *απόλαυση-ηδονή*.

Vérité-Vrai

Η λέξη *vérité* κατά το *Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας* σημαίνει *ce qui est vray*³ ενώ *vrai* σημαίνει *ce qui est conforme à la vérité*⁴. Στα *Δοκίμια*, οι λέξεις αυτές έχουν αποδοθεί *ουσία-ουσιώδης*. Θα μπορούσε να είχε αποδοθεί ως *αλήθεια-αληθινός*, όμως κρατήθηκε η απόδοση του κ. Φ. Δρακονταειδή, καθώς όχι μόνο είναι συμβατή

¹ *Le Dictionnaire de l'Académie française 1694, t. 2, 1694.*

² *Ibid.*

³ *Le Dictionnaire de l'Académie française 1694, t. 2, 1694.*

⁴ *Le Dictionnaire de l'Académie française, Quatrième Édition. T.2, 1762.*

με το κείμενο σε σημασιολογικό και υφολογικό πλαίσιο, αλλά συνδέεται επιπλέον με το σκεπτικισμό του Σωκράτη, ο οποίος είναι παρών με αυτόν τον τρόπο στα *Δοκίμια*¹.

6.2. Ζητήματα ύφους

6.2.1. Προφορικότητα

Το κείμενο που εξετάζουμε εδώ, είναι, όπως εξηγήσαμε, η δεύτερη έκδοση του κειμένου, σε προφορικό λόγο, μετά την ομιλία του στη Συνεδρία της Τάξης της Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας της Αυτοκρατορικής Σχολής της Γαλλίας, όπου πιθανότατα μεταγράφηκε. Για το λόγο αυτό, το κείμενο έχει έντονο το στοιχείο της προφορικότητας. Αυτό αποδίδεται με κλητικές προσφωνήσεις, χρήση του β' πληθυντικού, άμεσες ερωτήσεις, δηλωτικά του ότι υπάρχει ακροατήριο και, επομένως, επιδιώκεται μια τονικότητα που βοηθά τα σημαντικά στοιχεία ή επιχειρήματα του κειμένου να υπογραμμιστούν στον αναγνώστη. Στο πρώτο μισό του κειμένου υπερισχύουν τα στοιχεία γραπτού λόγου, πέρα από όσες προσφωνήσεις υπάρχουν, στο δεύτερο μισό όμως, το προφορικό στοιχείο γίνεται εντονότερο. Ο λόγος αποκτά αυθορμητισμό και κάποιες φορές πολεμική διάθεση. Τα στοιχεία προφορικότητας στον Ντροζ είναι τα ακόλουθα:

Προσφωνήσεις

Τα παρακάτω αποσπάσματα, όπου υπάρχουν προσφωνήσεις, μεταφράστηκαν κατά λέξη.

- « Je n'en ai qu'un, *Messieurs* [...] » (p. 3)
- « Je l'avouerai, *Messieurs* [...] » (p. 16)
- « S'ils étaient justes, *Messieurs* [...] » (p. 22)
- « Je m'arrête, *Messieurs* [...] » (p. 24)
- « [...] et je dois, *Messieurs* [...] » (p. 27)

Χρήση β' πληθυντικού

Τα παρακάτω αποσπάσματα όπου γίνεται χρήση β' πληθυντικού, μεταφράστηκαν κατά λέξη.

---

¹ Marielle, Macé, « Le socratisme de Montaigne », Éd. T. Gontier et S. Mayer, Lyon, 2008, <https://www.fabula.org/actualites/le-socratisme-de-montaigne_22244.php>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

- « [...] et *vous serez* indulgens [...] » (p. 3)
- « *Examinez* dans quelle classe de moralistes [...] » (p. 20-21)
- « Il faut *vous lire* les pages [...] » (p. 24)
- « [...] elles sont présentes à *votre* mémoire [...] » (p. 25)
- « [...] offrir encore à *vos* regards [...] » (p. 27)
- « *Vous rougiriez* de les ignorer [...] et *vous n'osez* en faire usage ! » (p. 29)

Άμεσες ερωτήσεις

Στο παρακάτω απόσπασμα έχει γίνει κατά λέξη μετάφραση σε όλο το εύρος της πρότασης εκτός από το *en* που μεταφράστηκε *αυτούς τους τόνους*, προσδιορίζοντας την αναφορά της αντωνυμίας, προκειμένου να γίνει εμφανέστερη η ουσία της ερώτησης.

- « Toute-fois, *en* est-il que n'aient obtenus d'elle Pascal, Fénelon, Bossuet et Jean-Jacques ? » (p. 30)
«Ωστόσο, *αυτούς τους τόνους* δεν πήραν ο Πασκάλ, ο Φενελόν, ο Μποσουέ και ο Ζαν-Ζακ;» (σελ. 30)

Στις παρακάτω άμεσες ερωτήσεις διατηρήθηκε η αμεσότητα του ύφους και η πολεμική διάθεση.

- « [...] fais-je autre que me montrer fidèle à suivre ses leçons ? » (p. 16-17)
«[...] τι άλλο κάνω από το να ακολουθώ πιστά τα μαθήματά του;» (σελ. 22)
- « [...] cette union si pure, un autre que Montaigne doit-il essayer de la peindre ? » (p. 24)
«[...] δικαιούται κάποιος πέρα από τον Μονταίνιο να προσπαθήσει να ζωγραφίσει αυτή την τόσο αγνή ένωση;» (σελ. 27)
- « S'il n'en avait pas d'autres, fallait-il qu'il en imaginât ? » (p. 25)
«Αν δεν είχε άλλα, θα έπρεπε να τα επινοήσει;» (σελ. 27)
- « [...] récuseront-ils aussi l'opinion de Montaigne ? » (p. 30)
«[...] θα απορρίψουν και την άποψη του Μονταίνιου;» (σελ. 30)

6.2.2. Λογιότητα

Στο κείμενο του Ντροζ, διαφαίνεται η προσπάθεια να τονιστεί υφολογικά η σαφήνεια της σκέψης, η καλλιέργεια της γλώσσας, όπως αποτυπώνεται μέσα από τη χρήση ενός ευρύτατου λεξιλογίου και ποικίλων σχημάτων λόγου που ελέγχει απόλυτα, με σκοπό, βέβαια, να κρατήσει αμείωτο το ενδιαφέρον του ακροατηρίου του και να του

εμφυσήσει την εκτίμηση για τον Μονταίνιο. Πρόκειται, δηλαδή, για κείμενο που διέπεται συστηματικά και από ρητορική λόγιων τόνων, δηλαδή, λέξεις και σύνταξη ενός επιπέδου γλώσσας λόγιου ή καλλιεργημένου που προϋποθέτει ανάλογη παιδεία εκ μέρους των ακροατών για να γίνει κατανοητό. Τα μέσα που χρησιμοποιεί είναι: εύστοχη ανάκληση λέξεων και φράσεων, σαν μοτίβο, που παραπέμπουν στα χαρακτηριστικά του Μονταίνιου, ρητορικές ερωτήσεις, τύποι ευγένειας ως χαρακτηριστικό στοιχείο ύφους της εποχής, μεταφορές, σχήματα λόγου ανατροπής της αναμενόμενης σύνταξης, επαναφορές, αντιθέσεις, αποσιωπήσεις.

Ανάκληση λέξεων

Πρόκειται για λέξεις οι οποίες έχουν χρησιμοποιηθεί αρχικά για την περιγραφή του Μονταίνιου, που επαναλαμβάνονται όμως στο κείμενο, με κάθε ευκαιρία, όταν ο συγγραφέας επιλέγει να κάνει έμμεση μνεία, μέσω αυτών, σε αυτόν. Έχει γίνει προσπάθεια για διατήρηση της μετάφρασης των λεξιλογικών επιλογών

Αναφορά στις λέξεις αυτές γίνεται ήδη και στην ενότητα 6.1.1. των λεξιλογικών πεδίων, όπου σχολιάζεται και αναλύεται αυτή η πρακτική του Ντροζ. Η δε μεταφραστική επιλογή αναλύεται στην ενότητα των σημασιολογικών ζητημάτων.

Σε αρκετές περιπτώσεις δεν υπάρχει ιδιαίτερο μεταφραστικό ενδιαφέρον, καθώς εφαρμόστηκε κατά λέξη μετάφραση. Σε κάποιες άλλες, όμως, εφαρμόστηκαν άλλες μεταφραστικές τεχνικές, ώστε να διατηρηθεί η φυσικότητα της έκφρασης στην απόδοση του ελληνικού κειμένου.

Έτσι, στο παρακάτω απόσπασμα, η λέξη *mollesse* μεταφράζεται *απαλά*, με μετάταξη (ουσιαστικό-επίρρημα).

- « [...] il cède avec tant de *mollesse* au *charme* des maximes épicuriennes [...] » (p. 12)
«[...] ενδίδει τόσο *απαλά* στη *γοητεία* των επικούρειων αποφθεγμάτων [...]» (σελ. 20)

Στο παρακάτω απόσπασμα, η λέξη *doués* έχει μεταφραστεί *έμφυτη* εφαρμόζοντας μετάφραση με πλησιωνυμία και ταυτόχρονη μετάταξη (μετοχή-επίθετο).

- « Quelques autres, *doués* d'une imagination *riante* [...] » (p. 14)
«Άλλοι, με *έμφυτη* μια *ευάρεστη* φαντασία [...]» (σελ. 20)

Ανάκληση λέξεων παρατηρείται, ακόμα, στις ακόλουθες προτάσεις:

- « La plus *douce* éducation forma son caractère et sa raison. » (p. 4)
«Το χαρακτήρα και τη λογική του διαμόρφωσε η *ηπιότερη* παιδεία.» (σελ. 14)
- « Un fait suffit pour montrer quelle *ingénieuse* tendresse dirigeait son éducation [...] » (p. 4)
«Ένα γεγονός αρκεί για να αναδείξει την *πολυμήχανη* τρυφερότητα που κατηύθυνε την παιδεία του [...]» (σελ. 14)
- « Je vois même une éducation, quelquefois singulière, préparer la teinte *originale* et le *charme piquant des Essais*. » (p. 5)
«Βλέπω ακόμα μια παιδεία, ενίοτε μοναδική, να προετοιμάζει την *πρωτότυπη* απόχρωση και την *εφευρετική γοητεία* των *Δοκιμίων*.» (σελ. 15)
- « [...] elles allient, avec délices, les *charmes* d'une utile *insouciance* aux plaisirs d'une *riante et douce* activité. » (p. 6)
«[...] συγκεράζουν ευχάριστα τη *γοητεία* μιας χρήσιμης αμεριμνησίας, με την απόλαυση μιας *ευάρεστης* και *γλυκιάς* δραστηριότητας.» (σελ. 15)
- « La *négligence* même, en ajoutant au naturel de cet ouvrage unique, lui donne souvent un *charme* nouveau. » (p. 7)
«Η ίδια η *ατημελησία*, καθώς αυξάνει τη φυσικότητα αυτού του μοναδικού έργου, του προσδίδει συχνά μια καινούργια *γοητεία*.» (σελ. 16)
- « Il m'enseigne une *aimable et douce* philosophie [...] » (p. 8)
«Μου διδάσκει μια *προσηνή* και *γλυκιά* φιλοσοφία [...]» (σελ. 16)
- « [...] en donnant les leçons d'une *indulgente* sagesse [...] » (p. 13)
«[...] που κάνει μαθήματα *επιεικούς* σοφίας [...]» (σελ. 20)
- « Une philosophie *sereine* exige une *ame élevée*. » (p. 15)
«Η *γαλήνια* φιλοσοφία χρήζει *καλλιεργημένης ψυχής*.» (σελ. 21)
- « En berçant *mollement* sa vie [...] » (p. 15)
«Ταλαντευόμενος *απαλά* στη ζωή του [...]» (σελ. 21)
- « [...] la *mollesse* de cette philosophie [...] a donné de si *douces* leçons. » (p. 21)
«[...] την *ευελιξία* της επονομαζόμενης επικούρειας φιλοσοφίας [...] έδινε τόσο *ευχάριστα* μαθήματα.» (σελ. 25)
- « Doué d'une imagination vive et d'une raison *indulgente* [...] » (p. 22)
«Προικισμένος με ζωνρή φαντασία και με *επιεική* λογική [...]» (σελ. 26)

Ρητορικές ερωτήσεις

Οι ρητορικές ερωτήσεις, ως υφολογική επιλογή, αναδεικνύουν κάποιο προβληματισμό με ευθεία ερώτηση, της οποίας μάλιστα η απάντηση ενδέχεται να είναι προφανής. Προσδίδουν ζωντάνια στο κείμενο, διατηρώντας το ενδιαφέρον του αναγνώστη ή, εν προκειμένω, του ακροατή. Στις ρητορικές ερωτήσεις, μέσα από κατά λέξη, εν πολλοίς, μετάφραση, αποδίδεται το ύφος και η αμεσότητα του συγγραφέα.

Όμως στο παρακάτω απόσπασμα, στην έκφραση *mes titres*, το κτητικό *mes* αναλύθηκε και η έκφραση μεταφράστηκε *οι τίτλοι που κατέχω*, προκειμένου να δοθεί έμφαση στο νόημα και το σκοπό της ρητορικής αυτής ερώτησης.

- « Pour espérer de lui rendre un digne hommage, quels sont *mes titres* ? » (p. 3)
«Αν θέλω να του αποτίσω άξιο φόρο τιμής ποιοι είναι οι τίτλοι που κατέχω;» (σελ. 14)

Στο παρακάτω απόσπασμα, η έκφραση *dans les discordes civiles* μεταφράστηκε *σε καιρό πολιτικής διχόνοιας* εφαρμόζοντας μετάταξη (επίρρημα-ουσιαστικό), προκειμένου να υπάρχει φυσικότητα στο ελληνικό κείμενο.

- « [...] quelles vertus trouvent grâce *dans les discordes civiles* ? » (p. 26)
«[...] ποιες αρετές επιβιώνουν *σε καιρό πολιτικής διχόνοιας*;» (σελ. 28)

Άλλες ρητορικές ερωτήσεις, στις οποίες εφαρμόστηκε κατά λέξη μετάφραση είναι οι ακόλουθες:

- « Que dis-je ? » (p. 7)
- «Μα τι λέω;» (σελ. 16)
- « Me semble-t-il un peu long et diffus ? » (p. 8)
«Μου φαίνεται λίγο μακρήγορος και συγκεχυμένος;» (σελ. 16)
- « [...] quelles vertus trouvent grâce *dans les discordes civiles* ? » (p. 26)
«[...] ποιες αρετές επιβιώνουν *σε καιρό πολιτικής διχόνοιας*;» (σελ. 28)
- « Veut-il rendre un sentiment avec force ? [...] Veut-il peindre des idées aimables ? » (p. 28)
«Θέλει να αποδώσει ένα συναίσθημα με ένταση; [...] Θέλει να ζωγραφίσει ευχάριστες ιδέες;» (σελ. 29)

- « [...] ne gémit pas d'être privé des richesses et de la liberté de nos pères ? Que sont devenues tant d'expressions harmonieuses, dont l'énergie ou la grâce nous plaît dans les *Essais* ? Quel caprice les a proscrites ? » (p. 29)
«[...] δε δυσανασχετεί που στερείται τον πλούτο και την ελευθερία των προγόνων μας; Τι απέγιναν οι τόσες αρμονικές εκφράσεις, των οποίων την ενέργεια και τη χάρη απολαμβάνουμε στα *Δοκίμια*; Τι είδους ιδιοτροπία τις καταδίκασε;» (σελ. 29)
- « Mais quelle est la première qualité du langage ? » (p. 30)
«Όμως ποιο είναι το μεγαλύτερο προτέρημα της γλώσσας;» (σελ. 30)

Τύποι ευγένειας

Χαρακτηριστικός τύπος ευγένειας της εποχής, που εκφράζεται με το *je ne puis* και που πρέπει να διατηρηθεί στη μετάφραση για την απόδοση του ύφους. Η δυνητική *δεν θα μπορούσα*, επίσης, εκφράζει ευγένεια. Επιπλέον, η έκφραση *je ne puis méconnaître* μεταφράστηκε *δεν θα μπορούσα να μην αναγνωρίσω*, με μετατροπία (κατάφαση-άρνηση), προκειμένου να διατηρηθεί το ύφος της λογιότητας του Ντροζ, πρόκειται για το παρακάτω απόσπασμα:

- « Je ne puis méconnaître l'influence de ses premières années sur sa philosophie. » (p. 5)
«Δεν θα μπορούσα να μην αναγνωρίσω την επίδραση των πρώτων του χρόνων στη φιλοσοφία του.» (σελ. 15)

Μεταφορές

Τα παρακάτω αποσπάσματα αναφέρονται στη μεταφορά που ο Ντροζ χρησιμοποιεί ως φόντο πάνω στο οποίο «ζωγραφίζει» ή «σκιαγραφεί» το πορτραίτο του Μονταίνιου, η οποία αναφέρεται στα λεξιλογικά πεδία. Η μετάφραση, βέβαια, κατά λέξη, ακολουθεί αυτή την επιλογή:

- « [...] si mes *tableaux* sont fidèles. » (p. 3)
«[...] αν ο πίνακάς μου είναι πιστός.» (σελ. 14)
- « [...] nous souhaitons qu'à l'abri des revers, il puisse toujours goûter le bonheur dont *il trace l'image...* » (p. 13)
«[...] ευχόμαστε εν μέσω απροόπτων, να μπορεί πάντα να γεύεται την ευτυχία της οποίας την *εικόνα ιχνογραφεί...*» (σελ. 20)
- « [...] lorsqu'il *peignait* la diversité de nos opinions [...] » (p. 16)
«[...] όταν *ζωγράφιζε* την ποικιλία των απόψεών μας [...]» (σελ. 21)

- « [...] le philosophe dont *j'esquisse l'éloge* [...] » (p. 22)
«[...] ο φιλόσοφος του οποίου *σχεδιάζω* το εγκώμιο [...]» (σελ. 26)
- « *Ses couleurs se reproduisent quelquefois sous les pinceaux de La Bruyère* [...] » (p. 28)
«Τα *χρώματά* του μερικές φορές αναπαράγονται από τα *πινέλα* του Λα Μπρυγιέρ [...]» (σελ. 29)

Όμως, στο παρακάτω απόσπασμα, η έκφραση *à l'abri des revers* μεταφράστηκε *εν μέσω απροόπτων*, με μετατροπία (συγκεκριμένο-αφηρημένο), προκειμένου να διατηρηθεί η φυσικότητα στο ελληνικό κείμενο.

- « [...] nous souhaitons qu'à *l'abri des revers*, il puisse toujours goûter le bonheur dont *il trace l'image...* » (p. 13)
«[...] ευχόμαστε, *εν μέσω απροόπτων*, να μπορεί πάντα να γεύεται την ευτυχία της οποίας *την εικόνα ιχνογραφεί...*» (σελ. 20)

Ακολουθούν μεταφορές που χρησιμοποιεί ο Ντροζ πέρα από τον άξονα της ζωγραφικής, και συνιστούν, υφολογική επιλογή που έπρεπε να διατηρηθεί στην απόδοση. Στις περιπτώσεις όπου η κατά λέξη μετάφραση δεν είναι εφικτή, εφαρμόστηκαν πάντως μεταφραστικές τεχνικές για τον ίδιο σκοπό.

Συγκεκριμένα, στο παρακάτω απόσπασμα, η έκφραση *François Ier fit briller* μεταφράστηκε *έλαμψε υπό τον Φραγκίσκο Α'* εφαρμόζοντας μετατροπία (αλλαγή φωνής του *fit briller*) για τη φυσικότητα στην απόδοση του ελληνικού κειμένου.

- « *L'aurore des lettres que François Ier fit briller pour nos pères, éclaira son berceau* [...] » (p. 5)
«*Η αυγή των γραμμάτων που έλαμψε για τους προγόνους μας υπό τον Φραγκίσκο Α', φώτισε* το λίκνο του [...]» (σελ. 15)

Στο παρακάτω απόσπασμα, η έκφραση *surchargée par lui*, με μετατροπία (παθητική-ενεργητική) και μετάταξη (μετοχή-ρήμα), μεταφράστηκε *της γίνεται βάρος* προκειμένου να διατηρηθεί η φυσικότητα στην Ελληνική. Επίσης, στα Γαλλικά, η χρήση των αντωνυμιών *lui, elle* κάνει διακριτή την αναφορά στη λέξη *langage* (αρσενικό) και *pensée* (θηλυκό). Στην Ελληνική, όμως, τόσο η λέξη *γλώσσα* όσο και η λέξη *σκέψη* είναι θηλυκού γένους, οπότε, για να υπάρχει σαφήνεια, στην έκφραση

elle l'entraîne avec effort αντί του *elle*, στη μετάφραση χρησιμοποιήθηκε η λέξη σκέψη.

- « *Le langage donnait des ailes à la pensée ; surchargée par lui maintenant, elle l'entraîne avec effort !* » (p. 29)
«Η γλώσσα έδινε φτερά στη σκέψη, τώρα της γίνεται βάρος· η σκέψη τη σέρνει με κόπο!» (σελ. 30)

Επιπλέον μεταφορά στην οποία εφαρμόστηκε κατά λέξη μετάφραση:

- « [...] parmi les hommes qui ont abondamment *puisé* dans les *Essais*, sans *tarir* cette source féconde [...] » (p. 20)
«[...] από τους ανθρώπους που κατά κόρον άντλησαν από τα *Δοκίμια*, χωρίς ποτέ να στερέψει αυτή η πλούσια πηγή [...]» (σελ. 24)

Στα παρακάτω αποσπάσματα, το κοινό στοιχείο στις μεταφορές είναι η χρήση του ρήματος *offrir*. Στη μετάφραση, εν πολλοίς, δεν διατηρήθηκε. Διατηρήθηκε, όμως, με πλησιωνυμία, η μεταφορική διάθεση του Ντροζ:

- « *Quel contraste frappa Montaigne aussitôt que la société s'offrit à ses regards !* » (p. 5)
«Πόσο πρέπει να κλονίστηκε ο Μονταίνιος όταν η κοινωνία ανοίχτηκε μπροστά στο βλέμμα του!»(σελ. 15)
- « [...] il effleure le premier sujet qui s'offre à son esprit [...] » (p. 8)
«[...] ακραγγίζει το πρώτο θέμα που αναδύεται στη σκέψη του [...]» (σελ. 17)
- « *La philosophie des Essais va s'offrir sous un nouvel aspect.* » (p. 15)
«Η φιλοσοφία των *Δοκιμίων* θα προσφερθεί υπό διαφορετική σκοπιά.» (σελ. 21)
- « [...] en considérant son style, *offrir encore à vos regards* une partie de sa gloire. » (p. 27)
«[...] εκτιμώντας το ύφος του, να εκθέσω στο βλέμμα σας ένα ακόμα μέρος της δόξας του.» (σελ. 28)

Αντονομασίες

Πρόκειται για σχήμα λόγου, κατά το οποίο το όνομα κάποιου προσώπου αντικαθίσταται περιφραστικά από έκφραση που υποδηλώνει κάποια εξαιρετική ιδιότητά του. Αυτή η υφολογική επιλογή του συγγραφέα, ευφάνταστη, κάποιες

φορές, προσδίδει λογιότητα στο κείμενο. Οι αντονομασίες διατηρήθηκαν σε όλες τις περιπτώσεις, εφαρμόζοντας κατά λέξη μετάφραση.

Αναφορά στον Πλάτωνα γίνεται με την έκφραση που ακολουθεί, όπου με μετατροπία (όλον-μέρος) το *des Grecs* μεταφράστηκε Έλληνα αντί *εκ των Ελλήνων* ώστε να αποφευχθεί η επιβράδυνση του νοήματος:

- « [...] *du plus sage des Grecs* [...] » (p. 21)
«[...] του πιο σοφού Έλληνα [...]» (σελ. 25)

Αναφορά στον Οράτιο γίνεται με την έκφραση:

- « [...] *de cet amant heureux de la sagesse et des muses* [...] » (p. 21)
«[...] του ευτυχισμένου εραστή της σοφίας και των μουσών [...]» (σελ. 25)

Αναφορά στον Μονταίνιο γίνεται μέσω των εκφράσεων:

- « [...] *l'auteur des Essais* [...] » (p. 8)
«[...] τον συγγραφέα των Δοκιμίων [...]» (σελ. 17)
- « [...] *cet apôtre de l'ignorance* [...] » (p. 9)
«[...] τον κήρυκα της άγνοιας [...]» (σελ. 17)
- « [...] *le chantre de Tibur* [...] » (p. 21)
«[...] ο ψάλτης του Τιμπούρ [...]» (σελ. 25)
- « *Notre insouciant philosophe* [...] » (p. 21)
«Ο αμέριμνος φιλόσοφος μας [...]» (σελ. 25)

Μετωνυμία

Είναι σχήμα λόγου κατά το οποίο λέξεις δεν χρησιμοποιούνται με την αρχική τους σημασία, αλλά με κάποια άλλη, λογικά ή πρακτικά σχετική με την αυτή. Πρόκειται για το παρακάτω απόσπασμα, όπου η λέξη *la vieillesse* μεταφράστηκε με μετατροπία (αφηρημένο-συγκεκριμένο) *το γέρικο σώμα του*.

- « [...] *ne sachant lui-même où reposer sa vieillesse* [...] » (p. 26)
«[...] μη ξέροντας και αυτός ο ίδιος πού να αναπαύσει το γέρικο σώμα του [...]» (σελ. 28)

Σχήματα λόγου με ανατροπή αναμενόμενης σύνταξης

Ακολουθούν αποσπάσματα όπου υπάρχουν σχήματα λόγου ανατροπής αναμενόμενης (ή συνηθέστερης) σύνταξης. Στα Γαλλικά, τέτοιου είδους σχήματα

χρησιμοποιούνται συχνά, δίνουν τόνο στο κείμενο συχνά επιταχύνοντας το ρυθμό του νοήματος με την παράλειψη όρων που εύκολα εννοούνται, με πρόταξη επιρρηματικών ή επιθετικών προσδιορισμών και ελλείψεις, οδηγώντας έτσι τον ακροατή ή τον αναγνώστη στα σημεία που χρήζουν προσοχής. Στα Ελληνικά, όμως, οι ανατροπές δεν λειτουργούν πάντα με τον ίδιο τρόπο. Επομένως, κατά τη μετάφραση, οι ανατροπές σε πολλά αποσπάσματα διατηρήθηκαν, σε κάποια όμως, εφαρμόστηκαν άλλες μεταφραστικές τεχνικές ώστε να υπάρχει ροή στο ελληνικό κείμενο.

Ειδικότερα, στο παρακάτω απόσπασμα η έκφραση *docile à ses leçons* μεταφράστηκε έχοντας μνηθεί στα όσα μας διδάσκει με αλλαγή επιθέτου-μετοχής για το *docile* που μεταφράστηκε έχοντας μνηθεί και παράφραση για το *à ses leçons* που μεταφράστηκε στα όσα μας διδάσκει.

- « *Docile à ses leçons, je craindrai [...]* » (p. 4)
«Έχοντας μνηθεί στα όσα μας διδάσκει, θα φοβόμουν [...]» (σελ. 14)

Στο παρακάτω απόσπασμα η ανατροπή έχει διατηρηθεί, επελέγη, όμως, η λέξη *χρόνια*, η οποία έχει, κατά την ανάγνωση, διπλό νόημα χρό-νια και χρό-νι-α οπότε και θα ταυτιζόταν νοηματικά, ως λειτουργικό ισοδύναμο, με το *long-temps*.

- « [...] *long-temps heureux, semblait formé [...]* » (p. 13)
«[...] χρόνια ευτυχής, έδινε την εντύπωση ότι ήταν πλασμένος [...]» (σελ. 20)

Στο παρακάτω απόσπασμα διατηρήθηκε η έλλειψη, με λειτουργικό ισοδύναμο ή μετάταξη (μετοχή-πρόθεση) για το *privé* που μεταφράστηκε χωρίς.

- « *Privé du confident de ses pensées, du frère de son choix, Montaigne [...]* » (p. 25)
«Χωρίς τον έμπιστο των σκέψεών του, τον αδελφό που διάλεξε, ο Μονταίνιος [...]» (σελ. 27)

Στο παρακάτω απόσπασμα προτάσσεται ο τροπικός προσδιορισμός *avec moins de philosophie* που μεταφράστηκε με παράφραση, με προσθήκη ρήματος, πριν ασχοληθεί πολύ με τη φιλοσοφία.

- « *Avec moins de philosophie, Montaigne eut brillé [...]* » (p. 27)
«Πριν ασχοληθεί πολύ με τη φιλοσοφία, ο Μονταίνιος έλαμψε [...]» (σελ. 28)

Ακολουθούν περιπτώσεις σχημάτων λόγου ανατροπής αναμενόμενης σύνταξης, στις οποίες εφαρμόστηκε κατά λέξη μετάφραση:

- « *Modèle de bonté, son père [...]* » (p. 4)
«Πρότυπο καλοσύνης, ο πατέρας του [...]» (σελ. 14)
- « [...] *modeste dans ses promesses, elle sait les réaliser toujours.* » (p. 13)
«[...] μετριοπαθής στις υποσχέσεις της, ξέρει να τις πραγματοποιεί πάντα.» (σελ. 20)
- « *Ennemi de la superstition et des troubles, il fut le sage [...]* » (p. 16)
«Εχθρός των δεισιδαιμονιών και των ταραχών, υπήρξε ο σοφός [...]» (σελ. 21)
- « [...] *épris de toutes les voluptés, il vécut entre Horace et Platon.* » (p. 21)
«[...] συνεπαρμένος από τις ηδονές, έζησε μεταξύ Οράτιου και Πλάτωνα.» (σελ. 25)
- « *Ami fidèle, excellent père ; mari sans amour, mais soigneux du bonheur de sa femme [...]* » (p. 25)
«Πιστός φίλος, εξαιρετικός πατέρας· σύζυγος χωρίς έρωτα αλλά με φροντίδα για την ευτυχία της γυναίκας του [...]» (σελ. 27)
- « *Environné de fanatiques persécuteurs ou persécutés, n'entendant que des cris [...]* » (p. 26)
«Περιβαλλόμενος από φανατικούς διώκτες ή διωκόμενους, ακούγοντας κραυγές [...]» (σελ. 28)
- « *Heureux dans ses tons variés, jamais la monotonie [...]* » (p. 27)
«Άνετος στους ποικίλους τόνους του, ποτέ η μονοτονία [...]» (σελ. 29)
- « *Plus de créations ni d'indépendance !* » (p. 30)
«Ούτε δημιουργία ούτε ανεξαρτησία πλέον!» (σελ. 30)
- « *Conduit par le zèle, je suis venu [...]* » (p. 31)
«Οδηγούμενος από το ζήλο, ήρθα [...]» (σελ. 31)
- « *Heureux celui de tes disciples qui, satisfait de son indépendance, cultive en paix [...]* » (p. 33)
«Ευτυχής όποιος από τους μαθητές σου, ικανοποιημένος από την ανεξαρτησία του, καλλιεργεί εν ειρήνη [...]» (σελ. 31)

Επαναφορές

Πρόκειται για ένα σημαντικό υφολογικό στοιχείο που προσδίδει λογιότητα στο πρωτότυπο και αποτυπώνει την καλλιέργεια του συγγραφέα. Σε σημασιολογικό επίπεδο, οι επαναφερόμενες λέξεις ή εκφράσεις υπογραμμίζουν emphaticά τα νοήματα που θα έπρεπε να παραμείνουν στο μυαλό του ακροατή ή του αναγνώστη.

Επομένως, εκτός από υφολογική επιλογή, οι επαναφορές λειτουργούν και ως σημασιολογικό εργαλείο. Για το λόγο αυτό, κατά τη μετάφραση, διατηρήθηκαν σε όλες τις περιπτώσεις, από μεταφραστικής πλευράς δε, εφαρμόστηκε κατά λέξη μετάφραση.

Ωστόσο, το ακόλουθο απόσπασμα παρουσιάζει ταυτόχρονα και ιδιαίτερο μεταφραστικό ενδιαφέρον. Η δυσκολία έγκειται στη σημασιολογική ιδιομορφία του *trop... pour* που σημαίνει *υπερβολικά (τόσο πολύ)...* ώστε, καθιστώντας αδύνατη την ενέργεια του ρήματος που ακολουθεί. Οι εκφράσεις *trop ami...pour se plaire[...]*, *trop humain pour ne pas détester[...]*, εφαρμόζοντας κατά λέξη μετάφραση, θα αποδίδονταν *τόσο (πολύ) φίλος της γαλήνης ώστε να αρέσκεται σε ταραχώδεις καινοτομίες, τόσο (πολύ) άνθρωπος ώστε να μη μισεί τη βία και την αδικία*. Αυτή η απόδοση, όμως, δεν αντιστοιχεί προς το νόημα του πρωτότυπου ακριβώς λόγω της ιδιομορφίας του *trop pour*. Κατά το πρωτότυπο, το νόημα είναι: είναι υπερβολικά φίλος της γαλήνης για να αρέσκεται σε ταραχώδεις καινοτομίες, άρα *δεν αρέσκεται*, είναι υπερβολικά άνθρωπος για να μη μισεί τη βία, άρα *τη μισεί*. Για να αποδοθεί το νόημα του πρωτότυπου, επομένως, πρέπει να αλλάξει η οπτική και να εφαρμοστεί η τεχνική της μετατροπίας, από κατάφαση σε άρνηση για το *se plaire* και από άρνηση σε κατάφαση για το *détester*. Αντί της άρνησης του *se plaire / αρέσκεται*, χρησιμοποιήθηκε το αντίθετο *τον απωθούν* προκειμένου να υπάρχει φυσικότητα στο ελληνικό κείμενο.

- « *Trop ami du repos pour se plaire à des nouveautés turbulentes, trop humain pour ne pas détester la violence et l'injustice [...]* » (p. 15)
 «*Τόσο φίλος της γαλήνης ώστε να τον απωθούν ταραχώδεις καινοτομίες, τόσο άνθρωπος ώστε να μισεί τη βία και την αδικία [...]*» (σελ. 21)

Ακολουθούν επιπλέον αποσπάσματα στα οποία υπάρχει το σχήμα λόγου της επαναφοράς:

- « *Ah ! Combien il dut sentir le besoin de se replier sur lui-même ! Combien les tempêtes du monde lui rendirent plus chère cette philosophie [...]* » (p. 5-6)
 «*Αχ, πόσο θα ένιωθε την ανάγκη να κλειστεί στον εαυτό του! Πόσο θα τον έκαναν οι καταιγίδες σε αυτόν τον κόσμο να αγαπά όλο και περισσότερο αυτή τη φιλοσοφία [...]*» (σελ. 15)

- « [...] je ne pense pas qu'aucun vieillard, aucun être souffrant lise [...] » (p. 14)
«[...] δεν πιστεύω πως κανένας γέροντας, κανένα ον που υποφέρει δε διαβάζει [...]» (σελ. 20)
- « *Dans le seizième siècle, ses pensées firent balbutier aux Français le langage de la raison ; et, dans le dix-huitième, elles enflammèrent l'écrivain qui, par son éloquence, étonna l'Europe.* » (p. 20)
«Το δέκατο έκτο αιώνα, οι σκέψεις του έκαναν τους Γάλλους να ψελλίσουν τη γλώσσα της λογικής· και, το δέκατο όγδοο ενθουσίασαν τον συγγραφέα που, με την ευγλωττία του, κατέπληξε την Ευρώπη.» (σελ. 24)
- « Qu'on ne l'accuse point d'égoïsme, j'en appellerais à ses principes, j'en appellerais à sa vie. » (p. 23-24)
«Το γεγονός ότι ποτέ δεν τον κατηγορήσαν για εγωισμό, θα το απέδιδα στις αρχές του· θα το απέδιδα στη ζωή του.» (σελ. 26)
- « *Long-temps il jouit en paix de l'estime publique, long-temps il fut gardé par le respect et la reconnaissance.* » (p. 26)
«Για καιρό, απόλαυσε εν ειρήνη τη δημόσια εκτίμηση, για καιρό ο σεβασμός και η αναγνώριση τον προστάτευσαν.» (σελ. 28)
- « [...] et croient avoir l'esprit hardi, parce qu'ils ont l'esprit faux. » (p. 30)
«[...] που πιστεύουν ότι έχουν τολμηρή σκέψη, επειδή έχουν σκέψη λανθασμένη.»(σελ. 30)
- « *C'est lui qui va leur enseigner à discerner la liberté de la licence, c'est lui qui va leur faire entendre les principes de la raison et du goût.* » (p. 30-31)
«Αυτός θα τους διδάξει να διακρίνουν την ελευθερία από την ασυδοσία, αυτός θα τους μιλήσει για τις αρχές της λογικής και του γούστου.» (σελ. 30)

Αντιθέσεις

Οι αντιθέσεις λειτουργούν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, τόσο υφολογικά όσο και σημασιολογικά, όπως οι επαναφορές. Για το λόγο αυτό, διατηρήθηκαν στην απόδοση στο ελληνικό κείμενο σε όλα τα αποσπάσματα.

Ιδιαίτερο μεταφραστικό ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης το ακόλουθο απόσπασμα όπου υπάρχουν οι λέξεις *antagoniste* και *partisan*, που θα μπορούσαν να αποδοθούν και με άλλο τρόπο εκτός από *αντίπαλος* και *υπέρμαχος* που, τελικά, επελέγησαν. Το *antagoniste*, αξιοποιώντας την ελληνική του προέλευση, θα

μπορούσε να αποδοθεί με τη λέξη *ανταγωνιστής* που ενέχει, όμως, τη διάσταση της διεκδίκησης. Όσο για το *partisan*, θα μπορούσε να μεταφραστεί *παρτιζάνος* που σημαίνει *αντάρτης ιδίως σε χώρα της Ευρώπης που βρισκόταν υπό την κατοχή των Γερμανών κατά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο*¹. Ο όρος αυτός, όμως, σημασιολογικά θα παρέπεμπε σε μια διαφορετική θεματική, ίσως, με πολιτική διάσταση.

- « *Antagoniste ou partisan des opinions nouvelles, on devait au desir de les combattre ou de les propager, l'exercice plus assidu, plus libre de toutes ses facultés intellectuelles.* » (p. 15)

«*Αντίπαλος ή υπέρμαχος των νέων απόψεων, όφειλε κανείς προκειμένου είτε να αντιταχθεί σε αυτές, είτε να τις διαδώσει, να ασκήσει, όσο πιο ελεύθερα γινόταν όλες τις νοητικές του ικανότητες.*» (σελ. 21)

Οι λέξεις *antagoniste* και *partisan* βρίσκονται σε περιβάλλον θεωρητικής συνδήλωσης, μέσα στο κείμενο και στα ακόλουθα σημεία, όπου πρόκειται για απόψεις περί γλώσσας ή θρησκείας. Επομένως, για το *antagoniste*, τελικά, επελέγη η λέξη *αντίπαλος* που εκφράζει την αντίθεση, τη διαφορά απόψεων ή στάσης και για το *partisan* η λέξη *υπέρμαχος*:

- « *Il effraya les austères partisans de sombre jansénisme.* » (p. 22)
«*Καταθρούβησε τους αυστηρούς υπέρμαχους του σκοτεινού γιανсениσμού.*» (σελ. 26)
- « *Le partisan du vieux langage exhale encore ses regrets.* » (p. 29)
«*Ο κάθε υπέρμαχος της παλιάς γλώσσας αναδίδει λύπη.*» (σελ. 29)
- « *Pardonnons à d'illustres écrivains leur partialité à l'égard de Montaigne, ainsi que nous excuserions la sienne envers eux, si, contemporain de leurs antagonistes, il eût malignement attaqué leurs principes dans un chapitre intitulé du jansénisme [...]* » (p. 23)
«*Ας συγχωρήσουμε στους μεγάλους συγγραφείς τη μεροληψία τους απέναντι στον Μονταίνιο, όπως θα συγχωρούσαμε και τη δική του απέναντί τους, αν, ως σύγχρονος με τους αντιπάλους του, είχε κακόβουλα επιτεθεί στις αρχές τους γράφοντας ένα κεφάλαιο με τον τίτλο *Περί Γιανсениσμού [...]*» (σελ. 26)*

¹ Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα. Νεοελληνικό Λεξικό, <https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?q=παρτιζάνος&dq=>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

Ακολουθούν επιπλέον χαρακτηριστικά αποσπάσματα στα οποία υπάρχει το σχήμα λόγου της αντίθεσης:

- « [...] elle avait modéré les plaisirs de *son jeune âge*, elle vint tempérer les douleurs de *sa vieillesse*. » (p.13)
«[...] η φιλοσοφία είχε μετριάσει τις απολαύσεις της *νεαρής του ηλικίας*, και ήρθε να περιορίσει τον πόνο στα *γηρατειά του*.» (σελ. 20)
- « Je ne décide pas s'il faudrait demander *un peu plus* de gravité dans la morale qu'ils réprouvent, *un peu moins* de sévérité dans celle qu'ils professent. » (p. 23)
«Δεν μπορώ να αποφασίσω αν θα έπρεπε να ζητήσουμε *λίγο περισσότερη* σοβαρότητα από το ήθος που αποδοκιμάζουν ή *λίγο λιγότερη* αυστηρότητα από το ήθος που διδάσκουν.» (σελ. 26)

Αξίζει την προσοχή μας ένα απόσπασμα με υφολογικό ενδιαφέρον καθώς συνδυάζει επαναφορά και αντίθεση η οποία αποτελεί και το σκελετό του νοήματος. Τα ζεύγη αντιθέτων που λειτουργούν κατ' αυτόν τον τρόπο είναι το *la jeunesse – l'âge mûr*, *l'ame – l'esprit*, *les résolutions – les erreurs*. Οι επαναφορές λειτουργούν με τρόπο ώστε να υπογραμμίζουν τις αντιθέσεις και εκδηλώνονται μέσα από ανάλογες συντακτικές και λεξιλογικές επιλογές. Έτσι, το ζεύγος *la jeunesse – l'âge mûr* λειτουργεί μέσα στις αντίστοιχες εκφράσεις *qui n'est plus la jeunesse – qui n'est pas encore l'âge mûr*. Το ζεύγος *l'ame – l'esprit* λειτουργεί μέσα από τις εκφράσεις *où l'ame conserve assez – où l'esprit est assez* και τέλος το ζεύγος *les résolutions – les erreurs* λειτουργεί μέσα από τις εκφράσεις *pour adopter les résolutions – pour discerner les erreurs*. Ακριβώς η ίδια μέθοδος διέπει και την απόδοση, προκειμένου να διατηρηθεί το ύφος, με τις επαναφορές και τις αντιθέσεις να συνυπάρχουν και να εκδηλώνονται μέσα από ανάλογες συντακτικές και λεξιλογικές επιλογές, έτσι ώστε να διατηρηθεί η ισοδυναμία μεταξύ πρωτότυπου και μεταφράσματος. Τα ζεύγη αντιθέτων *νεότητα – ωριμότητα*, *η ψυχή – το πνεύμα*, *αποφάσεις – σφάλματα* λειτουργούν μέσα από τις εκφράσεις *που δεν ανήκει πλέον στη νεότητα – ούτε ακόμα στην ωριμότητα*, *που η ψυχή [...] αρκετή – που το πνεύμα [...] αρκετά*, *ώστε να παίρνει τις [...] αποφάσεις – ώστε να διακρίνει τα σφάλματα*.

- « Je placerais la première lecture des *Essais* à cet âge, *qui n'est plus la jeunesse*, et *qui n'est pas encore l'âge mûr* ; à cette époque où *l'ame conserve assez de chaleur pour*

adopter les résolutions généreuses, où l'esprit est assez exercé pour discerner les erreurs. » (p. 13)

«Θα τοποθετούσα την πρώτη ανάγνωση των *Δοκιμίων* σε εκείνη την ηλικία, που δεν ανήκει πλέον στη νεότητα αλλά ούτε ακόμα στην ωριμότητα· σε εκείνη την εποχή που η ψυχή διαθέτει αρκετή θέρμη έτσι ώστε να παίρνει τις μεγαλόκαρδες αποφάσεις, που το πνεύμα έχει ασκηθεί αρκετά ώστε να διακρίνει τα σφάλματα.» (σελ. 20)

Αποσιώπηση

Σχήμα λόγου κατά το οποίο διακόπτεται ο λόγος, αποσιωπώνται τα όσα θα ακολουθούσαν, ενώ τη θέση τους παίρνουν τα αποσιωπητικά. Αυτό το σχήμα λόγου διατηρεί το ενδιαφέρον του ακροατή ή του αναγνώστη. Πρόκειται για το παρακάτω απόσπασμα:

- « [...] une seule ame semblait inspirer... Je m'arrête [...] » (p. 24)
«[...] μια μόνο ψυχή έμοιαζε να αναπνέει... Σταματώ [...]» (σελ. 27)

6.2.3. Παλαιότητα: σύνταξη και σίξη

Πέρα από το πώς φαίνεται η παλαιότητα του κειμένου από τις μεταφραστικές επιλογές και τη λογιосύνη που αναδίδει το κείμενο αυτό, υπάρχουν και άλλα στοιχεία παλαιότητας που είναι σχετικά με τη σύνταξη και τη σίξη.

Στο παρακάτω απόσπασμα γίνεται χρήση μιας ιδιότυπης σύνταξης όπου το άμεσο αντικείμενο του ρήματος *devoir*, το *l'exercice*, έρχεται μετά από το έμμεσο αντικείμενό του, το *au désir*, που όμως είναι φορτισμένο με μεγαλύτερη σημασιολογική αξία από το άμεσο αντικείμενο, κάτι που φαίνεται από την τοποθέτησή του πριν από αυτό στην πρόταση. Στη μετάφραση υιοθετήθηκε με μετάταξη (ουσιαστικό-ρήμα) η εκδοχή με ρήμα στα Ελληνικά: *όφειλε [...] να ασκήσει*, αντί για *όφειλε [...] την [ελεύθερη] άσκηση*, επιλογή που όχι μόνο είναι συντακτικά λειτουργική, αλλά και υφολογικά λόγια, εφόσον η προφορικότητα και το παλιό στοιχείο του ύφους δε θα μπορούσε να αποδοθεί εύγλωττα με διαφορετικό τρόπο.

- « Antagoniste ou partisan des opinions nouvelles, on *devait* au desir de les combattre ou de les propager, *l'exercice* plus assidu, plus libre de toutes ses facultés intellectuelles. » (p. 15)

«Αντίπαλος ή υπέρμαχος των νέων απόψεων, όφειλε κανείς προκειμένου είτε να αντιταχθεί σε αυτές, είτε να τις διαδώσει, να ασκήσει, όσο πιο ελεύθερα γινόταν όλες τις νοητικές του ικανότητες.» (σελ. 21)

Ως προς τη στίξη, μέσα στο κείμενο υπάρχει μεγάλος αριθμός *point-virgules* (;). Αυτό το σημείο στίξης αντιστοιχεί με την ελληνική άνω τελεία, η οποία, ειδικά σήμερα δε χρησιμοποιείται ευρέως στη συγγραφή κειμένων. Αντιθέτως, στο παρελθόν, τόσο το *point-virgule* στα Γαλλικά, όσο και η άνω τελεία στα Ελληνικά, χρησιμοποιούνταν ευρέως, και, όπως καταλαβαίνουμε από το κείμενο, με διαφορετικό τρόπο από εκείνον που χρησιμοποιείται σήμερα. Σήμερα χρησιμοποιείται για να διαχωρίσει δύο προτάσεις που συνδέονται νοηματικά μέσα σε μια φράση. Στο συγκεκριμένο κείμενο, που χαρακτηρίζεται από παλαιότητα και προφορικότητα, η στίξη, και κυρίως η χρήση του κόμματος και της άνω τελείας υποδηλώνει τη διάρκεια των παύσεων που γίνονται κατά τον προφορικό λόγο, χωρίς απαραίτητα να συγχρονίζεται με τη συντακτική ροή της πρότασης, καθώς η σύγχρονη χρήση της άνω τελείας απαιτεί οι συνδεόμενες προτάσεις να είναι ανεξάρτητες. Με αυτή τη λογική, το κόμμα υποδηλώνει παύση, και η άνω τελεία διπλή παύση, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δραματικό εκφραστικό μέσο. Στην μετάφραση έχει διατηρηθεί εν πολλοίς η στίξη του πρωτότυπου, εκτός από σπάνιες περιπτώσεις, που ενδεικτικά παραθέτω:

Στο ακόλουθο απόσπασμα η άνω τελεία καταργήθηκε στη μετάφραση επειδή ίσχυε το πρόβλημα που μόλις αναφέρθηκε: το νόημα της φράσης δεν είχε ολοκληρωθεί στο σημείο όπου υπήρχε, και παράλληλα ο καλύτερος τρόπος για να τονιστεί η δήλωση στην οποία καταλήγει ο Ντροζ ήταν με τη χρήση της διαρθρωτικής έκφρασης *όχι μόνο... αλλά*, αντί της παύσης.

- « *Gémissant de ce qu'on s'étudie à multiplier nos misères, célébrant la modération, non l'austérité, il fait plus que s'éloigner des principes des moralistes rigides ; il refuse à leurs actions le prix de la difficulté.* » (p. 11)

«Βαρυγκομώντας με την προσπάθεια του κόσμου να πολλαπλασιάζει τις έγνοιες του, και πριμοδοτώντας το μέτρο, όχι τη λιτότητα, όχι μόνο απομακρύνεται όλο και περισσότερο από τις αρχές των αυστηρών μοραλιστών αλλά στερεί επιπλέον από τις πράξεις τους τον έπαινο της δυσκολίας.» (σελ. 19)

Στο απόσπασμα που ακολουθεί, προστέθηκε η άνω τελεία επειδή το νόημα της πρώτης πρότασης είχε πλήρως ολοκληρωθεί και η χρήση κόμματος θα ήταν δυσλειτουργική στο ελληνικό κείμενο, οπότε έγινε η κατεξοχήν χρήση άνω τελείας.

- « Seul enfant à qui le latin n’ait point coûté de larmes, Montaigne parlant cette langue avant de savoir comment il l’avait apprise. » (p. 4)
«Ο Μονταίνιος ήταν το μόνο παιδί για το οποίο τα Λατινικά δεν κόστισαν δάκρυα· μιλούσε τη γλώσσα πριν καταλάβει πώς την έμαθε.» (σελ. 14)

Στο επόμενο απόσπασμα αντικαταστάθηκε η άνω και κάτω τελεία με άνω τελεία. Αυτή η αντικατάσταση είναι καθαρά υφολογική, καθώς στο πρωτότυπο η πρόταση που την ακολουθεί είναι επεξηγηματική, οπότε επελέγη άνω τελεία προκειμένου να δοθεί έμφαση στην επεξήγηση που ακολουθεί. Ομολογουμένως, η διαφορά σε πλαίσιο προφορικού λόγου είναι ανεπαίσθητη, όμως στον γραπτό λόγο με αυτόν τον τρόπο ενισχύεται το αίσθημα της παλαιότητας, κάτι που αποτελεί βασικό στόχο της μετάφρασης.

- « [...] il devient mon guide : je lui dois les sages réflexions que je puisse dans ses discours [...] » (p. 8)
«[...] γίνεται ο οδηγός μου· του οφείλω τους φρόνιμους στοχασμούς που αντλώ από τις ομιλίες του [...]» (σελ. 16)

6.3. Επιπλέον παραδείγματα επιλογής λέξεων

Πρόκειται για λέξεις που κατ’ επανάληψη εμφανίζονται στα βασικά λεξιλογικά πεδία του κειμένου και ακριβώς για το λόγο αυτό ο τρόπος της απόδοσής τους, τόσο σημασιολογικά όσο και υφολογικά, είναι σημαντικός.

Insouciance, négligence, nonchalance

Οι λέξεις αυτές εμφανίζονται συχνότατα στο πρωτότυπο και για το λόγο αυτό, το ενδιαφέρον έπρεπε να στραφεί εκτός από τη σημασιολογική απόδοση και προς την υφολογική τους χροιά.

Η λέξη *insouciance* σύμφωνα με το *Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας* σημαίνει *état du caractère de celui qui est insouciant*¹ και *insouciant* σημαίνει *qui n’a aucun*

¹ *Le Dictionnaire de l’Académie française. Cinquième Édition. T.1, 1798.*

*souci d'une chose*¹. Οι λεξιλογικές επιλογές στα Ελληνικά είναι ανεμελιά-ανέμελος, ξεγνοιασιά-ξεγνοιαστος, αμεριμνησία-αμέριμνος. Επελέγησαν οι λέξεις *αμεριμνησία-αμέριμνος*, λόγω υφολογικής συμβατότητας με το κείμενο.

Η λέξη *négligence* σύμφωνα με το *Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας* σημαίνει *faute de soin et d'application*². Οι λεξιλογικές επιλογές στα Ελληνικά είναι ατημελησία, ατημέλεια, αφροντισιά. Επελέγη η λέξη *ατημελησία* λόγω υφολογικής συμβατότητας με το κείμενο και τυπολογικής αναλογίας προς το *αμεριμνησία*.

Η λέξη *nonchalance* σύμφωνα με το *Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας* σημαίνει *manque de soin*³ και *nonchalant* σημαίνει *négligent, qui par paresse, par mollesse, ne se donne pas les soins qu'il devrait*⁴ οπότε, οι διαθέσιμες στα Ελληνικά λέξεις είναι νωχέλεια-νωχελικός, οκνηρία-οκνηρός, νωθρότητα-νωθρός. Καθώς τα οκνηρία-οκνηρός, νωθρότητα-νωθρός έχουν αρνητική συνδήλωση, επελέγη το *νωχέλεια-νωχελικός* επειδή αρμόζει, τόσο σημασιολογικά όσο και υφολογικά, στο κείμενο.

Η σπουδαιότητα αυτών των λέξεων έγκειται στο ότι βρίσκονται στο ίδιο σημασιολογικό φάσμα και κάθε φορά που χρησιμοποιούνται αναδεικνύονται οι διαφορετικές αποχρώσεις του.

Originalité

Σύμφωνα με το *Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας*, η λέξη *originalité* σημαίνει *caractère de ce qui est original*⁵, και *original* σημαίνει *qui n'est copié sur aucun modèle*⁶. Αποδίδεται στα Ελληνικά με τις λέξεις πρωτοτυπία, πρωτότυπος, αυθεντικός. Στην παρούσα μετάφραση επελέγη το *πρωτοτυπία-πρωτότυπος*, που αφενός σημασιολογικά και υφολογικά καλύπτει τις ανάγκες του κειμένου, αφετέρου υπογραμμίζει την πρωτοτυπία του Μονταίνιου να επιλέξει το δοκιμακό λόγο για να επικοινωνήσει τις απόψεις του, ένα είδος λόγου που δεν υπήρχε πριν από αυτόν.

¹ *Ibid.*

² *Le Dictionnaire de l'Académie française 1694, t. 2, 1694.*

³ *Le Dictionnaire de l'Académie française 1694, t. 2, 1694.*

⁴ *Le Dictionnaire de l'Académie française. Quatrième Édition. T.2, 1762.*

⁵ *Ibid.*

⁶ *Le Dictionnaire de l'Académie française 1694, t. 2, 1694.*

Ingénieux

Σύμφωνα με το *Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας*, η λέξη *ingénieux* σημαίνει *plein d'esprit, plein d'invention et d'adresse*¹. Στα Ελληνικά, αποδίδεται με τις λέξεις ευφυής, έξυπνος, επινοητικός, ευρηματικός, πολυμήχανος.

Στο πρωτότυπο χρησιμοποιείται με διαφορετικούς τρόπους, καθώς αναφέρεται σε πρόσωπα, ιδέες, σκέψεις,

Στην παρούσα μετάφραση, αποδίδεται με τη λέξη *ευρηματικός* όταν αναφέρεται σε πρόσωπα *observateur ingénieux*, *ευρηματικός παρατηρητής* – ενώ θα μπορούσε να αποδοθεί και με την πλησιώνυμη *επινοητικός* από την οποία, όμως, λείπει η διάσταση του ευρήματος, της φαντασίας, Η επιλογή του *ευρηματικός* από σημασιολογικής πλευράς, είναι ταυτόσημη με την έννοια του *ingénieux* και συμβατή με το ύφος του κειμένου.

Όταν αναφέρεται σε σκέψεις ή ιδέες, αποδίδεται με τη λέξη *ευφυής, pensées ingénieuses* – *ευφυείς σκέψεις, Ingénieux Pyrrhonisme* – *ευφυής Πυρρωνισμός* εφόσον οι σκέψεις ή οι ιδέες δεν είναι *ευρηματικές*, ο δημιουργός τους είναι.

Όταν αναφέρεται στην τρυφερότητα που περιέβαλλε τον Μονταίνιο κατά την παιδική του ηλικία, αποδίδεται με τη λέξη *πολυμήχανη, ingénieuse tendresse* – *πολυμήχανη τρυφερότητα*, επειδή, μεταφορικά, εκείνη «επινοούσε» *τρόπους για να κατευθύνει την παιδεία του*.

Άλλη περίπτωση στην οποία εμφανίζεται η λέξη και που αποδίδεται (με μετάταξη επίθετο – επίρρημα) *πολυμήχανα* είναι στην αναφορά σε ψυχές, που επινοούν τρόπους για να *δημιουργούν γαλήνιες ασχολίες, [les âmes sont] ingénieuses à se créer [...] – [οι ψυχές] δημιουργούν πολυμήχανα [...]*

Επιπλέον οι λέξεις *πολυμήχανη, πολυμήχανα* αφενός είναι υφολογικά συμβατές με το ελληνικό κείμενο, αφετέρου ενισχύουν με διακειμενικά στοιχεία την αίσθηση λογιότητας του κειμένου, υπογραμμίζει την κλασική παιδεία του Μονταίνιου, καθώς και την εκτίμησή του προς τον Όμηρο².

¹ *Le Dictionnaire de l'Académie française 1694, t. 1, 1694.*

² Όπως λέει και ο ίδιος: « Si on me demandoit le choix de tous les hommes qui sont venus à ma connoissance, il me semble en trouver trois excellens au dessus de tous les autres. L'un, Homere ». De Montaigne, Michel, *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1962, p. 730. Αν μου ζητήσουν να διαλέξω απ' όλους τους άντρες που έφτασαν στη γνώση μου, μου φαίνεται πως βρίσκω τρεις να ξεπερνούν όλους τους άλλους. Ο ένας είναι ο Όμηρος. *Δοκίμια*, βιβλίο 2, σελ. 518.

Επίσης, στο πρωτότυπο υπάρχει απόσπασμα των *Δοκιμίων*, μεταφρασμένο από κ. Φ. Δρακονταειδή, όπου η λέξη *ingéniusement* έχει μεταφραστεί με *επινοητικότητα*.

- « [...] lui apprennent des tours inaccoutumés, mais prudemment et *ingéniusement* [...] » (p. 31)
« [...] μαθαίνουν στη γλώσσα ασυνήθιστες κινήσεις, αλλά με σωφροσύνη κι *επινοητικότητα*. [...] » (σελ. 30)

7. Επίλογος

Σε αυτήν την εργασία, το ζητούμενο ήταν η μετάφραση του δοκιμίου του Ντροζ *Éloge de Montaigne*, κειμένου του 19^{ου} αιώνα, που έθεσε πολλά σημασιολογικά και υφολογικά ζητήματα, κυρίως λόγω της παλαιότητας, της προφορικότητας και της λογιότητας που το χαρακτηρίζουν.

Βάσει του σχολιασμού που προηγήθηκε ως προς τη σημασιολογική και υφολογική πλευρά, και πάντα με το κριτήριο της διατήρησης και της ανάδειξης της ιδιαίτερης χροιάς του κειμένου, ελπίζουμε το ζητούμενο να προσεγγίστηκε επαρκώς, μέσω ποικίλων μεταφραστικών επιλογών, που σκοπό είχαν το *Μονταίνιου εγκώμιο* να οδηγήσει τον αναγνώστη στο χώρο του *Éloge de Montaigne*.

Οπωσδήποτε, η διαχείριση της εργασίας αυτής επηρεάστηκε από τις συνθήκες στις οποίες εκπονήθηκε. Τα προβλήματα τεκμηρίωσης που αντιμετώπισα ήταν σημαντικά, αφού η απουσία δυνατότητας για ελεύθερη επίσκεψη σε βιβλιοθήκες λόγω πανδημίας, δυσχέρανε τόσο την αναζήτηση όσο και την ποσότητα των έργων που χρησιμοποιήθηκαν. Παρόλα αυτά διάφορα εναλλακτικά μέσα πρόσβασης σε πηγές κάλυψαν ικανοποιητικά τις ανάγκες της εργασίας αυτής.

Εν κατακλείδι, κατά την εργασία αυτή, ήρθαμε σε επαφή με ένα κείμενο προς μετάφραση του οποίου τα χαρακτηριστικά αναδύθηκαν μέσα από ενδελεχή αναζήτηση, ταξινόμηση και σχολιασμό τους. Έτσι, ήρθαν στην επιφάνεια οι πολλαπλοί τρόποι με τους οποίους είναι δυνατό να διαχειριστεί κανείς ένα ανάλογο κείμενο.

8. Βιβλιογραφία

Αναφερόμενες εκδόσεις του Joseph Droz:

Droz, Joseph, *Éloge de Montaigne*, Paris, Firmin Didot, Imprimeur de l'Institut et Graveur de l'Imprimerie Impériale, 1812.

—, *Essai sur l'art d'être heureux, suivi d'un Éloge de Montaigne*, troisième édition, Paris: Antoine-Augustin Renouard, 1815.

—, *Œuvres de Joseph Droz Essai sur l'art d'être heureux. Éloge de Montaigne. Études sur le beau dans les arts*, Vol. I, Paris, Jules Renouard, 1826.

—, *Essai sur l'art d'être heureux*. huitième édition. Paris, Jules Renouard, 1857.

Académie Française. *Complément du dictionnaire de l'Académie française*, Éd. Joseph Droz, Vol. 1, Paris, Firmin Didot frères, 1842, 1 vols.

Εκδόσεις Δοκιμίων:

De Montaigne, Michel, *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1962.

De Montaigne, Michel, *Les Essais*, Trad. Bernard Combeaud. Bordeaux, Paris, Mollat, Robert Laffont, 2019.

Ντε Μονταίνι, Μισέλ, *Δοκίμια, βιβλίο πρώτο*, Μεταφρ. Φίλιππος Δρακονταειδής, 3η έκδοση, Τόμ. 1, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1999, 3 τόμ.

—, *Δοκίμια, βιβλίο δεύτερο*, Μεταφρ. Φίλιππος Δρακονταειδής, 3η έκδοση, Τόμ. 2, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1999, 3 τόμ.

—, *Δοκίμια, βιβλίο τρίτο*, Μεταφρ. Φίλιππος Δρακονταειδής, Τόμ. 3, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1985, 3 τόμ.

Λεξικά και Εγκυκλοπαίδειες:

Le Dictionnaire Larousse en ligne, <<https://www.larousse.fr/>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

Dictionnaire de l'Académie française, *The Artfl Project*, University of Chicago, <<https://artflsrv03.uchicago.edu/philologic4/publicdicos/query?report=bibliography&head=>>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

Farlex, *The Free Dictionary by Farlex*, <<https://fr.thefreedictionary.com/>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

Robert, Paul. *Le Petit Robert, Dictionnaire Alphabétique & Analogique de la langue Française*. Paris, Société du Nouveau Littré, Le Robert, 1981.

Βοσταντζόγλου, Θεολόγος. *Αντιλεξικόν ή Ονομαστικόν της Νεοελληνικής Γλώσσης*. Αθήνα: Νήμα, 2008.

Μπενέκος Ι., *Νεώτατον Γαλλο-Ελληνικόν Λεξικόν*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της "Εστίας" Ιωάννου Δ. Κολλάρου.

Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα. Νεοελληνικό Λεξικό, <https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?lq=>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

Εγχειρίδια:

Munday, Jeremy. *Μεταφραστικές σπουδές: Θεωρίες και εφαρμογές*. Επιμ. Ασημίνα Κεχαγιά-Παύλου. Μεταφρ. Άγγελος Φιλιππάτος. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2004.

Βάρσος, Γεώργιος. *Ιστορία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας από τον 6ο ως τις αρχές του 18ου αιώνα*. Τόμ. Α'. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2008.

Δημητρούλια, Τιτίκα και Γιώργος Κεντρωτής. *Λογοτεχνική Μετάφραση: Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, 2015.

Λοιπές πηγές:

Académie Française. Les immortels : François-Xavier-Joseph DROZ. <<https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/francois-xavier-joseph-droz>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

Adorno, Theodore, *Το Δοκίμιο ως είδος*, Επιμ. Ανδρέας Μυλωνάς, Μετάφρ. Βασιλική Ρουσοποπάνη-Newmann, Αθήνα, Έρασμος, 1998.

Auerbach, Erich, *Mimésis*, Paris, Gallimard, 2005.

Berman, Antoine, *La traduction comme épreuve de l'étranger*, 1985.

—, *La traduction et la lettre ou L'auberge du lointain*, Paris, Seuil, 1999.

Chisholm, Hugh, "Droz, François-Xavier Joseph." *Encyclopædia Britannica*, 11th edition, Vol. 8, Cambridge University Press, p. 596.

Fontana, Biancamaria. « « Lâcher la bride » : tolérance religieuse et liberté de conscience dans les Essais de Michel de Montaigne», *Cahiers Philosophiques*

2000, p. 27-39. <<https://www.cairn.info/revue-cahiers-philosophiques1-2008-2-page-27.htm#pa4>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

Gautret, Frank, «On parle ou on cause ?» *La lettre de l'enfance et de l'adolescence*, 2011, p. 67-76.

Gray, Floyd, *La Balance de Montaigne: Exagium/Essai*, Paris, A.G. Nizet, 2005.

Imago Mundi. Encyclopédie gratuite en ligne : L'éloge, 2004, <<https://www.cosmovisions.com/textEloge.htm>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

D. Judovitz, *The Culture of the Body: Genealogies of Modernity*, Paris, University of Michigan Press, 1982.

Rider, Frederick, *The Dialectic of Selfhood in Montaigne*, Stanford, Stanford University Press, 1973.

Société de l'histoire de France. « Liste des membres de l'Académie française : Depuis 1635 jusqu'en 1840 », *Annuaire historique pour l'année*, Vol. 5. Éditions de Boccard, 1841, p. 99-107, <<https://www.jstor.org/stable/23399460>>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

Starobinski, Jean, *Montaigne en mouvement*, Paris, Gallimard, 1982.

Jakobson, Roman, «Aspects linguistiques de la traduction», *Essais de linguistique générale*, Vol. 1, Paris, Éditions de Minuit, 1963, p. 78-86.

Macé, Marielle, « Le socratisme de Montaigne », Éd. T. Gontier et S. Mayer. Lyon, 2008, <https://www.fabula.org/actualites/le-socratisme-de-montaigne_22244.php>, τελευταία πρόσβαση 17 Μαρτίου 2022.

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία είναι εξ ολοκλήρου δικό μου έργο και κανένα μέρος της δεν είναι αντιγραμμένο από έντυπες ή ηλεκτρονικές πηγές, μετάφραση από ξενόγλωσσες πηγές και αναπαραγωγή από εργασίες άλλων ερευνητών ή φοιτητών. Όπου έχω βασιστεί σε ιδέες ή κείμενα άλλων, έχω προσπαθήσει με όλες μου τις δυνάμεις να το προσδιορίσω σαφώς μέσα από την καλή χρήση αναφορών ακολουθώντας την ακαδημαϊκή δεοντολογία.

Υπογραφή:

Μικαέλα Ελένη Γκάμπτρια

9. Παράρτημα: το πρωτότυπο κείμενο

ÉLOGE
DE
MONTAIGNE,
PAR M. JOSEPH DROZ.

La Classe de la Langue et de la Littérature françaises de
l'Institut Impérial, dans sa séance du 23 mars 1812, a
décerné une médaille à l'auteur de ce Discours.

A PARIS,
CHEZ FIRMIN DIDOT, IMPRIMEUR DE L'INSTITUT,
ET GRAVEUR DE L'IMPRIMERIE IMPÉRIALE,
RUE JACOB, N° 24.

1812.

ÉLOGE
DE
MONTAIGNE.

• Il désenseigne la sottise. •
Préface de Mlle DE GOURNAY.

OBSERVATEUR sans préjugé, moraliste aimable et franc, écrivain toujours original, Michel Montaigne fait oublier qu'il est auteur; il cause, et l'on est attentif à ses discours, qui réunissent la profondeur et la gaité, la bonhomie et la finesse; on ne le quitte point sans desirer le revoir, et hientôt on devient son ami. Pour espérer de lui rendre un digne hommage, quels sont mes titres? Je n'en ai qu'un, Messieurs, c'est d'avoir vécu beaucoup avec lui.

L'éclat de ces solennités littéraires, où vous appelez des élèves à couronner les bustes de leurs maîtres, exige sans doute que la pompe des paroles vienne s'allier à la dignité des pensées. Mais je me représente Montaigne esquisant un chapitre sur les Eloges. Dans le sien, il voudrait reconnaître sa physionomie. Il se-

7-21-28 De Beau. Haras. 3.57+248d.

3273
651

633198

Numérisé par Google

(4)

rait moins blessé d'une phrase familière que d'un mot ambitieux, lui qui dut sa force à son abandon, sa grace à sa négligence, et qui se montra toujours simple, piquant et vrai. Docile à ses leçons, je craindrai sur-tout d'être un rhéteur; je n'essaierai point d'éblouir par des couleurs brillantes; et vous serez indulgens, si mes tableaux sont fidèles.

Je rejette les divisions qui s'offrent à mon esprit : un plan méthodique pourrait-il convenir à l'éloge d'un écrivain qui dédaigna la méthode? Je retracerai presque à-la-fois sa vie, son caractère et ses opinions. Il y aura cependant de l'ordre dans ce discours : ne ressemblant pas à Montaigne par ses heureuses qualités, je veux du moins éviter ses défauts. La plus douce éducation forma son caractère et sa raison. Modèle de bonté, son père, en l'élevant, éloignait la contrainte, et le garantissait avec soin de la tristesse et des ennuis. Seul enfant à qui le latin n'ait point coûté de larmes, Montaigne parut cette langue avant de savoir comment il l'avait apprise. Quand ses études interrompaient les amusemens de son âge, on voulait qu'il crût changer de jeux et de plaisirs. Un fait suffit pour montrer quelle ingénieuse tendresse dirigeait son éducation : dans la crainte d'altérer, par un brusque ré-

veil, ses facultés naissantes, on l'éveillait au son des instrumens.

Je ne puis méconnaître l'influence de ses premières années sur sa philosophie. Tant de soins et d'amour le disposent à fuir la dépendance, à suivre sa raison plus que l'opinion, à se plaire au sein du repos et de l'insouciance. Je vois même une éducation, quelquefois singulière, préparer la teinte originale et le charme piquant des Essais.

Quel contraste frappa Montaigne aussitôt que la société s'offrit à ses regards ! Ce philosophe a vécu sous six rois (A). L'aurore des lettres que François Ier fit briller pour nos pères, éclaira son berceau ; avant sa mort, la valeur et la clémence de Henri promirent à la patrie un heureux avenir. Mais des temps de calamités, de superstition et de honte, remplissent l'intervalle qui sépare ces deux époques. Montaigne sortait à peine de l'enfance, lors de l'extermination des Vaudois ; et, durant sa vie presque entière, la France désolée vit, avec épouvante, disputer de fureurs et de crimes, les soldats, les assassins et les bourreaux. Ah ! combien il dut sentir le besoin de se replier sur lui-même ! Combien les tempêtes du monde lui rendirent plus chère cette philosophie qui, loin des routes de l'ambition,

(6)

tient école de plaisirs vrais ; et, dédaignant les rôles fastueux que briguent l'orgueil et l'imprudence, réserve à ses disciples celui d'observateur !

L'amour du repos et de l'indépendance est le sentiment qui dominait le nonchalant Montaigne. Il est deux sortes de nonchalance. L'une engourdit, attriste de petites ames, et les fait végéter sous le poids d'un ennui perpétuel. L'autre se nourrit dans quelques ames privilégiées, dont les pensées, les desirs, sont étrangers aux intérêts vulgaires. Evitant la contrainte importune des travaux commandés, elles sont ingénieuses à se créer des occupations libres, sereines, élevées comme elles ; et, s'y livrant, ou les interrompant chaque jour à leur choix, elles allient, avec délices, les charmes d'une utile insouciance aux plaisirs d'une riante et douce activité.

Craignant les ennuis d'une existence oisive et les chagrins d'une vie dépendante, désirant une occupation qui ne vint jamais l'assujétir, et qui fût toujours à ses ordres, Montaigne, au sein de la retraite (B), imagina de composer un livre dont il serait lui-même le sujet. Son but, en écrivant ses pensées, est de rendre plus doux son loisir ; il ne fatigue point son esprit à méditer un plan : Montaigne philo-

(7)

sophe est encore cet heureux enfant dont les travaux se changeaient en plaisirs.

Le hasard semble avoir décidé l'ordre de ses chapitres ; ils sont incomplets , les idées qu'ils renferment sont dépourvues de liaison entre elles ; mais ces idées , justes , neuves , spirituelles et profondes , excitent plus à la réflexion qu'un traité méthodique. Du mélange , quelquefois bizarre , de tant de pensées , de faits et de citations , de tant de phrases pittoresques , naïves , énergiques , résulte un livre singulier , qui plaît aux gens du monde , et qu'étudient les sages. Sa forme permet de le parcourir , comme un de ces recueils destinés à d'oisifs lecteurs ; et c'est un des plus attachans ouvrages que la philosophie ait offerts à la méditation des hommes. La négligence même , en ajoutant au naturel de cet ouvrage unique , lui donne souvent un charme nouveau. Que dis-je ? le livre disparaît , Montaigne est près de vous. Quand je le lis , je le vois ! La candeur et l'assurance se peignent sur son front , son œil est à-la-fois doux et vif ; j'entends son accent animé ; je vois jusqu'à son costume , dans lequel on l'accusait d'affecter un peu de singularité. Souvent nous contestons ; je lui reproche quelques sophismes , quelques opinions fausses , dangereuses en morale ; mais , si je

(8)

veux le condamner, sa bonne foi est son excuse. Me semble-t-il un peu long et diffus ? je lui prête encore toute mon attention, certain que bientôt une idée juste, vivement exprimée, me fera reconnaître le Montaigne que j'aime. Il me dit une foule de ces secrets du cœur que l'on sait vaguement, et qu'on a seulement assez aperçus pour sentir le mérite de l'observateur ingénieux et vrai qui les met au grand jour. Il m'enseigne une aimable et douce philosophie, il devient mon guide : je lui dois les sages réflexions que je puise dans ses discours ; et celles que je fais lorsque, après l'entretien, je pense à mes erreurs, ou je rêve aux bizarreries du monde !

Pour le vulgaire des lecteurs, il n'existe dans Montaigne que des idées éparses. Mais je suppose qu'on voit chaque jour un poète qui se plait à parler des charmes et des secrets de son art. Dans la liberté de la conversation, il traite, il effleure le premier sujet qui s'offre à son esprit ; il l'abandonne pour un autre, qu'une circonstance peut-être légère lui présente. Toutefois, après de nombreux entretiens, on peut donner de l'ordre aux idées qu'on a recueillies ; et, pour ainsi dire, se former une poétique. De même, si l'on a conversé fréquemment avec l'auteur des Essais, il

(9)

est facile de réunir ses idées principales, et de juger son système de philosophie.

Mon mestier et mon art, dit-il, *c'est vivre* (1). Cette pensée, qu'il répète souvent en termes différens, indique le but de sa philosophie. S'il est un principe usé, une vérité triviale, c'est que nous devons consacrer des soins assidus aux fonctions qui nous sont confiées. Les hommes proclament et négligent ce principe. Mais ce qu'ils semblent ignorer, c'est que notre première et constante fonction sur la terre est de vivre : faute de le savoir, chacun d'eux est dupe de soi-même plus encore que de tout autre. Montaigne connut ces vérités; elles réglèrent ses opinions et sa vie. Parmi les arts, il veut que d'abord on choisisse celui qui nous fait libres (2). Les seuls ouvrages qui lui plaisent sont ceux qui peuvent nous amuser ou nous instruire à bien vivre (3). Ne demandez point d'autre science à cet apôtre de l'ignorance, à cet homme qui se vante d'être *extremement oysif, extremement libre, et par nature et par art* (4); il se complait dans sa

---

(1) *Essais*, livre II, chapitre VI.

(2) *Ibid.*, liv. I, ch. XXV.

(3) *Ibid.* liv. II, ch. X.

(4) *Ibid.* ch. XVII.

philosophie; il vous dira que *c'est un doux et mol chevet, et sain, que l'ignorance et l'incuriosité, à reposer une teste bien faite* (1). Sa profession en cette vie est de la vivre mollement (2). *Je la jouis, dit-il, au double des autres; j'arreste la promptitude de sa fuite par la promptitude de ma saisie* (3). *Le glorieux chef-d'œuvre de l'homme, c'est vivre à propos. Toutes autres choses, regner, thesauriser, bastir ne sont qu'appendicules et adminicules pour le plus* (4).

Oh! que j'aime ce philosophe dénigrant la tristesse, blâmant le monde d'avoir entrepris d'en habiller, comme à prix fait, la sagesse (5). *Qui me l'a masquée, s'écrie-t-il, de ce faux visage pâle et hideux? Il n'est rien plus gay, plus enjoué, à peu que je die folastre..... Elle a pour son but la vertu, qui n'est pas, comme dit l'escole, plantée à la teste d'un mont coupé, rabotteux et inaccessible. Qui sait son adresse y peut arriver par des routes ombrageuses, gazonnées et douxfleurantes* (6).

---

(1) Essais, liv. III, ch. XIII.

(2) *Ibid.* ch. IX.

(3) *Ibid.* ch. XIII.

(4) *Ibid.*

(5) *Ibid.* liv. I, ch. II.

(6) *Ibid.* ch. XXV.

(11)

La sagesse qui plaît à Montaigne, et qu'il regarde comme *la mère nourrice des plaisirs humains* (1), sait être riche et puissante; elle aime la vie, la beauté, la gloire et la santé; mais son office particulier est d'user de tous les biens réglément, et d'en supporter la perte avec constance (2). Toujours il part de ces principes que *la raison se moque ou ne doit viser qu'à notre contentement*, qu'en la vertu même notre but est la volupté : *il me plaist*, ajoute-t-il, *de battre leurs oreilles de ce mot qui leur est si fort à contrecœur* (3). Gémissant de ce qu'on s'étudie à multiplier nos misères, célébrant la modération, non l'austérité, il fait plus que s'éloigner des principes des moralistes rigides; il refuse à leurs actions le prix de la difficulté (4).

Montaigne rit de ces prétendus sages qui *veulent disjoindre les deux pièces de notre être*, les uns pour ne soigner que le corps, les autres pour ne songer qu'à l'ame (5). S'il éprouve une sensation agréable, il ne la laisse

---

(1) Essais, liv. I, ch. XXV.

(2) *Ibid.*

(3) *Ibid.* ch. XIX.

(4) *Ibid.* liv. II, ch. XXXIII.

(5) *Ibid.* liv. III, ch. XIII.

(12)

point *friponer aux sens*, il s'y repose; il appelle l'ame pour en jouir, il l'emploie à se mirer en ce prospere estat, à en estimer le bonheur et l'amplifier (1). Si le corps souffre, il cherche à garantir l'ame de la contagion; il la distrait, l'élève, essaie d'échapper à la douleur, et de lui faire perdre sa trace. (2).

Que d'autres anticipent sur les accidens de la vie, et se privent des biens dont ils pourraient jouir; il lui suffit, sous la faveur de la fortune, de se préparer aux revers qu'elle peut lui garder (3). Embrassant curieusement les plaisirs, sans se dissimuler leur inanité (4), ce philosophe dédaigne les faux biens qui tourmentent les hommes. Dégoûté de maîtrise active et passive (5), par ambition il refuse l'ambition (6), et ne la permet qu'à ceux qui n'ont rien à perdre (7).

Souvent la sagesse même l'inspire; quelquefois, cependant, il cède avec tant de mollesse au charme des maximes épicuriennes, ou se

---

(1) Essais, liv. III, ch. XIII.

(2) *Ibid.* ch. IV.

(3) *Ibid.* liv. I, ch. XXXVIII.

(4) *Ibid.* liv. III, ch. XIII.

(5) *Ibid.* ch. VII.

(6) *Ibid.* ch. X.

(7) *Ibid.* liv. II, ch. XVII.

(13)

livre avec tant de hardiesse à son dédain pour l'opinion, que de jeunes lecteurs abuseraient peut-être de quelques-unes de ses pensées. Je placerais la première lecture des Essais à cet âge, qui n'est plus la jeunesse, et qui n'est pas encore l'âge mûr; à cette époque où l'âme conserve assez de chaleur pour adopter les résolutions généreuses, où l'esprit est assez exercé pour discerner les erreurs. Il est possible que Montaigne ne soit pas un excellent instituteur, mais c'est un bon ami.

Quand un philosophe nous plaît, en donnant les leçons d'une indulgente sagesse, nous souhaitons qu'à l'abri des revers, il puisse toujours goûter le bonheur dont il trace l'image.... Des souffrances aiguës atteignirent Montaigne, éprouvèrent la constance de cet homme qui, long-temps heureux, semblait formé pour ne connaître sur la terre que la rêverie, l'insouciance et la gaité. Il est une philosophie théâtrale et verbeuse, qui se tait dans le danger; les coups du sort brisent ses échasses. Il en est une qui nous reste fidèle; modeste dans ses promesses, elle sait les réaliser toujours. Montaigne en fit l'épreuve: elle avait modéré les plaisirs de son jeune âge; elle vint tempérer les douleurs de sa vieillesse. Quel touchant intérêt il inspire dans cette situation! Non, je ne pense

(14)

pas qu'aucun vieillard, aucun être souffrant lise, sans éprouver de consolation, les pages dans lesquelles il s'entretient des motifs qui le rendent patient au milieu des douleurs. La plupart des moralistes qui veulent nous armer contre les maux de la vie, raisonnent tristement, nous offrent des idées vraies, mais froides; elles glissent sur l'ame. Quelques autres, doués d'une imagination riante, énoncent des principes que l'on trouve charmans, lorsqu'un sort paisible dispense de les mettre en pratique. Les pensées de l'auteur des *Basais* sont à la fois ingénieuses et justes. A mesure qu'il voit les années disparaître, il semble donner à son art de vivre une teinte plus douce. Je me plairai toujours à répéter ces fragmens enchanteurs de la philosophie de sa vieillesse. Anacréon, Horace, êtes-vous plus aimables? *Je me défends de la tempérance, comme j'ay fait autrefois de la volupté; je dérobe ma vue de ce ciel orageux et nubileux que j'ay devant moy, et me vay amusant en la recordation des jeunesses passées. . . . . Que l'enfance regarde devant elle, la vieillesse derrière. Les ans m'entraignent s'ils veulent, mais à reculons (1).* Le vieillard souffrant dit encore : *Je courrois d'un*

---

(1) *Essais*, liv. III, ch. V.

(15)

bout du monde à l'autre, chercher un bon an de tranquillité plaisante et enjoiée, moy qui n'ay autre fin que vivre et me réjouir (1).

Une philosophie sereine exige une ame élevée. En berçant mollement sa vie, souvent Montaigne pensait aux troubles de la nôtre. Il voyait alors nos préjugés serviles, nos passions haineuses, et souhaitait d'adoucir nos maux. La philosophie des *Essais* va s'offrir sous un nouvel aspect.

Les réformateurs imprimaient à l'Europe cette grande impulsion, si fameuse dans les annales de l'esprit humain. Antagoniste ou partisan des opinions nouvelles, on devait au desir de les combattre ou de les propager, l'exercice plus assidu, plus libre de toutes ses facultés intellectuelles. Mais c'était en s'agitant, que les esprits s'éclairaient; et d'horribles discordes ensanglantèrent cette époque. Tandis que les Français, couvrant de deuil leur patrie, s'entre-déchiraient sous les bannières du fanatisme, Montaigne, dans ses écrits, inspirait la tolérance et la paix. Trop ami du repos pour se plaire à des nouveautés turbulentes, trop humain pour ne pas détester la violence et l'injustice, il s'éloignait des réformateurs par ses

---

(1) *Essais*, liv. III, ch. V.

(16)

goûts, de leurs persécuteurs par ses principes. Ennemi de la superstition et des troubles, il fut le sage de ces temps déplorables. Laisant aux défenseurs des préjugés l'humeur sombre et l'argumentation scolastique, c'était en se jouant qu'il répandait la lumière. Il faisait sentir le besoin d'obtenir et d'offrir l'indulgence, lorsqu'il peignait la diversité de nos opinions, l'incertitude de nos jugemens, l'inconstance de nos desirs. Le pédantisme redoutait sa franchise; l'erreur était déconcertée par ses questions modestes ou piquantes; la crédulité cédaux leçons d'un homme habile à faire disparaître la sécheresse de la raison sous les formes d'une aimable insouciance et d'un ingénieux pyrrhonisme.

Des critiques admirent, dans l'auteur des Essais, l'esprit de doute qu'ils jugent convenable à notre faiblesse; d'autres l'accusent de ne laisser à ses disciples, pour résultat de ses discours, qu'une affligeante perplexité. Je l'avouerai, Messieurs, je suis sceptique sur le scepticisme de Montaigne; j'incline même à penser que souvent ce philosophe emprunta le manteau des Pyrrhoniens, sans adopter leur doctrine. Mon opinion doit obtenir l'indulgence, car elle est vraie, si Montaigne ne doutait point; et, s'il doutait, fais-je autre

(17)

chose que me montrer fidèle à suivre ses leçons ?

Deux motifs ont pu le déterminer à prendre les couleurs du pyrrhonisme. Il haïssait les dogmatistes et les scolastiques. Leur ton arrogant blessait son indépendance ; leur humeur querelleuse était en contraste avec son humeur pacifique ; leur obstination affligeait son amour pour la vérité, et leurs subtilités excitaient son mépris. Dans son antipathie pour eux, desirant leur déplaire, il choisit les formes qu'il jugeait les plus propres à faire ressortir le ridicule et les erreurs de l'espèce de philosophie dont il s'éloignait par caractère, par goût, et par principes (C).

Un autre motif dut exercer plus d'influence encore sur le choix des formes qu'il lui convenait d'adopter. De stupides folies, d'odieux préjugés avaient alors de puissans défenseurs. L'écrivain qui rendait justice au talent d'un poète hérétique, était lui-même accusé d'hérésie. A peine osait-on soutenir que les victimes d'une crédulité barbare, livrées aux flammes pour de vains sortilèges, eussent mieux mérité les secours, les soins de la pitié (1). Montaigne, voulant concilier, avec le desir d'éclairer

---

(1) V. les Essais, liv. III, ch. XI.

(18)

les hommes, celui de couler des jours paisibles, donnait les découvertes de sa raison pour les jeux de son imagination; et, dès que le sujet d'un chapitre peut porter ombrage à l'autorité qu'il redoute, on le voit, usant de prudence, chercher à prévenir les accusations téméraires. Son scepticisme, apparent ou réel, ne fut pas la seule cause de son repos. Il est des hommes dont le caractère fait excuser les opinions. Disposé toujours à l'insouciance, Montaigne, écrivant sans ordre et sans prétention, vécut tranquille; et Charron, moins hardi, mais sérieux et méthodique, encourut des censures.

Quand l'auteur des Essais fut sceptique, il suivit une philosophie qui souvent est nécessaire dans la recherche du vrai, et qui s'allie avec l'amour du repos, de la tolérance et de la liberté. Vainement tenterait-on de le calomnier, en abusant de quelques-unes de ses pensées; il n'éprouva jamais cet affreux pyrrhonisme qui s'étend sur nos devoirs, et les met en problème. Je suis frappé d'un long étonnement, lorsque j'entends Rousseau accuser de scepticisme en morale un philosophe dont il connaissait si bien les écrits. On cite la véhémence apostrophe dont il veut l'accabler, en lui demandant *s'il est quelque pays sur la terre où ce*

(19)

soit un crime de garder sa foi, d'être clément, bienfaisant, généreux; où l'homme de bien soit méprisable et le perfide honoré (1). Question étrange! On la répète et l'on oublie la réponse. Un sage a dit : *Il ne se trouva jamais d'opinion si desréglée qui excusast la trahison, la desloyauté, la tyrannie, la cruauté; et ce sage est Montaigne* (2).

Dans tous les siècles, l'auteur des *Essais* eût honoré la France; mais combien les ténèbres dont il était environné le rendent plus étonnant et plus digne d'hommages! Il ferait de nos jours un chef-d'œuvre; dans son siècle, il a fait un prodige. Des temps encore barbares ont vu produire ce livre original, qu'au milieu de nos richesses littéraires nous retrouvons toujours avec un sentiment de prédilection. Premier ouvrage réellement instructif écrit dans notre langue, les *Essais* ont été les rudimens de la raison. Montaigne ressemble à ces peintres célèbres qui voient sortir de leurs écoles une foule d'élèves qu'animent leurs préceptes et leur exemple, et dont les succès ajoutent à l'éclat de leur gloire. Les pages empreintes de son génie ont exercé les méditations

(1) *Emile*, liv. V.(2) *Essais*, liv. I, ch. XXX.

(20)

de tous les auteurs qui lui ont succédé. Ses principes ont été mille fois commentés, modifiés, reproduits : nos écrivains les plus opposés par leur caractère et le genre de leurs ouvrages ont profité de ses pensées. Mais, parmi les hommes qui ont abondamment puisé dans les Essais, sans tarir cette source féconde, celui qui doit le plus à Michel de Montaigne, c'est Jean-Jacques Rousseau.

Il faudrait examiner les principes du philosophe de Genève sur l'éducation, les conseils qu'il adresse aux femmes, son discours sur les lettres, ses réflexions sur la mort, sur le suicide, sur beaucoup d'autres sujets, pour montrer tous les secours qu'il doit aux Essais. Il reçut de son talent l'heureux privilège de s'approprier les idées qu'il trouvait conformes aux siennes; génie puissant et fait pour dominer, lorsqu'il emprunte, il semble encore créer. Mais quelle immense gloire reste à Montaigne ! quelle influence il exerce ! Dans le seizième siècle, ses pensées firent balbutier aux Français le langage de la raison; et, dans le dix-huitième, elles enflammèrent l'écrivain qui, par son éloquence, étonna l'Europe.

On admire la profonde raison de l'auteur des Essais, on aime sa franchise; on n'a pas assez observé la variété de son génie. Examinez

(21)

dans quelle classe de moralistes, de philosophes, doit être placé Montaigne.

Par la direction qu'il donne à ses études, et par son dédain pour les nôtres, il appartient à cette école de Socrate qui, négligeant les sciences vulgaires, cultivait celle dont le but est d'élever notre ame et de rendre nos jours sereins.

Mais la morale du plus sage des Grecs n'eut point la mollesse de cette philosophie qu'on nomme épicurienne, et dont le chancre de Tibur a donné de si douces leçons. Montaigne fut encore le disciple fervent de cet amant heureux de la sagesse et des muses; épris de toutes les voluptés, il vécut entre Horace et Platon.

Notre insouciant philosophe, que le plaisir paraît toujours guider, compâtit cependant aux maux de ses semblables. Armant le ridicule contre les préjugés, attaquant le fanatisme avec adresse, avec courage, il est au rang des bien-faiteurs de l'humanité.

Il faudrait aussi le placer parmi les moralistes habiles à saisir nos mœurs et nos travers. Molière, le Sage, la Bruyère, Montaigne, ont ce rapport entre eux, qu'ils sont des observateurs de l'homme et des peintres du monde.

Enfin, si l'on considère l'originalité des Essais, ce mélange de force, de grace et de

(22)

galté, qui vient y servir la raison ; de style incorrect, qu'on n'oserait corriger, on voit l'auteur occuper une place qui n'appartient qu'à lui seul. Son génie, son influence la lui donnent. Il s'élève entre les siècles anciens et les siècles modernes ; il répand sur ceux-ci les lumières recueillies dans les autres : il sort des écoles d'Athènes, il en ouvre une où les Français s'instruisent.

Les reproches adressés à Montaigne ont souvent excité ma surprise. S'ils étaient justes, Messieurs, je le reconnaitrais avec la franchise que ce philosophe eut toujours en parlant de lui-même (D).

On voit à regret pour chefs de ses plus ardens détracteurs ces pieux solitaires qui, du fond de leur retraite, donnant aux sciences une impulsion nouvelle, semblaient n'avoir quitté le monde que pour mieux apprendre à l'instruire. Leur inimitié peut s'expliquer sans qu'on discute ni l'orthodoxie de Montaigne, ni celle de Port-Royal. Doué d'une imagination vive et d'une raison indulgente, le philosophe dont j'esquisse l'éloge se plaisait à voir folâtrer la sagesse, et la voulait escortée du plaisir et des graces. Il effraya les austères partisans du sombre jansénisme. Leur esprit n'était pas aussi conciliant que leurs mœurs étaient pures ; et,

(23)

s'ils se montraient heureux à donner de l'attrait aux sciences, ils étaient moins habiles à rendre aimable la sagesse. Je ne décide pas s'il faudrait demander un peu plus de gravité dans la morale qu'ils réprouvent, un peu moins de sévérité dans celle qu'ils professent. Pardonnons à d'illustres écrivains leur partialité à l'égard de Montaigne, ainsi que nous excuserions la sienne envers eux, si, contemporain de leurs antagonistes, il eût malignement attaqué leurs principes dans un chapitre intitulé *du jansénisme*; et qu'il eût voulu nous faire apercevoir quelque orgueil sous le cilice des doctes solitaires.

Des censeurs ont accusé Montaigne d'enseigner une morale qui ramène trop souvent nos affections à nous-mêmes. Il n'était point de ces étranges raisonneurs qui prétendent anéantir le moi; il voulait des conseils praticables, et riait de ces graves leçons que ne pensent à suivre ni ceux qui les écoutent, ni celui qui les donne. Mais, dans son dernier livre, je trouve encore des idées sages sur nos devoirs envers les hommes; et ce livre, il l'écrivit à l'époque où la vieillesse, l'expérience et les douleurs pouvaient, en modifiant son caractère, le rendre moins sensible et moins juste (E). Qu'on ne l'accuse point d'égoïsme, j'en appel-

(24)

lerais à ses principes, j'en appellerais à sa vie.

Deux des plus nobles sentimens du cœur humain, la piété filiale et l'amitié, ont été des passions pour Montaigne. Avec quel soin et quel amour il s'attache à rendre vénérable la mémoire de son père ! On sent qu'il la recommande à l'affection du lecteur. Ce qu'il peut avoir d'estimable, il ne l'attribue qu'au bonheur de sa naissance, aux exemples domestiques, à la sage institution de ses jeunes années. On le voit religieusement occupé de conserver les souvenirs chers à son cœur. Ce n'est point un plaisir pour lui que d'ordonner des constructions ou d'embellir un jardin ; mais il achève les travaux commencés par son père, il exécute les projets qu'il lui a connus ; il veut le rendre encore présent dans le château de Montaigne.

Ces amitiés célèbres qui, dans les siècles antiques, ont honoré la terre, n'offrirent pas de plus parfait modèle que la tendre union de Montaigne et de la Boétie. Entraînés l'un vers l'autre par toute la puissance d'une aveugle sympathie et d'une estime éclairée, leurs volontés se confondirent ; une seule ame semblait inspirer.... Je m'arrête, Messieurs ; cette union si pure, un autre que Montaigne doit-il essayer de la peindre ? Il faut vous lire les pages dans

(25)

lesquelles revit son amitié. Mais elles sont présentes à votre mémoire, et j'entends autour de moi répéter ces mots attendrissans : *Si on me presse de dire pourquoy je l'aimois, je sens que cela ne se peut exprimer qu'en respondant : parceque cestoit luy, parceque cestoit moy.... Les plaisirs mesmes au lieu de me consoler me redoublent le regret de sa perte. Nous estions à moitié de tout, il me semble que je luy desrobe sa part* (1) ! Privé du confident de ses pensées, du frère de son choix, Montaigne se trouva solitaire; et la place que nul autre ne pouvait occuper dans son cœur fut à jamais remplie par un tendre et douloureux souvenir.

Ami fidèle, excellent père; mari sans amour, mais soigneux du bonheur de sa femme; indulgent, désintéressé, confiant, Montaigne fut un homme de bien.

On lui reproche d'avoir beaucoup parlé de lui-même. Il est assez bizarre qu'on lui reproche d'avoir écrit les *Essais* !

Il n'avoue, dit-on, que de légers défauts. S'il n'en avait pas d'autres, fallait-il qu'il en imaginât ? Pour moi, je lui reprocherais plutôt de n'avoir pas dit tout le bien qu'il devait savoir de lui-même. Il ne parle point de l'élé-

---

(1) *Essais*, liv. I, ch. XXVII.

(26)

vation de son ame ; et cependant quel noble caractère il déploya dans les troubles civils ! Environné de fanatiques persécuteurs ou persécutés, n'entendant que des cris de haine et de proscription, il ouvrit sa retraite à tous les partis ; et, pour éloigner les dangers, il se montra sans alarmes. Soldats ou villageois, étrangers ou Français, huguenots ou papistes, tous les hommes étaient pour lui des voyageurs à secourir. Donnant l'hospitalité même à ses ennemis, il s'endormait avec eux sous le toit qu'il leur avait offert. Long-temps il jouit en paix de l'estime publique, long-temps il fut gardé par le respect et la reconnaissance. Mais, quelles vertus trouvent grace dans les discordes civiles ? Montaigne vit enfin ses propriétés ravagées : les horreurs de la peste se mêlèrent aux horreurs de la guerre. Contraint de fuir, guidant une troupe éplorée, ne sachant lui-même où reposer sa vieillesse, il fut encore, durant l'orage, le consolateur et l'appui de ceux qui l'entouraient.

Sa philosophie n'était pas seulement dans ses discours. Ses talens, sa naissance, l'appelaient sur la scène du monde ; et les troubles civils multipliaient les routes de l'ambition. Il fut décoré du premier ordre de l'Etat. Deux fois ses concitoyens l'élevèrent aux fonctions

(27)

de maire de Bordeaux. Son caractère lui fit obtenir, dans tous les partis, l'estime des hommes distingués (F). Souvent les Essais offrent des vues profondes sur des sujets politiques (G). Avec moins de philosophie, Montaigne eut brillé dans la carrière du pouvoir et des honneurs : mais il vécut indépendant, sans augmenter ni diminuer la fortune de ses pères ; et s'acquitta de sa dette, en nous léguant son exemple et son ouvrage (H).

L'auteur des Essais appartient à l'histoire des lettres, ainsi qu'à l'histoire de la philosophie ; et je dois, Messieurs, en considérant son style, offrir encore à vos regards une partie de sa gloire.

Son langage se compose de français, d'imitations du latin, et de locutions usitées dans le Périgord et dans la Gascogne. C'est avec ces élémens informes et bizarres que Montaigne sut produire des pages que nous étudions encore, pour y découvrir le secret de féconder notre langue, et pour apprendre l'art de soumettre les mots à la pensée.

Cet écrivain doit à sa manière originale de sentir et de concevoir, un style riche d'images hardies, de tours poétiques, d'expressions colorées, vives et pittoresques. Heureux dans ses tons variés, jamais la monotonie n'appe-

(28)

santit sa plume. Veut-il rendre un sentiment avec force? des mots inattendus obéissent au mouvement de son ame. Veut-il peindre des idées aimables? il les présente mollement, et leur donne une grace naïve; mais, ce qui répand un charme inimitable sur le plus singulier de nos ouvrages, c'est ce je ne sais quoi de simple et de piquant qui fait douter si Montaigne écrit ou s'il parle.

Peut-être des mots et des tours vieilliss, dont la valeur est moins déterminée pour nous que celle des mots et des tours usuels, nous font-ils trouver, dans quelques phrases, des beautés que l'auteur ne leur a point données; mais il serait absurde de généraliser cette observation. Si notre imagination seule nous fait trouver de la grace dans les Essais, pourquoi n'en donne-t-elle qu'à si peu de passages du Traité de Charron?

De grands prosateurs ont évidemment étudié le style de Montaigne. Ses couleurs se reproduisent quelquefois sous les pinceaux de La Bruyère, de Montesquieu et de Jean-Jacques. Etrange singularité! l'auteur, objet de si précieuses études, fut bien moins utile à notre langue qu'on n'aurait dû le supposer; elle est formée, pour ainsi dire, d'après un autre système que la sienne.

(29)

Le partisan du vieux langage exhale encore ses regrets. Quel écrivain, dit-il, quel écrivain doué d'une ame forte, d'une imagination vive, après avoir lu Montaigne avec enthousiasme, ne gémit pas d'être privé des richesses et de la liberté de nos pères? Que sont devenues tant d'expressions harmonieuses, dont l'énergie ou la grace nous plaît dans les *Essais*? Quel caprice les a proscrites? Vous rougiriez de les ignorer, et vous n'osez en faire usage! Des formes elliptiques, tantôt naïves et gracieuses, tantôt hardies et véhémentes, sont remplacées par une foule d'articles, de mots sans force et sans couleur, qui ralentissent la phrase et la pensée. Une construction directe, monotone, languissante, succède aux inversions variées et rapides. Chaque jour nos expressions s'affaiblissent, s'usent par l'habitude de les lire et de les employer; nous ne pouvons rajeunir la langue; et Montaigne, maître d'un idiôme encore neuf, l'enrichissait par ses conquêtes. Plus de créations ni d'indépendance! le langage donnait des ailes à la pensée; surchargée par lui maintenant, elle l'entraîne avec effort!

N'accusons pas légèrement de faiblesse et de stérilité la langue de nos chefs-d'œuvre (I). Celle de nos pères, en s'épurant, a perdu

(30)

quelques avantages ; et je crois qu'on pouvait acheter, par moins de sacrifices, ses beautés nouvelles. Mais quelle est la première qualité du langage ? Le nôtre, pour obtenir la clarté qu'il nous offre aujourd'hui, dut adopter une construction plus directe et des formes moins elliptiques. En rejetant des tours pittoresques et négligés, le français reçut encore la noblesse et l'élégance ; qualités si précieuses qu'elles distinguent la plupart des écrits dont les peuples civilisés s'honorent. Voilà nos avantages et nos conquêtes. Ah ! sans doute, il est des tons faciles à Montaigne, presque impossibles à retrouver dans notre langue épurée. Toutefois, en est-il que n'aient obtenus d'elle Pascal, Fénelon, Bossuet et Jean-Jacques ? La langue qu'ils parlèrent est celle qu'entendra la postérité ; laissons discuter ses défauts, approprions-nous ses beautés. Sans prétendre qu'on ne puisse l'enrichir encore, repoussons ces novateurs imprudens qui la dégradent, la profanent ; et croient avoir l'esprit hardi, parce qu'ils ont l'esprit faux. Ils dédaignent les leçons des grands écrivains des deux siècles derniers ; récuseront-ils aussi l'opinion de Montaigne ? C'est lui qui va leur enseigner à discerner la liberté de la licence, c'est lui qui va leur faire entendre les

(31)

principes de la raison et du goût. *Le maniement des beaux esprits, dit-il, donne prix à la langue, non pas l'innovant.... Ils n'y apportent point de mots, mais ils enrichissent les leurs, appesantissent et enfoncent leur signification et leur usage; lui apprennent des tours inaccoutumés, mais prudemment et ingénieusement: et combien peu cela soit donné à tous, il se void par tant d'escrivains françois de ce siecle. Ils sont assez hardis et desdaigneux pour ne suivre la route commune; mais faute d'invention et de discretion les perd. Il ne s'y void qu'une misérable affectation d'estrangeté, des desguisemens froids et absurdes, qui au lieu d'eslever abattent la matiere (1).*

Sous quelque rapport qu'on observe Montaigne, on reconnoît qu'il étoit né pour faire jaillir la lumière du milieu des ténèbres. Dans un temps qui touchait à celui de la barbarie du langage, il créa le style qui peignit ses pensées; et, quelquefois, il dévança les préceptes du goût (J). Tandis que ses contemporains se livraient aux subtilités pédantesques de l'argumentation scolastique, il donna de l'enjouement à la raison, des graces à la sagesse. A l'époque

---

(1) Essais, liv. III, ch. V.

(32)

du plus violent fanatisme, il fit entendre la voix de la tolérance. Enfin, il sut ce que la plupart des hommes ignorent dans tous les siècles, il sut vivre; et sa philosophie, tempérante au sein des voluptés, soutint l'épreuve de la douleur et des revers.

O Montaigne ! pardonne si je n'ai su mieux louer ton caractère que j'admire, et tes discours que, tant de fois, je t'ai fait répéter. Tu ne m'enseignas point à me parer d'une pompe élégante. Je ne songeais qu'à te peindre avec fidélité; et je présente mon esquisse à des juges qui t'aiment, persuadé que, dans le portrait d'un ami, on veut la ressemblance, plus qu'on ne cherche l'habileté du pinceau. Conduit par le zèle, je suis venu m'acquitter d'un tribut qui m'est cher; et je retourne à nos entretiens. Je vois la retraite où tu m'attends, où tes discours me paraîtront nouveaux, où nous deviserons sur la sagesse et la folie. Que d'autres louent tes principes avec plus d'éloquence, moi j'aspire à les mettre en pratique. Redis-moi tous les charmes de l'insouciance et de la liberté, endors pour moi les vains desirs; que j'apprenne de toi le secret de former la douce alliance de la modération et du plaisir ! Guide-moi, philosophe aimable !

(33)

Heureux celui de tes disciples qui, satisfait de son indépendance, cultive en paix tes leçons, et pourra dire un jour comme toi : *Si j'avois à revivre, je revivrois ainsi que j'ai vécu* (1)!

---

(1) Essais, liv, III, ch. II.

NOTES.

(A) **MICHEL ETIQUEN DE MONTAIGNE** naquit, en 1533, au château de Montaigne, dans le Périgord : il mourut en 1592.

(B) Son père lui acheta une charge de conseiller à la Cour des Aydes, qui fut ensuite réunie au parlement de Bordeaux. Montaigne, aussitôt que les circonstances le lui permirent, prit le parti de la retraite. Un travail assujétissant et régulier était peu conforme à ses goûts, et souvent il devait être fatigué par des fonctions qui l'obligeaient à s'occuper de chicanes et de tristes débats. Les Essais nous apprennent qu'il n'eut jamais de procès.

(C) Le passage suivant est un de ceux qui prouvent le mieux combien Montaigne était loin d'embrasser les exagérations du pyrrhonisme.

« Clitomachus disoit anciennement que Carneades
 « avoit surmonté les labeurs d'Hercules, pour avoir
 « arraché des hommes le consentement, c'est-à-
 « dire, l'opinion et la témérité de juger. Cette
 « fantaisie de Carneades si vigoureuse nasquit à
 « mon advis de l'impudence de ceux qui font
 « profession de scavoir et de leur outrecuidance
 « desmesurée..... La fierté de ceux qui attribuoient
 « à l'esprit humain la capacité de toutes choses,

(35)

« causa en d'autres par despit et par esmulation,
 « cette opinion qu'il n'est capable d'aucune chose.
 « Les uns tiennent en l'ignorance cette mesme
 « extrémité que les autres tiennent en la science. »
 (Essais, liv. III, ch. 11).

(D) On a contesté sa bonne-foi. Il prétend, a-t-on dit, n'avoir pas de mémoire; et ses nombreuses citations donnent, à chaque page, la preuve du contraire. Pour éclaircir cette difficulté, il suffit de jeter un coup-d'œil sur la première édition des Essais (1580). Les citations y sont très-rares. La plupart de celles dont l'ouvrage est maintenant rempli, ont été, par conséquent, ajoutées à mesure que l'auteur trouvait dans ses lectures quelques passages analogues à ses opinions.

(E) En général, les contradictions que présentent les Essais sont moins réelles qu'apparentes; et l'on peut le prouver par une observation très-simple. Lorsqu'un écrivain compose, il voit en même temps les différentes parties de son ouvrage; il veut que le commencement, le milieu, la fin soient un tout formé d'idées qui s'enchainent. Les Essais, livre original, unique, devaient être composés d'une autre manière. L'auteur a pour but de se faire connaître au lecteur. Il lui suffit que la sensation qu'il peint soit réellement celle qu'il éprouve à l'instant où il tient la plume. La bonne-foi lui défend même

(36)

d'effacer les idées jetées quelques années auparavant sur le papier. Montaigne ne corrigeait que son style. A-peu-près vingt ans s'écoulèrent tandis qu'il écrivait : le temps et la réflexion modifièrent plusieurs de ses opinions ; par exemple , il ne voit pas la mort des mêmes yeux dans le premier et dans le dernier livre. Loin que je songe , cependant , à blâmer des contradictions apparentes , je trouve un nouveau degré d'intérêt dans l'ouvrage qui non-seulement peint Montaigne , mais encore le peint à différens âges.

(F) Montaigne était à Blois pendant la tenue des fameux Etats : il voyait le prince de Navarre et le duc de Guise. M. de Thou , à qui il prédit une partie des événemens dont la France allait être témoin , donne à ce sujet des détails curieux. (*De vitâ suâ. Lib. III*).

(G) Les pensées de Montaigne sur les révolutions , sont pleines de vérité. Il a des observations justes , et quelquefois très-fines , sur la diplomatie. Il devança son siècle par ses vues sur la jurisprudence. Au 16e siècle , il énonça plusieurs opinions développées par Beccaria dans le 18e.

(H) Avant de composer les Essais , seul ouvrage sur lequel repose sa gloire , Montaigne avait traduit *la Théologie naturelle* de Raymond Sebond ou de Seponde. L'auteur de ce livre veut prouver par les seules lumières de la raison tous les mystères du Christianisme. Souvent les idées du

(37)

théologien sont subtiles, obscures ; et le style de notre philosophe n'était pas encore formé.

On a fait imprimer, sous le titre de *Voyages de Montaigne*, des notes qu'il avait écrites ou dictées à la hâte, en parcourant la France, la Suisse, l'Allemagne et l'Italie. Ces notes informes, qu'il n'eut jamais dessein de rendre publiques, peuvent offrir quelque intérêt, en contribuant à prouver la bonne-foi qui dicta les *Essais*. Les deux ouvrages nous peignent le même homme. On voit l'épicurien Montaigne promener sa nonchalante curiosité ; on le voit, pour goûter tous les plaisirs qu'un pays peut offrir, en adopter les usages, se nourrir, se coucher, se vêtir à la manière des étrangers qu'il visite. Son enthousiasme pour les grandes ombres romaines s'exalte à la vue des monumens antiques. En Italie, ainsi qu'en Gascogne, les médecins sont en butte à ses traits. Quelques lignes, pleines de sentiment, expriment les regrets que lui cause la mort de son ami : on croirait sa perte récente ; dix-huit ans n'avaient pu fermer sa blessure.

Montaigne a mis des dédicaces en tête de plusieurs opuscules de la Boétie : il y en a une à M. de Mesmes, dans laquelle on aperçoit déjà son insouciance et douce philosophie. Mais un morceau plus remarquable, c'est la lettre qu'il écrivit à son père, après avoir été témoin des derniers momens de la Boétie : cette lettre touchante est un monument de pieuse amitié.

(38)

(I) On affecte trop de regretter les expressions que nous avons perdues. Celles qui peignaient à l'esprit, qui flattaient l'oreille, et qui n'ont pas été remplacées, sont moins nombreuses qu'on ne veut nous le persuader. Aussi long-temps qu'une langue est vivante, l'usage lui fait perdre des mots, ainsi qu'il lui en fait adopter. Les contemporains de Montaigne formaient déjà des plaintes toutes semblables aux nôtres. Dans les *Dialogues du nouveau langage françois italianizé*, imprimés en 1583, un des interlocuteurs dit : « Je vois bien à regret un grand nombre de beaux mots que nous avons perdus, les uns simples, les autres composez ; n'estans aucunement rudes, ains ayans un son fort doux, quant à la plus grand' part ; et le pis est que d'iceux il y en a qui nous sont fort nécessaires, pource qu'à faute d'eux nous demeurons cours quelquefois, aucuns n'ayans été mis en leur place. » (page 135).

(J) Nous reprochons à Montaigne d'avoir surchargé de citations son ouvrage, écoutons-le : « J'ay donné à l'opinion publique que ces paremens empruntez m'accompagnent ; et si je m'en fusse creu, à tout hazard, j'eusse parlé tout fin seul... Il ne faut que l'épistre liminaire d'un Allemand pour me farcir d'allégations. » (Essais, liv. III, ch. 11).

FIN.